

UNIVERSITEIT GENT
FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

“IT’S ABOUT EUROPE, IT’S ABOUT US!”

*Een literatuurstudie betreffende een psychoanalytische benadering van identificatievorming in
het licht van de EU’s publieke steunverwerving en diens vitaliteit
in tijden van eurocrisis, in het Europees Jaar van de burger*

Wetenschappelijke verhandeling

aantal woorden: 24 395

THIBAUT RENSON

MASTERPROEF EU-STUDIES

PROMOTOR: PROF. DR. HENDRIK VOS

COMMISSARIS: DRS. ANNELIES VAN BRUSSEL

COMMISSARIS: DR. PETRA DEBUSSCHER

ACADEMIEJAAR 2012 – 2013

Woord van dank

Een Masterproef is ‘een individueel werk van velen’. Het is het sluitstuk van een opleiding, dat zonder de deskundige hulp en oprechte steun van anderen nooit tot stand was gekomen.

Allereerst wens ik professor Hendrik Vos te bedanken. Hij was het die mij, en vele anderen met mij, in de 2de Bachelor wist te enthousiasmeren voor de studie van de Europese politiek. Op die manier is hij bepalend geweest in mijn keuze voor de Master EU Studies en aldus voor mijn vorming als student. Ik bedank hem voor het aanbieden van de bevoorrechte stageplaats aan het Centrum voor EU Studies, waarmee ik mijn Masteropleiding afsloot.

Als promotor van deze Masterproef diende hij mij telkens verbazingwekkend snel van antwoord en stuurde mij bij waar nodig. Bovenal dien ik hem te bedanken voor de ruimte die hij me liet om van deze Masterproef mijn eigen verhaal te maken. Zijn heldere en breed gedragen analyses omtrent de actuele ontwikkelingen van de eurocrisis liggen bovendien aan de basis van de uitwerkingen in deze Masterproef.

Daarnaast wens ik ook professor Paul Verhaeghe, professor Peter Stevens en doctorandus Annelies van Brussel te bedanken voor hun bereidwilligheid mij van antwoord te dienen op vragen die doorheen het werkproces gerezen zijn.

Een bijzonder dankwoord gaat uit naar mijn familie. Ik dank mijn ouders, Alain & Monique, voor de kansen die zij mij geboden hebben zodat ik mij heb kunnen ontplooien aan de universiteit, wat evident lijkt, maar het allerminst is. Zij gaven mij bovendien de buitengewone kans te vertrekken naar het Institut d’Etudes Politiques in Aix-en-Provence waar ik een academiejaar op Erasmus vertoefde en waarvan de herinneringen niet alleen in mijn geheugen maar voor altijd in mijn hart gegrift staan. Dank aan hen om mij onvoorwaardelijk te steunen, tijdens mijn studies en reeds lange tijd daar voor, om mij te doen geloven in mijn eigen kunnen en om ervoor te zorgen dat ik altijd gewapend met veel warmte en liefde het huis uitging.

Ik bedank mijn broer Thomas en zijn vriendin Julie voor de moed en het doorzettingsvermogen die zij aan de dag leggen om hun academische en professionele uitdagingen aan te gaan en die op die manier als bron van inspiratie gelden.

Ik bedank mijn zus Lisa voor de bijstand in het ontwarren van abstracte psychologische literatuur en voor het klankbord die zij was wanneer ik zelf door de bomen het bos niet meer zag. Ook dank aan haar vriend Sam voor het boek van psychoanalyticus Jacques Lacan (rond wiens inzichten ik onder meer gewerkt heb in deze Masterproef) dat hij intuïtief voor me meebracht van een zondagse promenade langs de Gentse *bouquinisten* aan de Ajuinlei.

Verder bedank ik mijn vier grootouders, Isidoor & Monique, Robert & Christiane, van wie de aanwezigheid voor mij meer betekent dan zij zouden kunnen vermoeden. Dat wij, allen samen, op donderdagmiddag rond de tafel kunnen zitten voor een aperitief en een discussie over ‘de politiek’ en ‘het leven’, is iets om te koesteren.

Dank aan Rika voor de steun toen ik (alweer eens) vastzat bij de opmaak van de Masterproef; pannenkoeken bieden inderdaad meer troost dan woorden.

Ik bedank Hein die zich, naar eigen zeggen, als fossiele classicus opnieuw heeft kunnen heruitvinden in het ontrafelen van de Griekse oorsprong van het woord crisis, waarmee hij aan de basis lag van een creatief uitvloeisel in deze Masterproef.

Tenslotte bedank ik mijn vrienden die mij, ondanks mijn ambitie en gedrevenheid, steeds gegrondd duidelijk konden maken dat er belangrijkere dingen in het leven zijn dan een thesis.

“It’s the economy, stupid!”¹

¹ Clinton geciteerd in Mak, 2012, p.70

“It’s the society, stupid”²

² Klammer geciteerd in Mak, 2012, p.72

Abstract

In deze Masterproef wordt primordiaal onderzocht op welke wijze de EU, in het licht van publieke steunverwerving, identificatievorming kan benaderen in haar discours rond de eurocrisis. Vervolgens wordt bestudeerd welke de implicaties zijn van de keuze voor deze of gene benadering voor de EU's vitaliteit. Dit onderzoek is ontstaan vanuit een persoonlijk, intuïtief, maatschappijkritisch uitgangspunt: de EU's vitaliteit is in gevaar. De financieel-economische eurocrisis wordt hier immers gekaderd in een globale crisis van een politiek project dat onvoldoende steun vindt bij de burger. In het bestuderen van de rol van discours in de EU's publieke steunverlening vertoont het onderzoeksdomein van de EU Studies echter wel opmerkelijke lacunes. In deze Masterproef wordt geargumenteed dat een psychoanalytische benadering van identificatievorming originele en diepgaande inzichten kan bieden omtrent de EU's publieke steun en aldus de EU Studies kan verrijken. Het resultaat is een meta-analyse van wetenschappelijke literatuur waarbij interpretatie en vertaling van data over de grenzen van vakdomeinen centraal staan.

Ten eerste resulteert dit onderzoek in de ontwikkeling van twee tegengestelde en incompatibele benaderingen van identificatievorming, in het licht van de EU's steunverlening. Enerzijds cultiveert dit onderzoek een 'kader van eigenbelang' dat gebaseerd is op het economisch rationalisme, waarbij de benadrukking van persoonlijke en nationale economische baten centraal staan. Anderzijds wordt een 'kader van gemeenschapszin' ontgonnen rond *community building*, waarbij het belang van sociale binding vooropgesteld wordt. Middels een toepassing op het discours van de Europese Raad rond de noodleningen, mondt hieruit een mogelijke, concrete invulling rond de eurocrisis.

Ten tweede toont dit onderzoek de implicaties aan op de vitaliteit van de EU, door de differentiatie in steun die de kaders respectievelijk met zich meebrengen te duiden. Concreet wordt aangetoond dat de specifieke steun die een 'kader van eigenbelang' produceert, minder duurzaam is dan de diffuse steun van een 'kader van gemeenschapszin'.

Lijst afkortingen

- EU : *Europese Unie*
DA: *Discoursanalyse*
EFSF: *European Financial Stability Facility*
EFSM: *European Financial Stabilisation Mechanism*
ESM: *European Stability Mechanism*

Lijst figuren

- Fig. 1: *Inleiding, p. 17*
Fig. 2: *Politologische verklarende factoren van de EU's publieke steunverlening vanuit een psychoanalytisch perspectief, p. 27*
Fig. 3: *Theoretisch model van de relaties van de waarden gedreven door verschillende motieven, p. 30*
Fig. 4: *Psychologisch tegengestelde benaderingen van identificatievorming, p.40*
Fig. 5: *Implicaties van de respectievelijke benaderingen van identificatievorming op de EU's vitaliteit, p.58*

INHOUD

1. INLEIDING	11
1.1. ACTUEEL UITGANGSPUNT	11
1.2. ONDERZOEKSVRAAG EN METHODOLOGIE	13
2. ONDERZOEK	19
2.1. LUIK I: DE EU EN IDENTIFICATIEVORMING	19
2.1.1. De notie ‘discours’	19
<i>Laclau & Mouffe’s Discourse Theory</i>	20
2.1.2. Steunverlening aan de EU: klassieke politicologische verklaringsfactoren.....	22
<i>Economisch rationalisme</i>	24
<i>De exclusiviteit van de nationale identiteit</i>	26
<i>Implicaties voor het EU discours</i>	26
2.1.3. Lessen uit de psychoanalyse en de sociale psychologie	28
<i>De psychologie van identiteit</i>	28
<i>Waarden in kaart gebracht</i>	29
<i>De waarden van het economisch rationalisme</i>	31
<i>Gemeenschapswaarden</i>	33
<i>‘Economisch rationalisme in een gemeenschap’: contradictio in terminis?</i>	37
<i>Implicaties voor het EU discours</i>	38
2.1.4. Toep. op het EU discours rond de eurocrisis: de Europese Raad en de noodleningen.....	40
<i>Steun uit eigenbelang</i>	43
<i>Steun uit gemeenschapszin</i>	46
2.1.5. Conclusie	52
2.2. LUIK II: IDENTIFICATIEVORMING EN DE EU’S VITALITEIT	54
2.2.1. Specifieke vs. diffuse steun.....	54
2.2.2. De EU’s vitaliteit verzekerd?.....	56
2.2.3. Conclusie	58
3. ALGEMEEN BESLUIT.....	60
4. DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN.....	66
5. BIJLAGEN.....	72
6. BIBLIOGRAFIE.....	77

1. INLEIDING

1.1. ACTUEEL UITGANGSPUNT

Deze Masterproef heeft als doel te onderzoeken hoe de Europese Unie (EU), door middel van haar discours rond de eurocrisis, de vitaliteit van haar politiek project kan garanderen onder de vorm van een door het publiek gedragen politiek. Dit onderzoeksdoel vindt zijn wortels in een maatschappijkritisch, evaluatief, alsook intuïtief uitgangspunt: de grote contemporaine uitdaging van de EU is niet het redden van de euro, maar het zoeken naar steun bij de publieke opinie (Vos & De Ville, 2011, 3 jan.; Vos, 2011b, 17 nov.; Mak, 2012, Krugman 2012, 27 sept.).

Er woedt een ware financiële crisis over Europa³. Nadat Griekenland niet meer in staat bleek haar staatsschuld te beheren, brak er paniek los op de financiële markten en groeide het besef dat wanneer Griekenland ten onder zou gaan, de gehele eurozone ten val zou komen. Het lijkt wel alsof we de Griekse mythe herbeleven waar Pandora haar doos opende en alle onheil de wereld (lees: Europa) werd ingestuurd. De staats- en regeringsleiders van de EU doen er alles aan om de eurocrisis te bestrijden om aldus de euro van de ondergang te behoeden. Een doel dat alle middelen heiligt? Uit academische hoek ontwikkelt zich namelijk een kritische reflectie die de legitimiteit van deze besluitvorming waarbij schijnbaar de burger het zwijgen wordt opgelegd, in vraag stelt: alles in het belang van de euro, maar wat met de Europeaan? (De Ville & Orbie, 2011, 3 nov.; Vos, 2011b, 17 nov.). We kunnen in dit opzicht verwijzen naar de talloze betogingen tegen ‘de door Europa opgelegde besparingsmaatregelen’ die de straten in het zuiden van Europa de voorbije drieënhalve jaar kenmerkten. Ook de vaststelling dat de gewezen Griekse Eerste Minister, Georgios Papandreou – onder druk van Nicolas Sarkozy en Angela Merkel – gedwongen moest afzien van zijn voorstel om de Europese besparingsmaatregelen voor Griekenland voor te leggen aan zijn bevolking, doet vragen rijzen bij de legitimiteit van de recente Europese maatregelen ter bestrijding van de eurocrisis. Het wordt zelfs cynisch wanneer de ‘regering van nationale eenheid’ in Athene daaropvolgend geleid wordt door een gewezen

³De crisis in de Europese Monetaire Unie moet gezien worden in het licht van een globale financiële crisis die uitgebroken is in 2008, na de val van Lehman Brothers, een grote Amerikaanse investeringsbank (Verdun, 2010). Al snel dreigden ook heel wat Europese banken failliet te gaan. Nationale regeringen hebben dit bestreden met reddingsmaatregelen en nationalisering. In 2009 bleek dan dat die financiële crisis een grote impact had op de ware economie: recessies en negatieve groeicijfers waren meer regel dan uitzondering. Het is in een dergelijke situatie dat men zich ook vandaag bevindt in de Eurozone. De dreiging is dermate groot dat zelf het voortbestaan van de gemeenschappelijke munt – vanuit economisch perspectief – niet verzekerd kan worden. Hier wordt niet verder ingegaan op (economische of financiële) concretisering van dit fenomeen gezien dit niet relevant is voor het nakomend onderzoek; het gaat er immers niet om de waarheid achter het discours waar te nemen (cf. infra).

centrale bankier. En ook in Italië kreeg een financiële expert de leiding over de politiek. Een soortgelijke roep naar technocratie deed zich ook in de interne sfeer van de Unie voor; want zeg nu zelf, wie kan dit – haircuts, bailouts, leverage, recaps – nog allemaal begrijpen? Financiële specialisten werden aangesteld om de Europese economische architectuur te wijzigen⁴ en alles zou in orde komen. Maar dat was buiten de Europese burger gerekend (Krugman, 2012, 27 sept.).

Wanneer men een oog werpt op de Eurobarometers⁵ uit de voorbije crisisperiode, wordt het duidelijk dat een groot deel van de populatie van de EU lidstaten een negatief beeld heeft van de EU en het vertrouwen ten aanzien van de verschillende instellingen zeer laag is (Europese Commissie, 2011b, 2012). Deze negatieve trend heeft zich trouwens doorheen de voorbije drieënhalve jaar eurocrisis steeds verder doorgezet. Ook is het percentage tegenstanders van de Europese Monetaire Unie nog nooit zo hoog geweest (zie bijlage 1). Er kan met andere woorden een pessimisme en een gebrek aan vertrouwen bij de Europese publieke opinie ten aanzien van het Europees politieke project worden vastgesteld. Dit terwijl de recente Eurobarometers tevens aantonen dat de publieke opinie meent dat de EU het best in staat is de crisis aan te pakken. Er kan zodoende afgeleid worden dat er veel belang wordt gehecht aan het discours van de EU rond de eurocrisis, terwijl de blik op de EU overwegend negatief is.

Als de EU haar politieke project van voldoende levensvatbaarheid wil voorzien, moet men ervoor zorgen dat de politiek gedragen wordt door haar burgers, dat het volk zich achter het politieke project schaaft. In dit opzicht moet de actuele crisis, de eurocrisis, gekaderd worden in een globale crisis, een politieke crisis, een crisis van de EU: een politiek die onvoldoende steun vindt bij haar burgers. De contemporaine uitdaging van de EU reikt dan ook verder dan het economisch gevaar, het bevindt zich bij de publieke opinie (Vos & De Ville, 2011, 3 jan.; Vos, 2011b, 17 nov.; Mak, 2012; Krugman 2012, 27 sept.). En dat lijkt de Europese Commissie, die 2013 omdoopte tot ‘het Europees Jaar van de burger’ nu zelf ook te beseffen.

Merk tenslotte op dat dit uitgangspunt in wezen los staat van de (on)wenselijkheid van de noodzaak tot een levensvatbare EU *as such*. Er wordt hier echter wel uitgegaan van de noodzaak

⁴ De Duitse econoom Klaus Regling kwam aan het hoofd van het Europees Financieel Stabiliteitsfaciliteit (zie infra) en Jacques de Larosière, een Franse collega, kwam aan het hoofd van een werkgroep op hoog niveau van de Europese Commissie (Durand & Keucheyan, 2012, nov.)

⁵ De Eurobarometers zijn de, door de Europese Commissie, georganiseerde onderzoeken die peilen naar de attitudes van de publieke opinie ten opzichte van de (politiek van de) EU. Hier gaat het over de Standaard Eurobarometers 76 (november 2011) en 78 (november 2012) (zie: ec.europa.eu/public_opinion).

van een publiek draagvlak voor eender welk politiek project. We refereren hierbij naar de les die professor Vos, promotor van deze Masterproef, trekt uit de Arabische Lente: “De levensvatbaarheid van een politiek project dat geen legitimiteit⁶ meer heeft is beperkt” (2011b, 17 nov.).

1.2. ONDERZOEKSVRAAG EN METHODOLOGIE

Gebaseerd op het bovenstaande uitgangspunt, heeft dit onderzoek tot doel te bestuderen hoe de EU, door middel van haar discours rond de eurocrisis, de vitaliteit van haar politiek kan garanderen onder de vorm van een door het publiek gedragen politiek. Dit is het onderzoeksdoel, dat in vage en algemene termen de relevantie van het onderzoek formuleert (Mortelmans, 2009). De globale motivering voor het voeren van dit onderzoek kan teruggebracht worden tot persoonlijke redenen; eigen waarden en normen. Ook al betreft het eigenlijke onderzoek een gebruikelijke wetenschappelijke studie, toch is het belangrijk – in Bourdiaanse traditie – dat men zich als onderzoeker plaatst ten opzichte van het onderzoek; reflexiviteit, het bewust zijn van de eigen positionering (Bourdieu, 1993). Men mag met andere woorden niet voorbij gaan aan het persoonlijke, intuïtieve uitgangspunt waaraan dit onderzoek werd voorafgegaan⁷. Niet het engagement, wel het verhullen ervan is schadelijk voor een wetenschappelijk onderzoek. Het engagement, waarmee dit onderzoek van start gaat, zal in deze Masterproef ook tot uiting komen in het discussiegedeelte waar dit werk mee afgesloten wordt.

Naast persoonlijke, liggen ook praktische redenen aan de grondslag van dit onderzoeksdoel. Het doel is namelijk niet louter theoretische, maar ook praktische kennis op te bouwen (Mortelmans, 2009). De relevantie (onder andere een meer praktische) die dit onderzoek kenmerkt, wordt hieronder verduidelijkt terwijl het onderzoeksdoel ontrafeld wordt.

De eigenlijke onderzoeksvraag is afgeleid van het algemene onderzoeksdoel, maar is gericht van aard. Er wordt namelijk getracht met een scherpe vraagstelling het onderzoeksdoel op concrete wijze te benaderen om het onderzoek een duidelijke richting te geven (Mortelmans, 2009). Meer bepaald zal dit onderzoek een antwoord trachten te formuleren op de volgende vraag: “hoe kan de EU, in het licht van publieke steunverwerving, identificatievorming benaderen in haar discours

⁶ De specifieke plaats en verhouding van ‘legitimiteit’ in de invulling van ‘een vitale EU’ komt in het tweede luik van de Masterproef aanbod (cf. infra).

⁷ Het belang hiervan werd ook benadrukt door Sonja Lemette, professor Europese politiek aan het Institut d’Etudes Politiques d’Aix-en-Provence, in wiens les ik een exposé gaf over mijn thesisonderwerp. Aldus ligt ook zij aan de basis van de gemaakte ontwikkelingen om de (voorbereiding op de) Masterproef vanuit een persoonlijke invalshoek een solide basis voor onderzoek te verlenen.

rond de eurocrisis en wat zijn de implicaties hiervan op de EU's vitaliteit?'. Er is gekozen deze vraag op te splitsen in twee luiken, waarrond deze Masterproef is opgebouwd (cf. fig. 1).

Deze centrale onderzoeksvraag borrelde op uit het bestaande wetenschappelijke debat, na een verkennende, receptieve studie van de literatuur. Vanuit het onderzoeksdoel dat aan dit onderzoek ten grondslag ligt, werd ervoor gekozen de literatuur in te duiken rond de noties 'discours', 'EU steunverlening' en de verhouding tussen beiden. Er werd enerzijds geconcludeerd dat in het vakdomein van de EU Studies deze verbinding nauwelijks expliciet wordt aangeboord en dus gebrekkig is. Anderzijds werd opgemaakt uit de studie van psychoanalytische⁸ literatuur rond discours en 'identiteit', dat deze literatuur ons zinvolle inzichten zou kunnen verlenen omtrent de steunverlening ten aanzien van politieke projecten en specifiek ten aanzien van de EU. Door middel van het creatief gebruik van psychologische inzichten in hoe een menselijke identiteit geconstrueerd wordt en hoe een mens zich verhoudt in een gemeenschap, heeft dit onderzoek de ambitie een lacune in de wetenschappelijke literatuur van de EU Studies te dichten. Dit wijst op de wetenschappelijke relevantie van deze Masterproef, die dus als exploratief omschreven kan worden.

Er wordt, met andere woorden, getracht door middel van een wetenschappelijke literatuurstudie een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag. Meer bepaald wordt gebruik gemaakt van wetenschappelijke literatuur uit andere disciplines dan deze van de EU Studies of globalere politieke wetenschappen – psychoanalyse, sociale psychologie en discoursanalyse – om die eerste te verrijken. Aangezien er theoretische kaders en concepten gehanteerd worden in dit onderzoek die oorspronkelijk en normaliter toegepast worden in andere onderzoeksdomeinen dan deze van de EU Studies, staat de vertaling van data uit de literatuur hier centraal en ligt de nadruk op een interpretatieve meerwaarde. De twee centrale domeinen van dit onderzoek, de psychoanalyse en de discoursanalyse, worden zelf reeds gekenmerkt door hun hoge mate van abstractie en reiken geen pasklare theorieën aan die rechtstreeks toepasbaar zijn in het onderzoeksveld. Daarom pleiten zowel psycho- als discoursanalytici voor de noodzaak van het kneden van de theoretische concepten naar de specificiteit van elke onderzoeksvraag (Wodak & Krzyanowski, 2008; Jorgensen & Philips, 2010; Howarth & Torfing, 2005; Verhaeghe, 2011). De concepten die uit de literatuur aangereikt worden, vormen dan een soort 'toolbox' die de analist helpt in het uitzetten van zijn eigen strategie. Het is dus aan de onderzoeker om de grenzen van het receptieve

⁸ Merk op dat de psychoanalyse hier niet in zijn geheel benaderd wordt, noch dat dit geambieerd wordt. Het gaat hier om een specifieke benadering van de psychoanalyse, op basis van de theorievorming van Jacques Lacan die op zijn beurt niet in zijn totaliteit benaderd wordt.

literatuuronderzoek te overschrijden teneinde op kritische en creatieve wijze met de literatuur om te gaan. Filosofische ondersteuning voor dit denkpatroon kan teruggevonden worden bij Lévi-Strauss die de term introduceert van *le bricolage intellectuel* (aangehaald in Sereni, 2006). De intellectueel is immers een kunstenaar die moet knutselen om nieuwe dingen te vervaardigen uit oud materiaal. Om nieuwe ideeën te ontwikkelen moeten de vastgelegde regels overstegen worden – weliswaar met de erkenning van het verleden – om zelf, ter plekke, als het ware regels uit te vinden. Laat het nu net een dergelijke methodiek zijn die gehanteerd moet worden om psychoanalytische en discoursanalytische inzichten praktisch te kunnen uitwerken. *Bricolage* betekent echter niet *bric-à-brac*, het is dan ook aan de onderzoeker om hier op academisch verantwoorde wijze invulling aan te geven. Het resultaat in deze Masterproef is een meta-analyse die een loutere synthese van het bestaande wetenschappelijke werk en het narratieve samenbrengen, overstijgt (Lucassen & Hartman, 2007). Het onderzoek is met andere woorden gestoeld op een multidisciplinaire en interpretatieve werkwijze, waarbij data vertaald worden vanuit de ene onderzoekdiscipline en gereïntegreerd worden in de andere. Door middel van deze meta-analytische literatuurstudie, wordt er waarachtig naar gestreefd een lacune in de wetenschappelijke literatuur van de EU Studies te vullen.

Aangezien vervolgens getracht wordt de nieuw vergaarde theoretische kennis toe te passen in het licht van het onderzoeksdoel, heeft dit onderzoek ook de ambitie een vorm van emancipatorische bijdrage te leveren; de inzichten die dit onderzoek zullen genereren, kunnen namelijk bijdragen tot sociale actie en reiken instrumenten aan die kunnen aanzetten tot het oplossen van een sociaal probleem (Mortelmans, 2009). In het discussiegedeelte zal hier nadrukkelijk op ingegaan worden.

Het eerste luik van de Masterproef is erop gericht een antwoord te vinden op de vraag hoe de EU, in het licht van publieke steunverwerving, identificatievorming kan benaderen in haar discours rond de eurocrisis. Vooraf zal in dit onderzoek verduidelijkt worden op welke manier ‘discours’ in dit onderzoek wordt opgevat. Vervolgens worden de klassieke politicologische factoren bestudeerd die publieke steun aan de EU verklaren. Op basis hiervan zullen twee factoren gecentraliseerd worden en de bijzondere implicaties voor het EU discours worden uitgewerkt. Voor deze discursieve uitwerkingen worden zoals vermeld inzichten gehanteerd uit de psychologie. De Lacaniaanse psychoanalytische benadering van ‘identiteit’ wordt uiteengezet en het belang van waarden zal hierin onderstreept worden. Uit deze benadering van ‘identiteit’ moet vervolgens de relevantie blijken inzake steunverlening aan politieke projecten. Verder wordt uitgewerkt op welke wijze deze psychologische inzichten uiting kunnen krijgen in het EU

discours. Tenslotte wordt onderzocht hoe de theoretisch ontwikkelde benadering concreet ingevuld wordt/zou ingevuld kunnen worden in een concrete case rond de eurocrisis, waarbij teruggekoppeld wordt naar feitelijkheden en empirie. Op die manier tracht dit onderzoek voldoende binding met de huidige maatschappelijke en politieke ‘realiteit’⁹ te behouden.

In het tweede luik van de Masterproef worden de implicaties onderzocht van de in het eerste luik ontworpen benaderingen op de vitaliteit van de EU. Hiervoor wordt specifiek gekeken naar de differentiatie in duurzaamheid van de steun van deze of gene benadering.

Na het algemene besluit – waarbij de centrale onderzoeksvraag beantwoord wordt – volgt het discussiegedeelte waarin een subjectieve interpretatie gemaakt wordt van de door het onderzoek verworven inzichten. Zodoende kunnen mogelijke beleidsaanbevelingen opgemaakt worden.

Vooraleer het eigenlijke onderzoek aangevat wordt, wens ik graag de aandacht te vestigen op de beperkingen die dit onderzoek kenmerken. Zoals elk onderzoek is ook deze Masterproef het resultaat van compromissen. Dit is onvermijdelijk en zelfs niet problematisch. Integendeel, de kracht van een onderzoek wordt juist versterkt wanneer de grenzen van het onderzoek vooraf duidelijk belicht worden. In die zin heeft dit onderzoek niet de ambitie om dé methode te ontwikkelen die dé levensvatbaarheid van de EU zal verzekeren. In de eerste plaats wordt ‘vitaliteit’ hier aangeboord op basis van slechts één van de vele mogelijke perspectieven, namelijk publieke steunverlening en de differentiatie hierin. Hierbij wordt ‘discours’ ook op een specifieke, beperkende wijze benaderd. Wanneer daarbij op zoek gegaan wordt naar discursieve benaderingen van identificatievorming, wordt gefocust op slechts twee (van de vele mogelijke) benaderingen, van een al gelimiteerd perspectief op identiteit (psychoanalytisch en met de welbepaalde focus op de sociaal psychologische implicaties, cf. infra). Dit onderzoek is er dus ook niet op gericht alle mogelijkheden van ‘hoe een discours een publiek draagvlak kan creëren’ exhaustief op te lijsten. De toepassing over ‘het discours van de EU rond de eurocrisis’ is ook op specifieke, limitatieve wijze aangeboord. Er zijn keuzes gemaakt die ‘een’ mogelijk antwoord trachten te formuleren op de centrale onderzoeksvraag. Door de gehanteerde restrictieve focus beoogt dit onderzoek wel een meer diepgaande analyse te garanderen. In de eerste plaats is die analyse, gezien de onderzoeksmethode, theoretisch. Hoewel een dergelijke weg hier juist de meest aangewezen is om een eigen en belangrijke bijdrage aan het academisch debat te leveren (cf. supra), is het belangrijk de voeling met de sociale werkelijkheid¹⁰ niet te verliezen.

⁹ In dit onderzoek wordt er echter (theoretisch) uitgegaan dat ‘de realiteit’ als dusdanig niet bestaat. Op die manier is het juister te spreken over ‘de huidige dominante constructie van de realiteit’ (cf. infra).

¹⁰ Cf. voetnoot 9

Aanvullende interviews met mensen met praktijkervaring (speechschrijvers, communicatiestrategen,...) zouden weliswaar een meerwaarde kunnen geboden hebben. Echter aangezien deze participanten goedgeplaatst en machtig zijn, is het moeilijk deze personen te strikken voor een Masterproef. De meeste van de gecontacteerde potentiële respondenten hebben hun participatie tot onderzoek dan ook niet bevestigd waardoor deze piste diende afgesloten te worden (er zijn trouwens ook maar een beperkt aantal mensen waarvan de kijk een meerwaarde zou kunnen bieden aan het onderzoek). De concrete case die in dit onderzoek wordt uitgewerkt ambieert dit gebrek te compenseren en van voldoende voeling met de praktijk te getuigen.

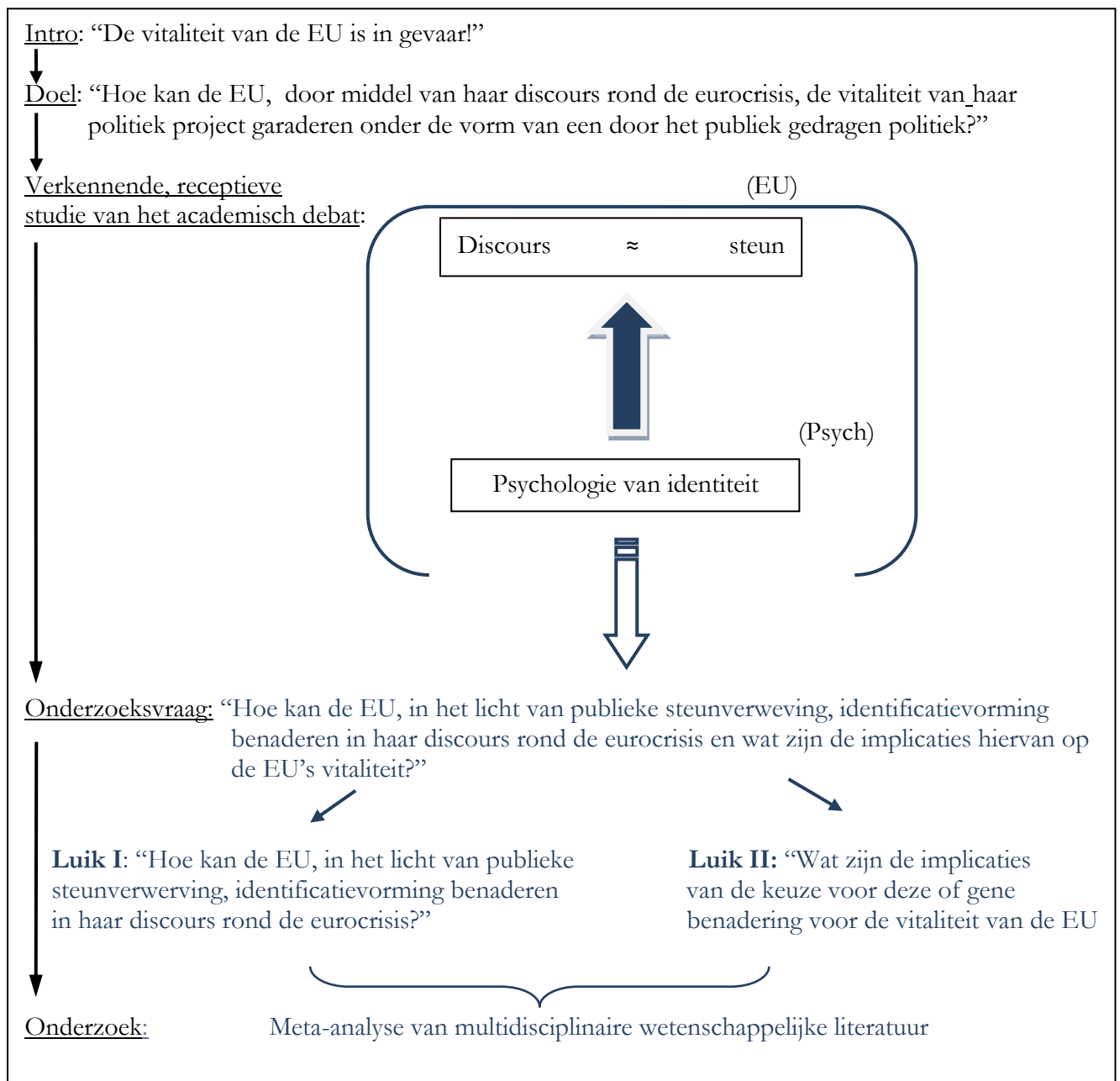

Fig. 1: Inleiding

cri'sis¹¹ (de; v; -sen, crises)

1gevaarlijke toestand

2(economie) periode van slapte en werkloosheid

¹¹ www.vandale.be

2. ONDERZOEK

2.1. LUIK I: DE EU EN IDENTIFICATIEVORMING

Deelvraag I: “Hoe kan de EU, in het licht van publieke steunvererving, identificatievorming benaderen in haar discours rond de eurocrisis?”.

2.1.1. De notie ‘discours’

Eerst en vooral dient te worden verduidelijkt wat hier verstaan wordt onder de notie ‘discours’. Net zoals discoursanalyse (DA) geen eenduidige benadering is, bestaat er evenmin ondubbelzinnigheid over wat discours inhoudt (Jorgensen & Philips, 2010). Er zou vertrokken kunnen worden van de preliminaire definiëring van discours als “(...) a particular way of talking about and understanding the world (or an aspect of the world)” (p.1). Dit betekent dus dat discours zeer breed kan worden opgevat. Bijgevolg zijn er ook heel wat verscheidene definities van het concept voorhanden. In Wodaks werk komen er enkele aan bod: de ‘tekst in context’ van Van Dijk, Wittgenstein en Austin die discours dan weer opvatten als een linguïstische actie (geschreven, visuele of orale verbale en non-verbale communicatie), Lemke die het onderscheid maakt tussen discours en tekst, waarbij discours meer abstract is als het geven van betekenis aan een bepaalde situatie door middel van sociale gewoontes en waarbij tekst de unieke realisatie van een discours is (2008). De term ‘discours’ kan met andere woorden verwijzen naar een tekst, een redevoering of een conversatie, maar evengoed kan het wijzen op een politieke beleidsbepaling of strategie. Door deze veelzijdigheid, die de notie kenmerkt, vraagt de methodiek van DA een multidisciplinaire aanpak: geschiedenis, antropologie, retoriek, literatuur, filosofie, etc. Vandaar dat in dit onderzoek de grenzen van de zuivere discipline van de politieke wetenschappen overschreden zullen worden.

Om zin te kunnen geven aan de notie van discours, moet voornamelijk een onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende perspectieven om het begrip te benaderen. Er zijn immers diverse methoden van DA. De meest voorkomende vormen van DA, zijn de sociaal-constructivistische¹²discoursanalyses (Jorgensen & Philips, 2010). Deze gaan uit van de wijsheid dat de manier

¹² Theoretische school die concepten als waarden, ideeën, normen, ideologie en identiteit centraliseert en ervan uitgaat dat de wereld een sociale constructie is (Orbie, 2009a).

waarop we communiceren geen neutrale reflectie is van onze wereld, identiteiten of sociale relaties, maar eerder een actieve construerende en veranderende rol speelt. Ook kunnen ze allen als ‘kritisch’ worden omschreven; het gaat immers om analyses over machtsrelaties in een maatschappij vanuit een normatief perspectief en met oog op potentiële sociale verandering. Aan de andere kant heeft iedere benadering echter wel zijn eigen theoretische en filosofische invalshoek, met een eigen betekenis van discours en dus specifieke methodes en doelstellingen. In dit werk wordt uitgegaan van de *discourse theory*¹³ van Ernesto Laclau en Chantal Mouffe. Deze benadering behoort tot één van de meest courante vormen van DA.

Laclau & Mouffe's Discourse Theory

Voor Laclau & Mouffe omvat discours alle sociale fenomenen (Jorgensen & Philips, 2010). Er wordt immers uitgegaan van de sociale werkelijkheid als discursieve constructie, waarbij alle sociale fenomenen via DA geanalyseerd kunnen worden (*all-encompassing*). Het discours van bijvoorbeeld kinderen als afzonderlijke groep in de moderne maatschappij, is niet zuiver linguïstisch. Er is namelijk een materieel onderscheid merkbaar aangezien kinderen onder meer hun eigen ziekenhuizen, scholen, pleinen en afzonderlijke afdelingen in bibliotheken hebben. Alles is met andere woorden discursief, sociaal geconstrueerd. Laclau & Mouffe zijn vertrokken vanuit een versmelting van het marxisme en structuralisme. Het ene als inspiratie voor het ‘sociale’, het ander als vertrekpunt voor ‘betekenis’. Het resultaat is een poststructuralistische theorie die de sociale werkelijkheid benadert als het geheel van processen waarbij betekenissen worden gecreëerd. Deze betekenissen van sociale verschijnselen, zoals taalgebruik, zijn dus niet vaststaand, definitief of eenduidig (het is door middel van afspraken, onderhandelingen en conflicten dat de betekenisgeving wordt vastgelegd en betwist). De creatie van de sociale werkelijkheid gaat echter wel over de fixatie van betekenissen. “A discourse is understood as the fixation of meaning within a particular domain. All signs in a discourse are moments” (Laclau & Mouffe, 1985, p. 112). De fixatie van betekenissen concentreert zich rond *nodal points*, *points de capiton*¹⁴ (Laclau & Mouffe, 1985; Jorgensen & Philips, 2010). In een nationalistisch discours is een voorbeeld hiervan ‘het volk’. Verder is het in het licht van dit onderzoek, niet opportuun om

¹³ In sommige werken, waaronder in dat van Howarth en Torfing, wordt de term *discourse theory* gebruikt als het allesomvattende ‘discoursanalyse’ (2005). Hierbij is de term een verzamelnaam voor alle vormen van DA. In dit onderzoek wordt de meest courante wetenschappelijke conceptualisatie gebruikt en doelt de term *discourse theory* dus op de specifieke DA van Laclau & Mouffe.

¹⁴ Dit is de benaming ontleend bij Jacques Lacan. De connectie tussen de theorie en conceptualisatie van Laclau & Mouffe enerzijds, en Lacan anderzijds, staat centraal in dit werk en wordt verderop geëxpliceerd.

dieper in te gaan op de bijkomende conceptualisatie van Laclau & Mouffe, aangezien het onderzoek geen eigenlijke ontleding van discours betreft. Zoals reeds vermeld wordt discours hier opgevat als de vastlegging van betekenissen die in wezen veelvuldig en potentieel zijn (Jorgensen & Philips, 2010). Deze fixatie is evenwel tijdelijk en allerm minst definitief: het discours kan immers ondermijnd of gewijzigd worden door de (pluraliteit van de) betekenissen in *the field of discursivity* (bv. de Westerse geneeskunde heeft *network of energy* in rekening gebracht na de introductie van acupunctuur, wat voorheen geen deel uitmaakte van hun discours). Er is met andere woorden voortdurend sprake van een concurrentiestrijd tussen verschillende specifieke discours, allen met hun eigen wijze om de samenleving te organiseren, elk met hun eigen representatie van de werkelijkheid. Deze conflicten zijn echter niet altijd zichtbaar.

‘De realiteit’ als dusdanig bestaat niet voor Laclau & Mouffe (Jorgensen & Philips, 2010). Deze is voor hen niets meer dan een representatie van de werkelijkheid (Laclau & Mouffe, 1990). Volgens *discourse theory* bestaan er wel sociale en fysieke objecten, maar betekenen deze niets op zich. Een steen bestaat overall, het verschilt echter van de discursieve context of men dit object benadert als werktuig of eerder ziet als een kunstobject. Sociale praktijken kunnen er echter wel zo natuurlijk uitzien, dat er amper oog is voor alternatieven en dat men het desbetreffende discours als waarheid gaat aannemen (Jorgensen & Philips, 2010). In de huidige samenleving is er bijvoorbeeld een algemene aanvaarding omtrent de behandeling van kinderen als een groep met specifieke eigenheid. Honderd jaar geleden werden kinderen echter in veel grotere mate beschouwd als ‘kleine volwassenen’. Dit discours staat nu intussen als een huis boven water zodat de eventualiteit ervan vergeten is (creatie van een schijn van natuurlijkheid). Dit noemt men objectiviteit: de historische uitkomst van politieke processen en hun onderlinge strijd (Laclau & Mouffe, 1990). Men heeft het over hegemonie wanneer een politieke concurrentiestrijd uitmondt in objectiviteit, een naturalisatie van een representatie van de werkelijkheid waarbij alternatieve visies onderdrukt worden. Objectiviteit is dan de wereld die we waarnemen.

We kunnen concluderen dat ‘discours’ hier primordiaal benaderd wordt op basis van Laclau & Mouffe’s *discourse theory*. Dit betekent dat er in deze Masterproef van uitgegaan wordt dat de realiteit een discursieve constructie is, een machtsstrijd die welbepaalde sociale gevolgen produceert. Hierbij is het belangrijk om zich als discoursanalyticus bewust te zijn van elke schijn van natuurlijkheid. Op die manier kadert het onderzoek zich dan ook in het globale theoretische onderzoekskader van het sociaal-constructivisme (cf. infra). De wijze waarop ‘identiteit’ in dit werk benaderd wordt – die verderop invulling krijgt – is evenzeer in lijn met *discourse theory* en

verklaart dus alsmede de keuze voor Laclau & Mouffe (cf. infra). Verder moet worden opgemerkt dat *discourse theory* gekenmerkt wordt door een hoge mate van vaagheid en abstractie, en dat in de literatuur bijgevolg ook wordt aangeraden deze benadering aan te vullen met andere benaderingen van DA (Jorgensen & Philips, 2010). Verderop wordt verduidelijkt hoe deze algemene theoretische benadering rond discours in deze Masterproef praktisch uitgewerkt wordt. Specifiek zal er bestudeerd worden hoe via discours, kwesties ‘geframed’ worden (cf. infra). Op die manier komt de bijzondere focus te liggen op gesproken tekst, hoe ‘feiten’ geconstrueerd worden door middel van woorden (zie toepassing eurocrisis).

2.1.2. Steunverlening aan de EU: klassieke politicologische verklaringsfactoren

Dit onderzoek wordt aangevat vanuit het belang van vitaliteit voor een politiek project, onder de vorm van een door het volk gedragen politiek. In de inleiding werden er enkele reflecties aangehaald waarbij onder meer verwezen werd naar ‘legitimiteit’, of eerder het gebrek eraan. In deze Masterproef is er echter voor gekozen om primordiaal uit te gaan van de meer globale benadering van steunverlening, als ‘een door het volk gedragen politiek’. In het tweede luik van het onderzoek, en dus nadat een antwoord geformuleerd werd op de eerste deelvraag, is een verdere precisering van deze ‘steun’ wel essentieel en zal hier dan ook specifiek op ingegaan worden (cf. infra).

‘Steun’ slaat in dit onderzoek op een positieve, gunstige attitude ten aanzien van de EU of Europese integratie, die de basis vormt voor overeenkomstig gedrag. David Easton stelt namelijk dat in ons dagelijks taalgebruik ‘steun’ voornamelijk verwijst naar gedragingen en acties (1975). Toch liggen aan dit gedrag onderliggende attitudes ten grondslag; zonder een positieve attitude ten aanzien van iets of iemand, zal steun – als gedrag – niet plaatsvinden. “(...) we can describe support as an attitude by which a person orients himself to an object either favorably or unfavorably, positively or negatively” (p.436). Deze attitudevorming wordt in dit onderzoek benaderd vanuit identificatievorming. Verantwoording hiervoor komt verder in het literatuuronderzoek aan bod. Wel kan hier reeds worden opgemerkt dat het gaat over ‘identificatie met’ de EU en niet het ‘identificeren als’ Europeaan. Het is een onderscheid waarop Cram ons attent maakt (2012). Het eerste slaat op een verbondenheid ten aanzien van de EU of haar beleidsoutput, terwijl het laatstgenoemde wijst op de zelf-categorisering als Europeaan, waarbij men raakt aan de ruime thematiek rond de ‘Europese identiteit’ (die in dit onderzoek niet behandeld wordt). Er dient te worden opgemerkt dat Cram ook nog wijst op het verschil tussen

‘identificatie met’ en ‘steun voor’. In de uiteenzetting van het onderscheid tussen beide kan er desalniettemin onduidelijkheid en ambiguïteit worden vastgesteld¹⁵. Een mogelijke interpretatie van de gemaakte indeling tussen beide kan corresponderen met het hierboven vermelde verschil tussen attitude en gedrag. Omwille van de reeds aangehaalde samenhang tussen beide, wordt in dit onderzoek dan ook voorbij gegaan aan dit bijzondere onderscheid van Cram (2012).

Er dient verduidelijkt te worden wat onder de notie van ‘steunverlening aan de EU’ verstaan wordt. Allereerst dient te worden opgemerkt dat het hier gaat om steun ten aanzien van de Europese integratie of de EU in zijn totaliteit, en niet ten aanzien van bijvoorbeeld het uitbreidingsproces of fiscale integratie (de redenen voor deze steun kunnen echter wel specifiek zijn, cf. infra). Bijgevolg betreft het hier dus ook niet specifiek de steun ten aanzien van de euro – ook al krijgt in het bijzonder het discours rond de eurocrisis in deze Masterproef uitwerking. Er wordt in dit werk namelijk geargumenteed dat enerzijds de gehele Unie geaffecteerd wordt door de eurocrisis¹⁶, en anderzijds de eurozone een onderdeel vormt van de EU en er geen afwijking van is (Van Rompuy, 2011c). Afgezien van de *opt-outs* van Denemarken en het Verenigd Koninkrijk, is de invoering van de eenheidsmunt dan ook voor elke EU-lidstaat (op termijn) voorzien.

Op basis van welke factoren verlenen burgers steun aan de Europese integratie? Zoals Hooghe & Marks stellen, hebben heel wat politieke wetenschappers zich over deze vraag gebogen, maar is er geen academische consensus over het antwoord (2005). Hooghe & Marks zelf wijzen op het belang van de positie van de nationale politieke elites en partijen. De eigen positie ten aanzien van de Europese integratie zou namelijk gestoeld zijn op de positionering die de gesteunde nationale partijen aannemen. Ook andere auteurs wijzen op het belang van de binnenlandse context: politieke campagnes en elites, attitudes tegenover nationale instituties en overheden. Ook nationale tradities zouden een belangrijke rol spelen in het bepalen van de positie ten aanzien van de Europese integratie (Eichenberg & Dalton, 1993; McLaren, 2002, 2007, 2010; Ehin, 2001, Inglehart, 1970). Inglehart wijst in het bijzonder op het belang van cognitieve mobilisatie; hoe meer men te weten komt over de Europese integratie en Europese instellingen, hoe minder men deze als een bedreiging percipieert, en hoe positiever men er tegenover staat (1970). Anderen

¹⁵ “It’s conceivable that a Eurosceptic who, in Easton’s (1975) terms, exhibits neither diffuse (toleration of the regime) nor specific (for particular EU policies) support for the EU, and does not identify themselves as a European may identify with, or be attached to, the EU more than they recognize” (Cram, 2012, p.73).

¹⁶ “It is in the interest of the non-Eurozone EU members that its financial stability is organized and secured. A better structured Euro area is in everybody’s interest, while ensuring coherence among the 27” (Van Rompuy, 2011d).

wijzen onder meer naar de invloed van een democratisch en transparant functioneren van de EU (Boomgaarden, Schuck, Elenbaas & de Vreese, 2011).

Bovenstaande indicatoren vormen allerm minst een exhaustieve lijst. We kunnen met andere woorden concluderen dat er verschillende factoren zijn die een (mogelijke) invloed uitoefenen op de steunverlening ten aanzien van de EU. Ook al is er een grote verscheidenheid aan verklaringen en argumentatie merkbaar in het academisch debat, lijkt er evenwel overeenstemming te zijn over welke factoren de grootste verklaringskracht hebben. Dit kunnen we enerzijds afleiden uit de identificatie van die factoren die steeds opnieuw opduiken doorheen de diverse wetenschappelijke onderzoeken en aldus het academisch debat domineren. Anderzijds wordt in verschillende onderzoeken getracht de mate waarin een factor invloed uitoefent, expliciet in kaart te brengen. Op die manier kunnen twee factoren geïdentificeerd worden die over de meest grote verklaringskracht beschikken in het academisch debat.

Economisch rationalisme

Een eerste factor wordt in deze Masterproef gekwalificeerd als 'het economisch rationalisme'. Deze benadering gaat uit van de mens als rationeel individu die zijn eigenbelang nastreeft. Individuen maken een eigen rationele kosten-batenanalyse waarop strategische keuzes gebaseerd worden. Een dergelijke benadering heeft ook in de studies van de Europese integratie verdere uitwerking gekregen. McLaren maakt een opdeling tussen egocentrische en sociotropische theorieën (2002, 2010). De egocentrische utilitaristische benadering stelt dat individuen zich positioneren ten aanzien van de integratie op basis van hun persoonlijk eigenbelang: "ik steun de integratie aangezien ik er persoonlijk baat bij heb", "ik verwerp de integratie aangezien het mij individueel benadeelt/zal benadelen". Traditioneel verwijst men hier naar de verscheidenheid in socio-economische achtergrond die het verschil in baten bij de Europese integratie verklaart (Gabel & Palmer, 1995; Gabel, 1998). Men stelt hier namelijk dat niet iedereen (evenveel) voordelen had bij de introductie van de gemeenschappelijke markt en de eenheidsmunt, die handelsbarrières wegwerkten. Diegenen die een hoger niveau van onderwijs genoten, ervaren dat hun kennis en capaciteiten hen veel baat opleveren op de Europese markt (in tegenstellingen tot diegenen die een minder hoge opleiding genoten). Ook diegenen met hogere inkomens, die kapitaal over de landelijke grenzen kunnen verplaatsen op zoek naar een betere rente, halen meer voordeel uit de integratie en zullen het Europese project dus in ruimere mate steun verlenen. De theorie vertelt ons dat zij met lagere inkomens, capaciteiten en opleiding bijgevolg angstiger ten

opzichte van de interne markt en monetaire integratie staan. Of men al dan niet persoonlijk voordeel haalt uit het Europese project, zal aldus de attitude ten opzichte van de EU bepalen.

Een andere benadering binnen dit rationeel utilitaristisch kader is de sociotropische invalshoek (McLaren, 2002, 2010). Hier maakt men geen persoonlijke rekening, maar maakt men een rationele kosten-batenanalyse op landelijk niveau: “ik steun het Europese project aangezien mijn land er baat bij heeft”. Eichenberg & Dalton stellen dat de EU de lidstaten economische voordelen kan bieden op vlak van handel en budgettaire uitgaven (1993). Wanneer deze voordelen aan de oppervlakte komen, zal men het lidmaatschap als een goede zaak waarnemen. Het meest sprekende voorbeeld hiervan is dan de verhouding tussen de nationale bijdrages in het EU budget en de EU uitgaven waarvan hun land geniet: “wat geven we, wat krijgen we terug?”. Indien deze berekening gunstig is, zal men een positievere attitude vertonen ten opzichte van de EU.

De hierboven vermelde uitwerkingen geven een beeld van hoe de perceptie van ‘persoonlijke voordelen’ geconstrueerd kan worden. Over de precieze indicatoren die deze perceptie vormgeven bestaat echter geen consensus. McLaren betwist bijvoorbeeld de invloed van de hierboven uiteengezette budgettaire kwestie in dit verhaal en stelt dat verder onderzoek vereist is (2007). Hoe dan ook worden telkens economische indicatoren aangereikt als persoonlijke baten. In het algemeen gaat het om economische groei, ontwikkeling, welvaart.

Bij het in kaart brengen van de academische literatuur rond steunverlening aan de Europese integratie, wordt het snel duidelijk dat deze benadering, waarbij ieder zijn of haar economische kosten-batenanalyse opmaakt, het debat domineert. Niet alle hierboven opgesomde verklaringen komen in elk artikel aan bod, maar de theorie rond het economisch rationalisme is wel alomtegenwoordig, en dit doorheen de gehele geschiedenis van de Europese integratie (McLaren, 2002, 2007, 2010; Hooghe & Marks, 2004; Gabel & Palmer, 1995; Gabel, 1998; Eichenberg & Dalton, 1993; Inglehart, 1970). Ook Hooghe & Marks benadrukken dit expliciet: “Most research on the topic builds on trade theory to conceptualize a calculus of economic costs and benefits” (2005, p.420). Meer nog, wanneer de auteurs een uitspraak doen over de grootte van een verklaringsfactor, wordt het economisch rationalisme steeds als belangrijkste factor naar voren geschoven (McLaren, 2007; Gabel, 1998; Eichenberg & Dalton, 1993).

De exclusiviteit van de nationale identiteit

Naast het economisch rationalisme is ‘identiteit’ een andere verklaringsfactor die het laatste decennium haar opmars heeft gemaakt en waarvan de invloed ook als heel belangrijk wordt geacht (McLaren 2002, 2007, 2010; Hooghe & Marks, 2004, 2005, 2008). Identiteit wordt in deze werken echter uitsluitend benaderd in zijn traditionele politieke invulling, namelijk als ‘nationale identiteit’. Men bestudeert hoe iemands nationale identiteit bepalend is voor de positionering ten aanzien van de EU. Men concludeert dan dat men zich vijandig gaat opstellen ten opzichte van de Europese integratie als er sprake is van een ‘exclusieve nationale identiteit’. Bij een dergelijke invulling van identiteit ziet men de Europese integratie namelijk als een bedreiging, aangezien men niet van mening is dat deze verenigbaar is met de eigen, nationale identiteit.

Implicaties voor het EU discours

Hoe kan de EU nu, specifiek met oog op publieke steunverwerving, een sociale werkelijkheid discursief vormgeven? In de wetenschappelijke literatuur wordt zelden een expliciete link gemaakt tussen het EU discours (*all-encompassing*) en steunverwerving voor de Europese integratie. Beasley tracht die brug wel te maken en stelt dat de EU zich, in haar discours rond het Europees burgerschap, voornamelijk op persoonlijke en statelijke belangen baseert om steun te verkrijgen voor haar integratie (2006, 2011). De EU tracht de bevolking achter haar project te krijgen door aan te tonen dat de integratie onvermijdelijk en vooral in ieders voordeel is, door de economische voordelen van het project te onderlijnen. Ook al buigen slechts weinig onderzoekers zich over die link met het EU discours en ontbreekt het aan concrete analyses, zijn de bevindingen van Beasley een logische (lees: rationale) uitwerking van de bovenstaande theorievorming rond steunverlening aan de Europese integratie. Op basis van de bovenstaande inzichten zouden we met name kunnen concluderen dat het voor de EU voornamelijk van belang is te focussen op het benadrukken van individuele en nationale belangen in haar discours (de EU kan via haar discours de binnenlandse context – de positionering van nationale politieke partijen of de nationale identificatievorming – immers niet rechtstreeks beïnvloeden). Op die manier kan de meest gedragen verklaringfactor voor steunverwerving mee in rekening genomen worden in de constructie van het discours. Echter, ook de indicator ‘identiteit’ zou een bepalende rol kunnen spelen in haar discours.

In bovenstaande, uitsluitend politiek wetenschappelijke, literatuur wordt ‘identiteit’ op strikt restrictieve wijze benaderd. Men bakent ‘identiteit’ af als nationale identiteit en bekijkt hoe deze

zich verhoudt ten opzichte van steunverlening aan de Europese integratie. Identiteit kan echter ook op een meer allesomvattende, psychologische wijze, benaderd worden. Hieronder wordt deze benadering uiteengezet. Deze zienswijze wordt in deze Masterproef onderschreven, juist omdat een dergelijk – in de politicologie ongebruikelijk – psychologisch perspectief, ons belangrijke inzichten verschaft in de constructie van politieke discours en dus belangrijke politicologische implicaties heeft, in het bijzonder voor publieke steunverlening. Op die manier zal politieke steunverlening in dit onderzoek benaderd worden vanuit de psychologie rond identificatievorming. ‘Identiteit’ wordt in deze psychoanalytische benadering tevens opgevat als een discursieve constructie, in lijn met Laclau & Mouffe (cf. supra). Zodanig kunnen we als het ware pijlers ontwaren van een nog niet opgetrokken brug waarvan dit onderzoek de bovenbouw wenst aan te leggen.

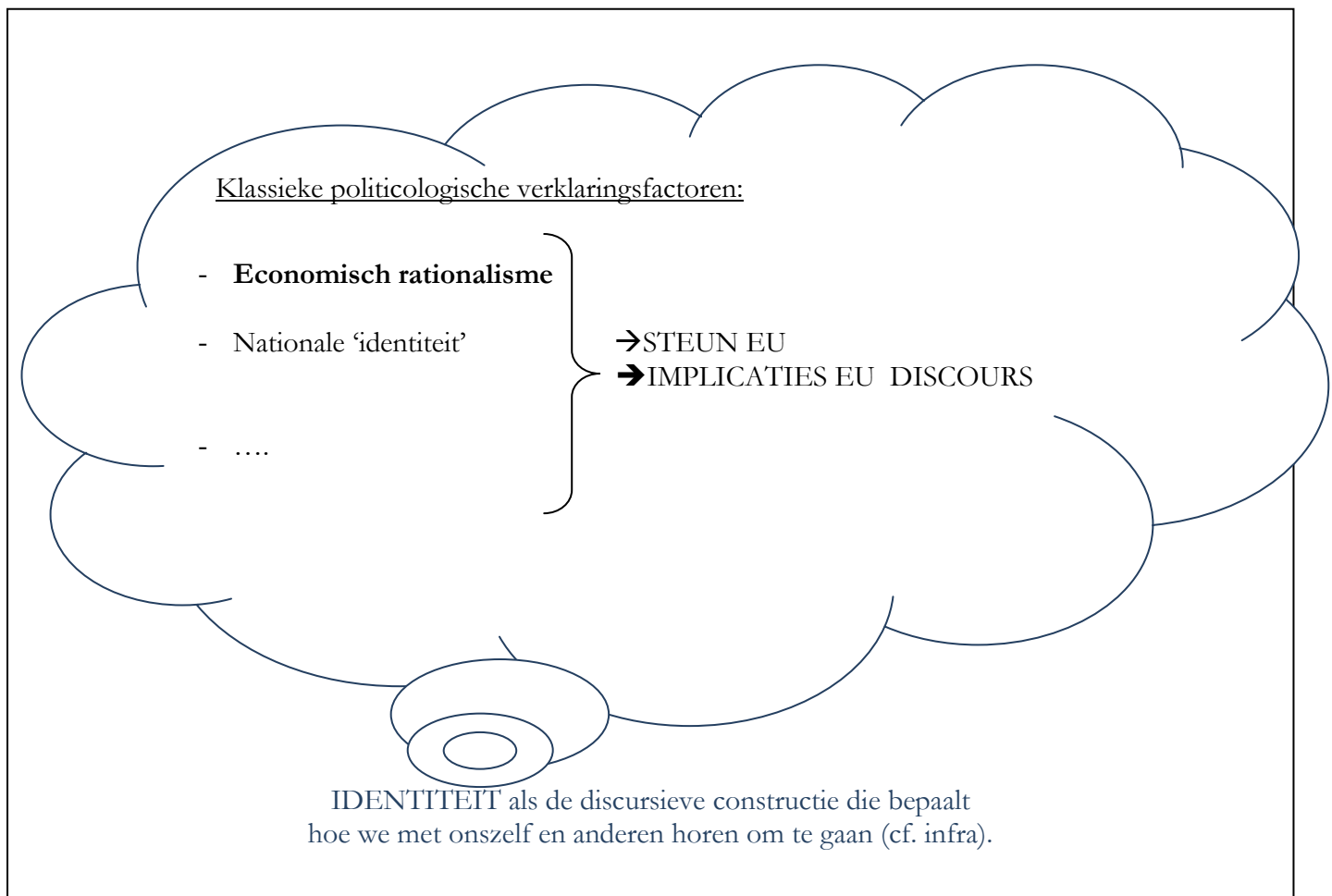

Fig. 2: Politicologische verklarende factoren van de EU's steunverlening vanuit een psychoanalytisch perspectief

2.1.3. Lessen uit de psychoanalyse en de sociale psychologie

De psychologie van identiteit

In deze Masterproef wordt identiteit benaderd op basis van de theoretische inzichten vanuit de Lacaniaanse psychoanalyse. Jacques Lacan vertrekt van bij de zuigeling die leeft in symbiose met zijn moeder en die zich hierbij allerminst ervaart als een subject (Verhaeghe, 2008, 2012a). Door middel van socialisatie wordt het kind zich echter bewust van ‘wie het is’ en ‘welke identiteit het heeft’. De buitenwereld is een spiegel voor onze identiteit. Men identificeert zich door de referentie met iets buiten zichzelf, met name het discours. Identiteit is m.a.w. de constructie die tot stand komt door middel van identificatie met de dominante discours die ons vanuit de omgeving worden aangeboden. De beelden die van buiten komen worden geïnternaliseerd, maar lijken nooit volledig te matchen. Men heeft immers nooit het gevoel ‘compleet’ te zijn. Het individu is met andere woorden, net als het sociale, deels geconstrueerd door discours. Deze constructie is dus nooit volledig (als er een perceptie van volledigheid is, is deze denkbeeldig). Aangezien we identiteit nooit in zijn volledigheid kunnen bereiken, produceert het een verlangen, een verlangen naar volledigheid (Stavrakakis, 2005). Vanuit een psychoanalytisch kader wordt identificatie daarom opgevat als het gebrek aan identiteit. Dit gebrek aan een volwaardige identiteit kan dus waargenomen worden als een stimulans voor identificatievorming¹⁷. Het gebrek is hier dus niet louter traumatisch, maar wijst op de mogelijkheid voor sociale en politieke creatie en rearticulatie. Deze benadering van het subject maakt deel uit van *discourse theory* waarbij men constant ‘op zoek is naar zichzelf’ doorheen de verschillende discours (Jorgensen & Philips, 2010). Laclau & Mouffe hebben immers heel wat inzichten uit de Lacaniaanse psychoanalyse overgenomen in hun analyse van politieke discours (Stavrakakis, 2007). De theorie van Jacques Lacan is in het midden van de jaren tachtig reeds de belangrijkste theoretische referentie in hun werk. Laclau & Mouffe benaderen het subject dan ook volgens de Lacaniaanse psychologische inzichten (Jorgensen & Philips, 2010).

Het zijn de beelden en woorden van de buitenwereld die zorgen voor een expliciete en impliciete regelgeving en aldus voor de uitbouw van onze identiteit (Verhaeghe, 2012a). Het dominante maatschappelijke discours bevat geboden en verboden over de manier waarop we met onszelf en

¹⁷ Voorbeeld: het ergste wat een postzegelverzamelaar kan overkomen, is dat zijn verzameling compleet is; dat er niets meer te verzamelen is. Door het gebrek aan bepaalde postzegels wordt er een verlangen geproduceerd waaruit de verzamelaar genot haalt. Dit genot verdwijnt echter wanneer het gebrek is ingevuld.

anderen horen om te gaan. Het bepaalt de verhouding ten opzichte van het lichaam en genot. Die vormgeving is maatschappelijk bepaald en is dus veranderbaar. Onze identiteit kan dus verschillende invullingen krijgen, in functie van een veranderende samenleving.

Wat leert ons dit nu voor de eerder vermelde theorieën rond steunverwerving voor de Europese integratie? Met een Lacaniaanse benadering van identiteit, moet ook bovenstaande theorievorming omtrent economisch rationalisme als een vorm van identificatie en dus identiteitsbepaling waargenomen worden, en dit is niet zonder gevolg (cf. fig. 2).

Waarden in kaart gebracht

Er werd reeds uiteengezet dat identiteit geconstrueerd wordt rond bepaalde *nodal points* (Torfing, 2005). Hier zal in het bijzonder, gezien de gehanteerde psychoanalytische benadering, gefocust worden op de waarden die deze *nodal points* incarneren. Identiteit werd hierboven namelijk benaderd als de bepaling van de verhouding tussen lichaam en genot, als de manier waarop we met onszelf en anderen horen om te gaan (Verhaeghe, 2012a). Centraal in die invulling staat met andere woorden een geheel van normen en waarden, door de groep gedeelde opvattingen en ideologie (Verhaeghe, 2012b). Een pionier in het in kaart brengen van waarden is Shalom H. Schwartz, sociaal psycholoog. Hij heeft, op basis van crosscultureel empirisch onderzoek, een model van waarden opgesteld rond de doelen die mensen als meest belangrijk achten in hun leven (1992, 1994). Zijn ‘circumplex’ geldt als basis voor heel wat onderzoek en kan als een mijlpaal beschouwd worden in het psychologisch onderzoek naar waarden en identificatievorming¹⁸.

In zijn werk worden waarden dus herleid tot doelen in iemands leven of binnen het kader van een bepaalde sociale entiteit: “(...) I define values as desirable transsituational (sic.) goals, varying in importance, that serve as guiding principles in the life of a person or other social entity” (Schwartz, 1994, p.21). Het belangrijkste verschil tussen waarden is dus het type doel dat deze nastreeft. Op basis van universele behoeften – inherent aan het menselijk bestaan –, onderscheidt hij tien waarden waar verschillende motivaties aan de basis liggen. Deze organiseert hij dan in een cirkel waarbij de relaties tussen deze waarden gevisualiseerd worden. Het is namelijk zo dat het nastreven van een waarde psychologische en sociale consequenties heeft, waarbij bepaalde

¹⁸ Zijn twee meest belangrijke werken waarnaar in deze Masterproef gerefereerd wordt – 1992, 1994 – ,worden in respectievelijk 1 761 en 696 andere wetenschappelijke artikels geciteerd in de Web of Science database.

waarden compatibel zijn en andere met elkaar in conflict treden. Waarden zijn psychologisch tegengesteld wanneer de meeste mensen het relatief moeilijk vinden hier tegelijkertijd aan te denken en moeilijkheden hebben gedrag te vertonen waarbij beide waarden simultaan nagestreefd worden (Schwartz, 1992, 1994; Grouzet et al., 2005). Daarentegen werd ook vastgesteld dat wanneer een bepaalde waarde als belangrijk wordt geacht, men systematisch ook neigt naar specifieke andere – samenhangende – waarden. Deze kunnen bijgevolg binnen eenzelfde cluster worden ingedeeld. De onverenigbaarheid van waarden duidt op cognitieve dissonantie en vindt zijn oorsprong in wat men in de Freudiaanse psychoanalyse als ‘onbewuste associatieve complexen’ omschrijft (Lakoff, 2010; Verhaeghe, 2012b). In de hedendaagse cognitieve psychologie heeft men het over *deep frames*. Dit zijn de typische onbewuste schema’s of structuren waarin wij denken. Al onze kennis maakt gebruik van deze *frames* of kaders. Elk woord wordt gedefinieerd door het bijhorende – neurale geactiveerde – kader. Een bepaalde waarde activeert dus een bepaald kader, waardoor de andere waarden die tot dit kader behoren ook geactiveerd worden. Het tegenovergestelde kader – en bijhorende waarden – zal op die manier aan belang inboeten: ‘competitieve solidariteit’ bestaat niet (Verhaeghe, 2012b).

Hieronder wordt Schwartz’ circumplex weergegeven (1994) (fig.3). Waarden die compatibel zijn, grenzen aan elkaar, in het tegenovergestelde deel van de cirkel bevinden zich de daarmee conflicterende waarden.

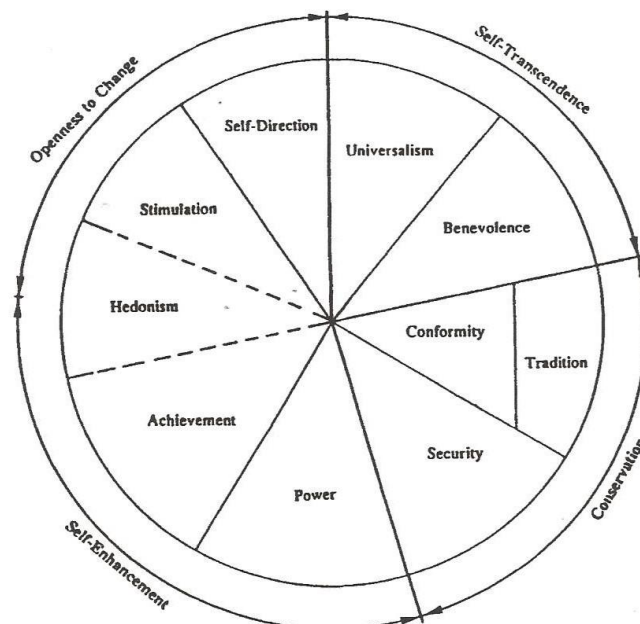

Fig. 3: Theoretisch model van de relaties van de waarden gedreven door verschillende motivaties (Schwartz, 1994).

In deze Masterproef wordt de stelling onderschreven dat de publieke opinie in belangrijke mate gevormd wordt door (framing door) de politieke elite (Druckman, 2001; Hooghe & Marks, 2005; Gabel & Scheve, 2007). Meer specifiek wordt onderzocht hoe de EU in de constructie van haar discours – in het licht van publieke steunverwerving – identificatievorming zou kunnen benaderen, op basis van de theorievorming van Schwartz. Op die manier wordt getracht een lacune in de literatuur te vullen. “(...) future research attempting to identify how political elites and citizens influence each other in European politics requires careful attention to establishing a convincing identification strategy” (Gabel & Sheve, 2007, p. 1027). Dit onderzoek wenst hier een specifieke bijdrage aan te leveren. Er kan immers worden vastgesteld dat de specifieke inzichten van Schwartz – die zelf expliciet stelt dat zijn conceptualisatie zowel op individuen als op sociale entiteiten van toepassing is (1992, 1994) – nog geen toepassing gekregen hebben binnen de EU Studies. Zelfs de uitwerkingen in het onderzoeksdomein van de bredere Politieke Wetenschappen zijn gering. Schwartz zelf beklemtoont de mogelijkheid tot politieke uitwerking, maar blijft aan de oppervlakte¹⁹(1994). Ook in verder onderzoek zijn politicologische uitwerkingen beperkt; men heeft vooralsnog uitsluitend bestudeerd hoe persoonlijke waarden iemands nationale politieke oriëntatie (‘links’ of ‘rechts’) of identificatie met de natiestaat bepalen (Purko, Schwartz & Davidov, 2011; Caprara, Schwartz, Capanna, Vecchione & Barbaranelli, 2006; Goren, 2005; Barnea & Schwartz, 1998; Roccas, Schwartz & Amit, 2010). Deze beperkte politieke uitwerkingen tonen aldus wel de mogelijkheid aan om een vertaling te maken naar het onderzoeksdomein van de politicologie. Dit onderzoek heeft de ambitie de brug te leggen tussen de desbetreffende psychologische conceptualisatie en de EU Studies, en meer specifiek wat deze inzichten ons leren over de publieke steunverwerving voor de EU.

De waarden van het economisch rationalisme

Dat het economisch rationalisme een belangrijk onderdeel vormt van het EU discours klinkt logisch (lees: rationeel) in het licht van de hierboven vermelde theorievorming rond steunverlening aan de Europese integratie. De bovenvermelde uiteenzetting van Beasley bevestigt dit (2006, 2011). Het economisch rationalisme is echter ook een wijze van identificatievorming.

¹⁹Hij haalt bijvoorbeeld de tegenstelling aan tussen ‘internationale harmonie en gelijkheid’ – die hij een plaats geeft in het kader van *universalism* – en ‘nationale macht en orde’ – die hij situeert in het *security* kader. Hij besluit dat deze, conceptueel, eerder tegengesteld dan onafhankelijk zijn. Verder geeft hij ook aan dat de politieke ideologie van het economisch egalitarisme – streven naar herverdeling en gelijkheid – zich in het self-transcendence kader bevindt en voorstanders dus waarden als *universalism* en *benevolence* naar voren schuiven. Op die manier komen zij ver te staan van waarden zoals *power* (Schwartz, 1994).

Het is een niet neutrale discursieve constructie, en dus niet zonder sociale en politieke gevolgen. Het economisch rationalisme dat verbonden wordt met steunverlening aan de Europese integratie, kan op die manier ook gesitueerd worden binnen het circumplex van Schwartz – dat, zoals vermeld, niet alleen op individuen maar ook op sociale entiteiten kan toegepast worden (1992, 1994).

Het economisch rationalisme is namelijk gebaseerd op waarden die in se terug te brengen zijn tot het kader van *self-enhancement*. Dit kader omvat doelstellingen waarbij men persoonlijk succes nastreeft en dominantie over Anderen zoekt. Meer algemeen staan de waarden *power* (prestige, autoriteit, weelde) en *achievement* (persoonlijke succes, invloed, ambitie en zelfrespect) centraal in dit kader. Met betrekking tot de plaats van het economisch rationalisme hierin, is het aangewezen te verwijzen naar verder onderzoek dat zich baseerde op Schwartz' indeling en deze verder uitwerkte. Een onderzoek onder leiding van Grouzet werkte het doel waarbij financieel succes nagestreefd wordt, expliciet uit (“I will be financial succesful”) en plaatste dit in het hart van het *self-enhancement* kader (Grouzet et al., 2005) (zie bijlage 2). Het nastreven van persoonlijke economische belangen – en dus ook een discours dat zich hierop baseert – (onderdeel van het economisch rationalisme) situeert zich met andere woorden ontegensprekelijk in dit kader. Hierboven werd immers reeds opgemerkt dat er dubbelzinnigheid bestaat in de theorieën rond het economisch rationalisme over de wijze waarop baten invulling kunnen krijgen, maar er desalniettemin in de literatuur telkens een economische invulling aan gegeven wordt.

Naast persoonlijke baten, staan ook nationale belangen centraal in het economisch rationalisme. En hoewel Schwartz in zijn ideaaltypische conceptualisatie naar individuele levensdoelen refereert, stelt hij nadrukkelijk dat deze waarden ook kunnen herleid worden tot doelen in de context van een bepaalde sociale entiteit (Schwartz, 1994) (zie supra). Dit opent de mogelijkheid tot een uitwerking rond de natiestaten binnen de Europese Unie. Nationale economische baten leiden volgens het economisch rationalisme namelijk ook tot steun aan de integratie.

Een discours dat zich op persoonlijke en/of nationale economische baten focust, kadert zich op die manier in het *self-enhancement* kader van Schwartz. In dit onderzoek krijgt dit een vertaling als ‘het kader van eigenbelang’.

Bovenstaande psychologische inzichten in verband met identiteit en de daarin vervatte waarden, tonen ons aan dat identificatievorming ook op andere wijze benaderd zou kunnen worden en dat ook voor het EU discours, op zoek naar publieke steun, hierin mogelijke implicaties vervat

kunnen zijn. Met de hieronder vermelde uitwerking, wordt tegelijkertijd gewezen op de grenzen van een economisch rationele benadering van identificatievorming.

Gemeenschapswaarden

Tot hier toe werd geconcludeerd dat het voor de EU wenselijk is zich discursief te focussen op het economisch rationalisme en dat onderzoek het gebruik van een dergelijke benadering reeds bevestigd heeft. (Beasley, 2006, 2011). Er werd echter ook gesteld dat ‘identiteit’ mede naar voren wordt geschoven als verklaringsfactor voor steunverlening aan de integratie, dat dit belangrijke implicaties zou kunnen hebben voor het EU discours – identiteit als een discursieve constructie – en dat dit vaak op restrictieve wijze benaderd wordt in de EU studies.

Wanneer identiteit een sociale, discursieve constructie is die bepaalt hoe we met onszelf en anderen horen om te gaan en bestaat uit een geheel van door een groep gedeelde waarden, zou de EU haar discours ook kunnen baseren op gemeenschapswaarden teneinde steunverwerving te verzekeren. Op die manier wordt de EU's publieke steun – of eerder het gebrek eraan –, benaderd vanuit Etzioni's inzichten rond het *community deficit* (2007). Ook al onderscheidt dit concept zich van het democratisch deficit, krijgen beide slechts zin als ze met elkaar in verband worden gebracht. Het *community deficit* wijst op een gebrek aan gemeenschapszin; een Europese Gemeenschap die eigenlijk geen ‘gemeenschap’ is, een gebrek aan ‘unie’ binnen de EU. De term *community* omvat hier dus een morele cultuur, gedeelde waarden en affectiebanden. In dit opzicht spreekt men ook van een *normative-affective community*. Over de definiëring van het democratisch deficit is er minder eenduidigheid. Aangezien dit onderzoek zich niet rechtstreeks buigt over dit deficit, wordt hier dan ook voorbijgegaan aan de talloze conceptualisaties van deze notie. Het is echter wel zinvol de benadering van het concept door Chrysochoou aan te halen, aangezien het ons op die manier meer inzicht biedt in de notie van het *community deficit*. Chrysochoou omschrijft het democratisch deficit als de oppositie tussen het institutionele (machtsdeling) en het sociaalpsychologische (gebrek aan een volwaardige Europese demos) (2010). Op die manier kan beargumenteerd worden dat, vooraleer politiek institutionele verandering het democratisch deficit kan verminderen, eerst het gebrek aan gemeenschappelijke waarden en banden verholpen moet worden (Etzioni, 2007). Een versterking van de macht van het Europees Parlement bijvoorbeeld, in het licht van het versterken van het democratisch gehalte, heeft weinig zin als de deelnemers ervan niet als ‘vertegenwoordigers van het volk’ worden beschouwd en er dus een gebrek aan legitimiteit optreedt. In dit opzicht kan ook verwezen worden naar het citaat van Cohen omtrent

de meerderheidsregel: “there can be no larger part unless the larger part and the smaller part are indeed parts of one whole” (1971, p.46). Democratisering vraagt (eerst) een hogere mate van gemeenschapsgevoel. Door middel van *community building* kan het gemeenschapsgevoel binnen de EU vergroot worden.

De gehele geschiedenis van de Europese integratie wordt gekenmerkt door eenrichtingsverkeer: steeds bredere en diepere integratie (evolutie van Europese Gemeenschap voor Kolen en Stalen naar de Europese Economische Gemeenschap en uiteindelijk de constructie van de EU, via het ‘Europa van de 6’ naar 27 lidstaten) (Etzioni, 2007). Er werden echter weinig inspanningen geleverd om de politieke architectuur (simultaan) te wijzigen. In de eerste plaats wordt hierbij vaak verwezen naar de institutionele aspecten (democratisch deficit), maar dit betreft evenzeer het *community deficit* (wetende dat eerst dit deficit gereduceerd moet worden alvorens inspanningen om het democratisch deficit te verhelpen effect kunnen hebben). Aan dit laatste wordt nog minder aandacht besteed (dit onderstreept de relevantie voor onderzoek dat zich ook hierop focust). Er is met andere woorden een discordantie merkbaar: bredere en diepere integratie vs. achterblijvende politieke architectuur en *community building*. Voor Etzioni wordt hiermee de belangrijkste oorzaak voor de moeilijkheden binnen de EU blootgelegd.

Waarden die we in dit proces van *community building* centraal zouden kunnen plaatsen zijn gemeenschapswaarden zoals samenwerking, empathie, solidariteit en gemeenschapszin. De meer algemene term die Schwartz aanwendt is *community feeling* (1992, 1994). Deze waarden kunnen ondergebracht worden in het kader van *self-transcendence*. Hierin vinden we waarden terug zoals *universalism* – begrip, tolerantie, bescherming van de welvaart van alle mensen of zorg voor de natuur – en *benevolence* – behouden en versterken van de welvaart van alle mensen met wie men regelmatig persoonlijk contact heeft. In deze Masterproef vertalen we dit als ‘het kader van gemeenschapszin’. Er kan worden opgemerkt dat in het onderzoek onder leiding van Grouzet, waarin de indeling van Schwartz verder uitgewerkt werd, *community feeling* op een assenmodel werd ondergebracht en het – op spiritualiteit na – de hoogste plaats kreeg op de as van *self-transcendence* (Grouzet et al., 2005) (zie bijlage 2).

Een dergelijk ‘kader van gemeenschapszin’, waar waarden als empathie, solidariteit en samenwerking geprioriteerd worden, betreft een discursieve constructie die zich lijnrecht tegenover het hogerop uiteengezette ‘economisch rationele kader van eigenbelang’ plaatst. In dit onderzoek wordt uitgegaan van een sociaal-constructivistische benadering waarbij het economisch rationele een mogelijke discursieve constructie is; niet de werkelijkheid als dusdanig

maar slechts een mogelijke representatie ervan. We kunnen hierbij teruggrijpen naar het theoretische uitgangspunt van Laclau & Mouffe. Zij gaan uit van wat als ‘de pure potentialiteit’ omschreven zou kunnen worden; alle sociale fenomenen zijn een discursieve constructie. Een discours, zoals het economisch rationalisme, kan er evenwel heel natuurlijk uitzien, maar toch is dit slechts een mogelijke representatie van de werkelijkheid.

De sociaal-constructivistische benadering die in dit onderzoek gehanteerd wordt, zet zich af tegen het *rational choice*-institutionalisme, waarbij uitgegaan wordt dat lidstaten bevoegdheden afstaan uit eigenbelang, na een weloverwogen kosten-batenanalyse (Orbie, 2009). In dit onderzoek wordt er echter van uitgegaan dat de mens, en de door hem of haar opgerichte sociale en politieke entiteiten, niet in se rationeel zijn. Er wordt uitgegaan van onderzoek dat hard maakte dat het empathische, samenwerkende, de mens evenzeer kenmerkt als het agressieve, rationele (De Waal, 2008; De Waal, Leimgruber & Greenberg, 2008; Preston & De Waal, 2002; Warneken & Tomasello, 2006; Horner, Carter, Suchak & De Waal, 2011). Onder meer werd door middel van experimenten op chimpansees en bonobo's vastgesteld dat zij, als primaten, empathie bezitten – het vermogen om de gevoelens van een ander te begrijpen en te delen – en opmerkenswaardig bezorgd zijn om het welzijn van anderen²⁰. Het nastreven van economische baten is met andere woorden niet de enige drijfveer van mensen, noch een vaststaand gegeven. Welke kenmerken zullen domineren hangt af van wat het dominante discours benadrukt (want het is daaraan dat men zich spiegelt, cf. supra).

Dit ‘kader van gemeenschapszin’ vertrekt overigens niet alleen vanuit onderzoek dat hard maakt dat de mens evenzeer empathisch en samenwerkend is als agressief en rationeel, maar gaat er ook van uit dat mensen gelukkiger zijn wanneer dit eerste tot uiting komt/kan komen. Uit heel wat wetenschappelijk onderzoek dat zich boog over de bevordering van onze psychologische gezondheid wordt geconcludeerd dat onze sociale relaties bepalend zijn voor onze mentale en zelfs fysieke gezondheid (Kasser, 2000; Myers & Diender, 1995; Myers, 2000; Sheldon, Ryan, Deci & Kasser, 2004; Dunn, Aknin & Norton, 2008; De Waal, Leimgruber & Greenberg, 2008).

²⁰ In het onderzoek van Horner, Carter, Suchak & De Waal werd bijvoorbeeld een experiment opgezet waarbij chimpansees een stok moesten aangeven aan een begeleider die het dier bijgevolg voedsel gaf. De desbetreffende apen hadden echter de keuze tussen een groene en een rode stok, waarbij de aap die de stok diende aan te geven altijd gevoederd werd, maar enkel wanneer de groene werd aangegeven ook zijn medeaap voedsel kreeg. Er werd vastgesteld dat chimpansees significant meer voor de groene dan voor de rode stok kozen (meer dan de te verwachten 50%) (2011).

Het materiële is uiteraard wel tot op zekere hoogte essentieel voor iemands welbevinden; geld is een factor van dagelijks geluk wanneer hiermee in onderdak, voeding, kledij en entertainment voorzien kan worden. Maar dit geldt maar tot op een zeker niveau; psychologisch welzijn blijft niet stijgen met een toenemend loon²¹ (Kahneman & Deaton, 2010). Daarenboven maakte onderzoek reeds duidelijk dat het minstens even belangrijk is hoe mensen hun geld uitgeven, dan hoeveel men er bezit (Dunn, Aknin & Norton, 2008). Wanneer geld uitgegeven wordt aan anderen in plaats van aan zichzelf, is de impact op het psychologisch welzijn significant positiever.

Centraal in dit kader staat ‘het goede leven’: wat voelt er goed aan voor mij? (Verhaeghe 2012b). Enerzijds ligt dus de nadruk op een ‘gevoel’, op onderliggende emotionele waarden, anderzijds op ‘mij’. De eigen persoon kan hier met andere woorden ook primordiaal als uitgangspunt worden beschouwd, net zoals in ‘het kader van eigenbelang’, maar wordt desalniettemin – juist omwille van dat ‘gevoelsaspect’ – compleet anders ingevuld. In dit kader staat niet het ‘eigenbelang’, maar ‘zelfzorg’ centraal. Zelfzorg is een concept dat afstamt van het Griekse *epimeleia heautou*, waarvan de studie een belangrijk onderdeel vormt van Michel Foucaults academische verwezenlijkingen (Foucault, 1985, 2004, 2008). De zorg voor zichzelf stelt iemand in staat om in de *polis*, in de gemeenschap of in relaties met individuen, de juiste positie te bekleden – in het uitoefenen van een ambt of het onderhouden van familie- en vriendschapsbanden (Foucault, 2004). Zelfzorg staat hierbij altijd in verbinding met de andere. “Autrement dit: on ne peut pas s’occuper de soi-même, se soucier de soi-même sans avoir rapport à un autre” (Foucault, 2008, p. 43). Het zijn namelijk de relaties met de anderen die bepalend zijn voor ons eigen welzijn. Dit hebben de hierboven beschreven studies reeds aangetoond. Kasser & Ryan hebben in het bijzonder onderzoek gedaan naar de effecten van het specifiek nastreven van Schwartz’ waarden en bevestigen dit (1996). Zij maken een indeling tussen intrinsieke waarden, waartoe sociale binding en gemeenschapsbijdrage behoren, en extrinsieke waarden zoals welvaart en roem. Het nastreven, alsook het bereiken, van het eerstgenoemde zou voor grotere voldoening van de psychologische basisbehoeften zorgen. Op die manier betekent zelfzorg ook bezorgdheid over de sociale relaties met anderen. De zorg voor zichzelf moet dus niet ten koste gaan van de andere, integendeel (Verhaeghe, 2012b). De invulling van eigenbelang plaatst zich hier lijnrecht tegenover: een

²¹ De drempel in de USA zou op een jaarsalaris van 75 000 \$ liggen. Wanneer een inkomen hieronder ligt, kan een stijging ervan positieve gevolgen hebben voor het dagelijkse welzijn. Deze trend zet zich echter niet langer door eens deze kaap bereikt is. We kunnen met andere woorden concluderen dat lage inkomens voor een laag psychologisch welzijn zorgen, maar dat met hoge inkomens echter geen geluk gekocht wordt (Kahneman & Deaton, 2010).

materiële en extrinsieke invulling waarbij men in competitie treedt met de Anderen: ‘alles wat ik niet krijg, krijgt de Andere’. Lijnrecht tegenover elkaar betekent hier dus psychologisch tegengesteld.

‘Economisch rationalisme in een gemeenschap’: contradictio in terminis

Hierboven werd reeds gewezen op het voorkomen van cognitieve dissonantie. De twee vermelde uitwerkingen van identificatievorming voor steunverwerving aan de Europese integratie verhouden zich precies op dergelijke, psychologisch tegengestelde, wijze ten opzichte van elkaar. Het economisch rationalisme kadert in het *self-enhancement* compartiment van het circumplex (cf. fig. 3). Dit compartiment bevindt zich recht tegenover *self-transcendence*, waarin waarden zoals *community feeling* thuishoren. Op die manier worden de politieke en sociale gevolgen van deze of gene vorm van identificatie heel duidelijk. Een discours gericht op het benadrukken van de belangen en voordelen van burgers en staten houdt rekening met de voornaamste theorie rond steunverwerving voor de Europese integratie, maar zorgt op die manier ook automatisch dat de tegenovergestelde cluster van waarden – gemeenschapswaarden – aan belang inboet. “For example, the pursuit of achievement values may conflict with the pursuit of benevolence values: seeking personal success for oneself is likely to obstruct actions aimed at enhancing the welfare of others who need one’s help” (Schwartz, 1994, p.23).

Wanneer men veel belang hecht aan economische baten voor de eigen staat of eigen onderdanen, zal men moeilijkheden hebben om ook gemeenschapszin na te streven. Dit betekent ook dat wanneer beide kaders naar voren komen in een discours, het dominante kader het andere zal ondermijnen; eens men overtuigd is van de waarden van een bepaald kader, is men niet meer in staat nog feitelijke informatie over het tegenovergestelde kader op te nemen (Verhaeghe, 2012b) (cf. hegemonie van Laclau & Mouffe). Met betrekking tot deze psychologische tegenstelling moet tenslotte een nuancering van Schwartz zelf worden opgemerkt (1994). Hij stelt dat de grenzen tussen de verschillende types waarden niet uit teflon en beton opgetrokken zijn en er dus betekenisoverlapping mogelijk is. Desalniettemin merkt hij ook op dat waarden die tegengestelde motivaties uitdrukken, wel zeer strikt van elkaar kunnen en moeten onderscheiden worden – wat met de hierboven twee uitgewerkte kaders ook het geval is. De politicologische consequenties van deze psychologische tegenstelling worden in het tweede luik van deze Masterproef verder uitgewerkt.

Hogerop werden, na studie van de klassieke politicologische verklaringsfactoren voor steunverlening aan de Europese integratie, mogelijke implicaties ervan voor de EU's discursieve constructie uitgewerkt. Deze worden in dit deel, na studie van psychologische inzichten rond identificatievorming, hernomen en aangevuld. Er werd afgeleid dat een economisch rationeel discours een welbepaalde wijze is waarop identificatievorming benaderd wordt. Er werd uiteengezet dat er in het licht van publieke steunverwerving, ook alternatieven voorhanden zijn om een discours te construeren. We verwezen hierbij naar de pure potentialiteit van Laclau & Mouffe. Een discours, zoals het economisch rationalisme, kan er met andere woorden heel natuurlijk uitzien, maar toch is het slechts een mogelijke representatie van de werkelijkheid.

Hoe zou de EU het 'kader van gemeenschapszin' nu kunnen activeren? Opnieuw moet een analogie gemaakt worden naar het politieke niveau van natiestaten in een gemeenschap en moet de economische context voor ogen gehouden worden²². Deze Masterproef werd immers opgebouwd rond het discours van de Europese Unie – waarbij de Unie als marktproject een breed gedragen rolconcept is²³ – in de context van de financieel-economische eurocrisis. Er wordt dan ook uitgegaan dat het economische hoe dan ook (lees: kaderonafhankelijk) een centrale plaats toegewezen krijgt. Maar het 'financiële succes' zou primordiaal betrekking kunnen hebben op economische baten voor de gehele gemeenschap, en niet op dat van de individuele lidstaten of hun specifieke onderdanen die, in het economisch rationalisme, elk hun eigen baten nastreven en (impliciet) met elkaar in competitie treden. Op die manier lijkt deze invulling in lijn met de oorspronkelijke omschrijving van *universalism*, waar onder meer waarden als sociale rechtvaardigheid en gelijkheid expliciet onder geressorteed werden (Schwartz, 1992).

In tweede instantie zou het benadrukken van niet-economische waarden – zoals empathie, samenwerking, welbevinden, geluk –, juist gezien de financieel-economische context in dit onderzoek, ook een plaats kunnen krijgen in dit alternatieve discours, welke overeenkomt met het *benevolence* kader waartoe waarden als hulpbehoevendheid, liefde, vriendschap en vergiffenis behoren. Want zoals hierboven benadrukt werd, vertrekt dit kader niet alleen van het uitgangspunt dat de mens evenzeer empathisch en samenwerkend als rationeel en agressief is, maar benadrukt men het belang van het eerstgenoemde – aangezien de uiting hiervan bepalend is

²² Merk op dat ook Crompton zich heeft gewaagd aan een dergelijke vertaling. Op die manier werd aangetoond dat een vertaling en concrete uitwerking van Schwartz' inzichten op het politieke niveau gebeurlijk is. De uitwerking in dit onderzoek haalde dan ook inspiratie uit en vond bevestiging in zijn inzichten (2010)

²³ Cf. Orbic, 2009b

voor iemands welzijn. Vanuit dit kader wordt de economische context weliswaar ook in rekening gebracht, maar wordt deze benaderd vanuit een gemeenschapsstandpunt. De Europese integratie wordt hier voornamelijk geïnterpreteerd als een politiek project dat startte met de verzoening van twee aartsrivalen, waarbij de Unie in essentie als meer dan een marktproject gebaseerd op nationale belangen wordt ervaren.

Hierboven werd reeds gesteld dat uit onderzoek geconcludeerd werd dat het nastreven van intrinsieke waarden een positievere impact heeft op het psychologisch welbevinden dan het nastreven van extrinsieke waarden (Kasser & Ryan, 1996). Er werd bijvoorbeeld ook gewezen op onderzoek dat vaststelde dat wanneer iemand geld uitgeeft aan anderen in plaats van aan zichzelf, de impact op het psychologisch welzijn groter is (Dunn, Aknin & Norton, 2008). De twee componenten van het in dit onderzoek uitgewerkte ‘kader van gemeenschapszin’ staan – op basis van deze inzichten op soortgelijke wijze – in verbinding met elkaar. De impact van een sociaal rechtvaardige gemeenschap op het psychologisch welbevinden is immers positief voor ieder van ons. Wilkinson & Pickett brachten de opmerkelijke correlatie²⁴ in kaart tussen de grootte van de inkomensverschillen in een land of regio enerzijds en mentale stoornissen, drug- en alcoholverslaving, criminaliteit, kindersterfte, tienerzwangerschappen, levensverwachting, zwaarlijvigheid, sociale mobiliteit, onderwijs en veiligheidsgevoel anderzijds (2006, 2009). De impact van de inkomensongelijkheid op de mentale en lichamelijke gezondheid is hierbij niet beperkt tot de minstbedeelden, maar heeft betrekking tot de grote meerderheid van de gehele samenleving.

²⁴ Correlatie duidt niet noodzakelijk op causaliteit. Het onderzoek van Wilkinson & Pickett is dan ook controversieel – juist gezien de enorme politiek ideologische impact – en alternatieve hypothesen worden in andere onderzoeken naar voren geschoven om de relatie tussen beide te verduidelijken (persoonlijke kenmerken, onderliggende maatschappelijke structuren, absolute inkomensniveaus,...) Hoe dan ook kan er op de onderzochte positieve en significante correlatie tussen inkomensongelijkheid en de mentale en lichamelijke gezondheid van Wilkinson & Pickett – statistisch en methodologisch – weinig aangemerkt worden.

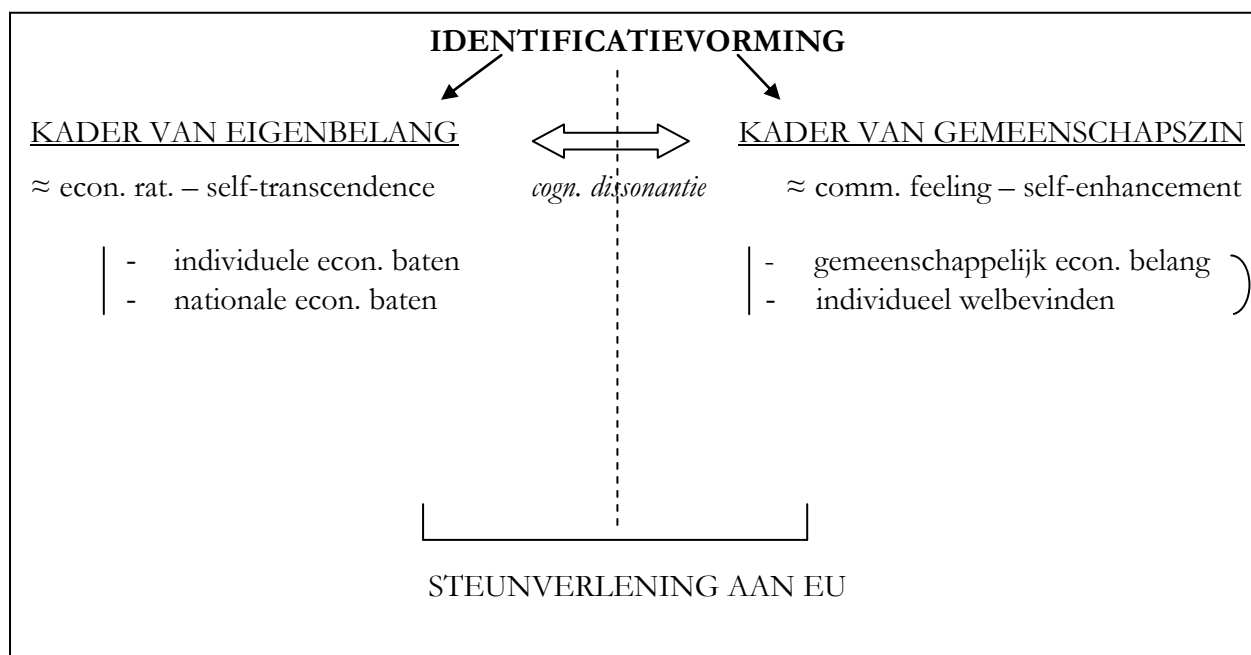

Fig. 4: Psychologisch tegengestelde benaderingen van identificatievorming

2.1.4. Toepassing op het EU discours rond de eurocrisis: de case van de Europese Raad en de Europese noodleningen

Hierboven werd uiteengezet hoe een theoretische lacune in de EU Studies rond publieke steunverwerving zou kunnen worden ingevuld door middel van een psychoanalytische benadering van identiteit. Er werd reeds uitgewerkt hoe de EU dit, in het algemeen, discursief zou kunnen invullen. In dit onderdeel van het onderzoek wordt bekeken hoe deze theoretisch ontwikkelde inzichten specifiek toegepast zouden kunnen worden in het licht van de eurocrisis. Op die manier wordt in deze literatuurstudie niet voorbijgegaan aan de band met de huidige constructie van de politieke en maatschappelijke realiteit. De eurocrisis biedt ons immers een uitgelezen kans om bepaalde processen, die hierboven werden uiteengezet, effectief te zien spelen en waarbij andere potentieel zouden kunnen spelen. Aangezien ‘het EU discours rond de eurocrisis’ niet als dusdanig bestaat, moeten er keuzes gemaakt worden. Begrenzen betekent tegelijkertijd ook diepgang vrijwaren.

Wie spreekt over de eurocrisis, spreekt over de Europese Toppen. Het is namelijk op deze bijeenkomsten van staats- en regeringsleiders (de Europese Raad) dat de grote lijnen van de EU politiek worden uitgezet en aldus ook van het crisisbeleid. In dit onderzoek wordt ook de aandacht gevestigd op de ‘Eurotoppen’. Op deze Toppen zijn normaliter enkel de staats- en

regeringsleiders van de lidstaten aanwezig die de euro als munt hebben (samen met de voorzitter van het orgaan en de voorzitter van de Commissie) (Raad van de Europese Unie, 2013). Wanneer het echter passend is, of een wijziging van de globale architectuur van de eurozone op de agenda staat en minstens één maal per jaar, worden de staats- en regeringsleiders van alle verdragsluitende partijen van het Verdrag inzake Stabiliteit, Coördinatie en Bestuur in de economische en monetaire unie²⁵ uitgenodigd (dit zijn alle lidstaten van de Unie op het Verenigd Koninkrijk en Tsjechië na). Hoewel de Eurotoppen die onder de in dit onderzoek geselecteerde case vallen (cf. infra), tot de deelname van de 17 eurozone leiders beperkt waren, toont deze regel de wederzijdse beïnvloeding tussen de eurolanden en niet-eurolanden van de Unie en aldus de ondeugdelijkheid van een onderscheid tussen beiden in deze Masterproef (cf. supra). Daarboven op komt dat wanneer de niet-eurolidstaten niet deelnemen aan de Eurotoppen, de voorzitter de taak heeft hen op de hoogte te houden van de voorbereiding en de afloop – wat alsook de in dit onderzoek gemaakte keuze voor een niet-onderscheid verantwoordt (Raad van de Europese Unie, 2013). In diezelfde geest werden ook gewoon heel wat eurozone aangelegenheden op het globale niveau van de Europese Raad besproken (Eurozone, 2013, 20 april).

Verdere verantwoording voor de keuze voor de Europese Raad in deze case wordt ons aangereikt door Luuk van Middelaar, speechschrijver van de vaste voorzitter van de Europese Raad, Herman van Rompuy. In zijn gelauwerd boek ‘De passage naar Europa’ wordt veel belang gehecht aan de thematiek van publieke steunverwerving (2012). In die zoektocht naar ‘het applaus van de burger’, ziet hij een centrale rol weggelegd voor de Europese Raad. Deze is volgens hem de Europese instelling met veruit de grootste zichtbaarheid. Hierbij verwijst hij naar de aanwezigheid van de gemiddeld ruim tweeduizend journalisten en honderd televisiestations bij een Europese Raadsbijeenkomst. Die publieke belangstelling heeft in de eerste plaats te maken met de deelnemers; dit zijn immers geen anonieme bureaucraten, maar bekende gezichten (op zijn minst kent men de eigen staats- of regeringsleider). Ook worden de bijeenkomsten gekenmerkt door een soort aantrekkelijke dramatiek: “les personages se rassemblent autour d’une table et doivent obtenir des résultats en l’espace d’une recontre, (...)” (p.459). En op het einde moeten ze zich tot de publieke opinie(s) richten.

²⁵ Het VSCB, op 1 januari 2013 in werking getreden, wordt ook wel het ‘Begrotingspact’ genoemd. Het Verdrag heeft voornamelijk als doel begrotingsevenwichten te verankeren in de nationale rechtsregels en indien nodig sanctionerend op te kunnen treden. Het was ook dit Verdrag dat een formele basis verleende aan de ‘Eurotop’, die *de facto* reeds sinds 2008 samenkomt en sinds 2011 op meer frequente en geformaliseerde basis vergadert (cf. Euro Summit Statement, 2011) (VSCB, 2012; Eurozone, 2013, 20 april)

Specifiek zal hier gefocust worden op het discours rond de Europese noodleningen. Het gaat hier om de Europese noodfondsen – *European Financial Stability Facility*, *European Financial Stabilisation Mechanism* en *European Stability Mechanism*²⁶ – waaruit lidstaten met financiële problemen, die niet langer toegang hebben tot de financiële markten, financiële steun kunnen verkrijgen (EFSF, 2013, 16 april; ESM, 2013, 16 april). Deze kunnen waargenomen worden als een verregaande vorm van crisisbestrijding. Meer nog, het Verdrag stelt eigenlijk dat deze verboden zijn. Artikel 125 VWEU, lid 1: “(...) De lidstaten zijn niet aansprakelijk voor de verbintenissen van centrale overheden, regionale, lokale of andere overheden, andere publiekrechtelijke lichamen of openbare bedrijven van een andere lidstaat en nemen deze verbintenissen niet over, onverminderd de wederzijdse financiële garanties voor de gemeenschappelijke uitvoering van een specifiek project” (Europese Unie, 2010). Dit verdragsartikel houdt *de jure* een verbod in op financiële reddingsoperaties. De totstandkoming van deze clause zou kunnen verklaard worden door de angst voor een *moral hazard*; het gevaar dat lidstaten slordig omspringen met hun publieke financiën, vanuit de wetenschap dat de andere lidstaten hen kunnen en zullen bijstaan. Hoe dan ook werd er creatief met het Verdrag omgesprongen²⁷ en kwamen de reddingsoperaties tot stand. Dit ligt eigenlijk in lijn met de globale besluitvorming in de EU, waar de politieke praktijk vaak in sterke mate afwijkt van de verdragsrechtelijke bepalingen (Vos, 2011a).

De noodfondsen kunnen met andere woorden waargenomen worden als een uitzonderlijke vorm van bijstand aan noodlijdende eurolanden. In de uitwerking in deze Masterproef zal bestudeerd worden hoe het discours rond deze steun geconstrueerd wordt/kan geconstrueerd worden door de Europese Raad. Specifiek zal deze uitwerking niet handelen over de effectieve

²⁶ Het EFSF en het EFSM hebben verschillende rechtskaders. Het eerste is een naamloze vennootschap die naar het Luxemburgs recht is opgericht en waarvan de bijstand alsook de bijdrage beperkt is tot de eurolanden. Het laatste daarentegen is een mechanisme waarbij de Europese Commissie geld ophaalt op de financiële markten en dit kan lenen aan alle lidstaten van de EU (EFSF, 2013, 16 april). Maar merk bijvoorbeeld op dat ook Denemarken, Zweden en het Verenigd Koninkrijk via bilaterale leningen ook bijdragen geleverd hebben aan het EFSF, zonder dat dit kader voor hen juridisch bindend is. Met het ESM werd een permanent noodfonds opgericht, ter vervanging van het tijdelijke EFSF (ESM, 2013, 16 april). In de uitwerking in deze Masterproef is het verder niet relevant in te gaan op het onderscheid tussen deze fondsen en mechanismen (nog tussen eurolanden en niet-eurolanden, cf. supra). Wat hier belangrijk is, is het gegeven van noodleningen, financiële bijstand, tussen de lidstaten van de EU ter bestrijding van de eurocrisis (cf. infra).

²⁷ Er is namelijk ook het artikel 122 VWEU dat als uitzondering op het eerder vermelde artikel 125 VWEU kan waargenomen worden: “In geval van moeilijkheden of ernstige dreiging van grote moeilijkheden in een lidstaat, die worden veroorzaakt door natuurrampen of buitengewone gebeurtenissen die deze lidstaat niet kan beheersen, kan de Raad op voorstel van de Commissie, onder bepaalde voorwaarden financiële bijstand van de Unie aan de betrokken lidstaat verlenen (...)” (Europese Unie, 2010). Op die manier is de juridische ‘no-bailout-clausule’ niet ondubbelzinnig. Er dient te worden opgemerkt dat uiteindelijk, weliswaar na de oprichting van het EFSF en EFSM, een vereenvoudigde verdragsherziening tot stand gekomen is, waarbij aan het artikel 136 VWEU een nieuw lid werd toegevoegd zodat de financiële steun tussen eurolanden een verdragsrechtelijke basis kreeg en de oprichting van het ESM mogelijk werd gemaakt: “(...) de lidstaten die de euro als munt hebben, een stabiliteitsmechanisme kunnen instellen dat, indien zulks onontbeerlijk is, moet worden geactiveerd teneinde de stabiliteit van de eurozone in haar geheel te waarborgen en krachtens welk de verlening van financiële steun, indien vereist, uit hoofde van het mechanisme aan stringente voorwaarden gebonden zal zijn” (Europese Commissie, 2011a) (cf. voetnoot 38).

beleidsmaatregelen die binnen de kaders van het EFSF, EFSM of respectievelijk ESM genomen zijn. Men zou weliswaar kunnen argumenteren dat deze steun geen ‘hulp’ of ‘solidariteit’ inhoudt. Denk maar aan de strikte voorwaarden die aan de financiële steun verbonden zijn (begrotingsconsolidatie) en het uitblijven van ‘meer solidaire crisismaatregelen’ zoals gezamenlijke schuldherschikking of eurobonds, of een apart budget voor de eurozone. Er wordt in deze uitwerking echter uitgegaan van de noodfondsen als gegeven en er wordt bekeken – in het licht van de bovenvermelde theoretische inzichten – hoe het discours er rond geconstrueerd wordt in de Europese Raad en meer bepaald welke waarden (en dus drijfveren) hierin vervat zitten of hierin potentieel zouden kunnen weerspiegeld worden. Niet ‘de realiteit’, maar de constructie staat centraal.²⁸

Steun uit eigenbelang

“(…) de solidariteit die nu georganiseerd wordt met de perifere landen, is niet ingegeven door sympathie en nog minder uit compassie. Ze heeft alles te maken met welbegrepen eigenbelang” (Vos, 2011c, 17 okt.). Het betreft een breed gedragen analyse van Professor Vos, die ons een verklaring biedt in het waarom van de oprichting van de noodfondsen. Men kan immers argumenteren dat de verwevenheid van de lidstaten – in de eerste plaats van de eurolanden – zodanig groot is, dat een mogelijke ondergang van één van hen, de gehele eurozone in gevaar zou brengen. Het bewustzijn daarvan kan de geboden steun verklaren: “Op die manier heeft het noodfonds voor de noodlijdende eurolanden vorm gekregen. Niet uit sympathie, empathie of liefde voor de Grieken, maar omdat men zelf niet ten onder wil gaan” (Vos, 2010, 28 okt.). Deze analyse kan gelden als startpunt voor onze verdere uitwerking.

De analyse ontleedt namelijk volstrekt de waarden van het economisch rationalisme; het eigenbelang van de eigen staat en dat van zijn eigen onderdanen staat namelijk centraal, en dus wordt de onderlinge bijstand voltrokken. Er werd reeds gesteld dat deze waarden teruggevonden

²⁸ Indien het theoretische uitgangspunt van Laclau & Mouffe strikt gevolgd zou worden, maken deze ‘effectieve beleidsmaatregelen’ echter ook deel uit van ‘het discours’, aangezien alle sociale fenomenen hiertoe behoren. Wanneer echter een praktische uitwerking voltrokken wordt, kan deze abstracte theorievorming echter niet tot in het oneindige worden doorgetrokken. Zoals reeds werd opgemerkt, wordt in de literatuur ook aangeraden de abstracte en vage benadering van Laclau & Mouffe’s *discourse theory* aan te vullen met andere benadering van DA. Op basis van de psychoanalytische benadering van identificatievorming, is er in de uitwerking van dit onderzoek dan ook voor gekozen om te analyseren welke kaders – *deep frames* – geactiveerd (kunnen) worden in een discours rond een gegeven, uitzonderlijke vorm van financiële bijstand (cf. supra). Op die manier komt de bijzondere focus te liggen op gesproken tekst, hoe ‘feiten’ geconstrueerd worden door middel van woorden. In het overkoepelende discussiegedeelte zal echter teruggekomen worden op de noodleningen als ‘effectieve beleidsmaatregel’, precies in het licht van het onderzoek en de specifieke uitgewerkte case.

worden in het kader van *self-enhancement*, ‘kader van eigenbelang’. Hierbij ligt specifiek de nadruk op economische baten (cf. supra); individuele en nationale belangen waarvan de invulling zuiver economisch is, maar diverse vormen kan aannemen (rijkdom, welvaart, groei, ontwikkeling, schuldafbouw,...). Aangezien het economisch rationalisme een belangrijke factor is in het verklaren van publieke steun aan de Europese integratie, kan – in het licht van publieke steunverwerving – het discours rond de noodleningen de focus leggen op de eerder vermelde analyse. In dat licht is het dus belangrijk dat men uitlegt aan de publieke opinie dat de financiële steun aan noodlijdende eurolanden in het belang is van de eigen staat en van de eigen onderdanen. Waarbij bijvoorbeeld uitgelegd wordt aan de Duitse bevolking welk aandeel de Duitse banken hebben in de Griekse malaise of hoeveel de Duitse economie bevoordeeld werd door de Europese integratie (Vos, 2011c, 17 okt.). In se tracht men uit te leggen dat het helpen van de noodlijdende eurolanden, door de hoge mate van interdependentie, in ieders economisch eigenbelang is. De kost van een teloorgang van één van hen, zou immers veel groter zijn.

Wanneer we deze verantwoording van de noodfondsen specifiek willen uitwerken naar de Europese Raadsbijeenkomsten, lijkt opnieuw Luuk Van Middelaar ons zinvolle inzichten te verlenen (2012). Hij spreekt van een dubbelrol²⁹ van de deelnemers die enerzijds de druk van de groeiende gezamenlijke verantwoordelijkheden voelen, en anderzijds – simultaan – de (on)wenselijkheid van een gezamenlijk optreden vanuit hun nationale publieke opinie gewaarworden. “La tension entre, d’une part, les contraintes de la table commune, le flux des aléas réclamant des réponses et, d’autre part, la voix de leurs propres électeurs peut devenir insupportable” (p. 466). Wanneer staats- en regeringsleiders uitleggen dat een gezamenlijk optreden – hier onder de vorm van noodfondsen – onvermijdelijk is om het eigenbelang te dienen, wordt deze dubbelrol ingevuld én wordt rekening gehouden met één van de belangrijkste politicologische verklaringsfactor in publieke steunverwerving. Omdat de financiële bijstand in het nationale eigenbelang is, en in dat van hun eigen onderdanen, wordt rekening gehouden met het nationale kiespubliek. De deelnemers aan de Europese Raad moeten immers elk in eigen land herkozen worden en hebben een verantwoordelijkheid af te leggen aan het eigen nationale parlement. In dat verband kan er ook gewezen worden op de persconferenties van de afzonderlijke nationale delegaties na afloop van de Europese Toppen, als onderdeel van het

²⁹ Inzichten gebaseerd op de theorie van het *two-level game* (Orbie, 2009). Nationale regeringen onderhandelen namelijk op het binnenlandse en Europese niveau tegelijkertijd. In de oorspronkelijke theorie stelt men specifiek dat op die manier nationale regeringen hun macht kunnen maximaliseren aangezien ze tegenover hun Europese partners kunnen argumenteren dat bepaalde zaken binnenlands onverkoopbaar zijn en tegenover hun binnenlandse partners kan men betogen dat de druk van Europa om een bepaalde toegeving (die men eigenlijk zelf ook, in alle beslotenheid, mee onderhandelde en steunde) onvermijdelijk was.

discours. Hiervan maakt elke delegatie immers gebruik om de eigen ‘overwinningen’ in de verf te zetten (Vos, 2011a). In dat opzicht kan er bij wijze van illustratie ook gewezen worden op het discours dat tot stand werd gebracht naar aanleiding van een stemming in de Bundestag, waarbij gestemd werd over het akkoord dat eerder bekomen werd door de Europese Raad dat onder meer voorzag in een uitbreiding van het EFSF (verhoging van de effectieve leencapaciteit tot 440 miljard euro³⁰) (EFSF, 2013, 16 april). Volker Kauder, fractieleider van Angela Merkels CDU, trachtte een meerderheid achter het akkoord te krijgen door expliciet te benadrukken dat de uitbreiding van het noodfonds (en dus ook van het Duitse aandeel) centraal staat in het verzekeren van de stabiliteit in Europa en dit in het nationale belang van Duitsland is: *“Wir haben ein existenzielles nationales Interesse an der Stabilität in Europa und an der Stabilität des Euro”* (Bundestag, 2013, 18 april).

Sinds het Verdrag van Lissabon telt de Europese Raad een nieuwe, bijzondere, deelnemer: een vaste voorzitter. Het roterend voorzitterschap³¹ omvat dus niet langer de voorzittersfunctie van de Europese Raad. De vaste voorzitter van de Europese Raad, tot 30 november 2014 Herman van Rompuy, heeft als opdracht de samenhang en consensus binnen de Europese Raad te bevorderen en brengt na afloop verslag uit aan het Europees Parlement (art. 15 VEU) (EU, 2010). Wanneer we deze speeches voor het parlement, alsook de verklaringen die Van Rompuy aflegt tijdens de persconferenties na afloop van de Toppen – die (onder meer) in het teken stonden van de noodleningen³² – analyseren³³, kan in de eerste plaats al gesteld worden dat hij sterk de nadruk legt op de reeds vermelde interdependentie. Het volgende citaat ter illustratie: *“(...) the Union has drawn the big lesson of the sovereign debt crisis: interdependence, the fact that the decisions of one country affects all the others, especially (but not only) those sharing the euro”* (Van Rompuy, 2011b³⁴). Toen Van Rompuy de pers en later het Europees Parlement toesprak na de Eurotop waar onder

³⁰ http://www.efsf.europa.eu/attachments/faq_en.pdf

³¹ Sinds het Verdrag van Lissabon omvat deze ook niet langer de Raad Buitenlandse Zaken. Deze wordt nu immers steeds voorgezeten door de Hoge Vertegenwoordiger van de Unie voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid (op dit moment ingevuld door Catherine Ashton).

³² Bijeenkomsten waar de staats- en regeringsleiders eerdere beslissingen van hun Ministers van Financiën expliciet aanhaalden of waar de staats- en regeringsleiders zelf (*de facto*) beslissingen namen inzake de noodfondsen. Hierbij worden hun Ministers van Financiën aangezet om deze politieke beslissingen te formaliseren. Het is namelijk *de jure* de Eurogroep (onder het ESM in de hoedanigheid van een ‘Board of Governors’) die de noodleningen vormgeeft, nadat een lidstaat een aanvraag indient, en deze waar nodig aanpast (EFSF, 2013, 16 april; ESM, 2013, 16 april). Met betrekking tot de oprichtingen kan een soortgelijke vaststelling worden opgemaakt. Het EFSF werd opgericht in het kader van de Ecofin, nadat de Europese Raad echter de eerste financiële bijstand aan Griekenland politiek mogelijk gemaakt had (zie voetnoot 37). Het ESM-Verdrag werd dan weer plechtig ondertekend door de Eurogroep, nadat de Europese Raad echter een vereenvoudigde Verdragswijziging geïnitieerd had (zie voetnoten 26 & 38).

³³ Deze werden bestudeerd in hun originele formulering en dus in het Engels

³⁴ Opmerkingen van Van Rompuy tijdens de Conferentie van voorzitters van het Europees Parlement waarbij hij het onder meer had over een stand van zaken omtrent de hervormingsprogramma’s, verbonden aan de noodleningen. In het bijzonder ging het hier over de Griekse situatie.

meer een nieuw engagement werd aangegaan om het EFSF uit te breiden³⁵, werd deze interdependentie op dergelijke wijze benaderd dat het discours zich nadrukkelijk kwalificeert in het ‘kader van eigenbelang’. *“Let me make a general remark here. (...) Today no government can afford to underestimate the possible impact of for instance public debts or housing bubbles in another Eurozone country on its own economy; they would be punished by the voters, and by the markets. Peer pressure has become more effective, because the money of their taxpayers is at stake”* (Van Rompuy, 2011d) (cf. Van Rompuy, 2011c³⁶). Van Rompuy activeert hier nadrukkelijk het ‘kader van eigenbelang’ door nadruk te leggen op het gevaar voor de eigen economie en vooral voor de eigen nationale bevolking (de stemmer, de belastingbetaler) van zeepbellen op de huizenmarkt of overheidsschulden van deze of gened lidstaat. Wanneer ieders eigenbelang er dan ook nog eens voor zorgt dat noodlijdende eurolanden bijgestaan worden en de Europese integratie opnieuw stappen (lees: stapjes) vooruit zet, lijkt het niet verwonderlijk (lees: is het rationeel) dat ook in het discours van voorzitter Van Rompuy het ‘kader van eigenbelang’ geactiveerd wordt.

Steun uit gemeenschapszijn

In het eerste deel van de uitwerking van de case werd uitgegaan van een breed gedragen analyse van Professor Vos. Er werd beargumenteerd dat wanneer het discours op dergelijke wijze geconstrueerd zou worden, er alsmede aandacht wordt besteed aan één van de belangrijkste factoren in de verklaring van publieke steun aan de Europese integratie. Er werd vervolgens teruggekoppeld naar enkele illustraties en empirie uit de actuele constructie van het discours van de Europese Raad rond de noodleningen (passages in de verklaringen van voorzitter Van Rompuy, de institutionele keuze voor nationale persconferenties na de Toppen, verklaring voor de Bundestag waar de Duitse volksvertegenwoordiger overtuigd diende te worden van de noodzaak tot de uitbreiding van het EFSF).

Dit discours is stevig onderbouwd en ziet er heel natuurlijk uit, waardoor men dit al snel als waarheid gaat aannemen en amper oog heeft voor alternatieven. Dit onderzoek kadert zich in het sociaal-constructivisme waarin juist de nadruk wordt gelegd op de mogelijkheid tot het aanreiken van alternatieven en op het belichten van elke schijn van natuurlijkheid. Uitgaande van Laclau & Mouffe’s pure potentialiteit, wordt zoveel mogelijk voorbijgegaan aan veronderstellingen die in

³⁵ De lidstaten van de eurozone gingen onder meer de verbintenis aan garant te staan voor de uitbreiding van het EFSF tot 1.000 miljard euro (1 biljoen) (Van Rompuy, 2011d).

³⁶ Betreft de opmerkingen die Van Rompuy liet optekenen in de persconferentie na de Eurotop op 27 oktober 2011 en waarbij het EFSF werd uitgebreid (zie voetnoot 30). Hierin sprak hij over de *peer pressure* die later op de dag herhaald werd in zijn verklaring voor het Europees Parlement (zie Van Rompuy, 2011d).

‘het kader van eigenbelang’ als natuurlijk worden aangenomen. Het is de bedoeling deze denkoefening nu terug te koppelen naar de case.

De theoretische benadering in dit onderzoek zet zich dus af tegen het *rational choice*-institutionalisme, waarbij uitgegaan wordt dat lidstaten bevoegdheden afstaan uit eigenbelang, na een weloverwogen kosten-batenanalyse (Orbie, 2009). In deze case worden noodleningen dan gerechtvaardigd omdat de kost van een teloorgang van een ander, noodlijdend, euroland de eigen staat nog veel meer zou kosten. Op het eerste zicht lijkt een financiële bijstand aan andere landen misschien niet echt rationeel – en kunnen populistische partijen hiervan gebruik maken door middel van simplistische oneliners als “wij moeten betalen voor de potverteeders uit het Zuiden” (Vos, 2011c, 17 okt.) –, maar gezien de lidstaten ondertussen zodanig in elkaar geklonken zitten, is dit dus wel rationeel te verklaren en komt het erop aan het op die manier aan de bevolking uit te leggen (cf. supra). De instituties veranderen met andere woorden niet de preferenties van de lidstaten (nastreven van eigen economische voordelen), maar veranderen wel de strategie hoe deze in te willigen (hier het bijstaan van lidstaten in moeilijkheden) (cf. padafhankelijkheid). In het licht van het gehanteerde sociaal-constructivisme wordt in dit onderzoek echter uitgegaan dat de mens en de door hem of haar opgerichte sociale en politieke entiteiten, niet in se rationeel zijn. Een *rational-choice* benadering is met andere woorden slechts een mogelijke discursieve constructie en niet de waarheid als dusdanig. Er wordt immers uitgegaan van onderzoek dat hard maakt dat het empathische, samenwerkende de mens evenzeer kenmerkt als het agressieve, rationele (De Waal, 2008; De Waal, Leimgruber & Greenberg, 2008; Preston & De Waal, 2002; Warneken & Tomasello, 2006; Horner, Carter, Suchak & De Waal, 2011). Welke kenmerken zullen domineren hangt af van wat het dominante discours benadrukt (want het is daaraan dat men zich spiegelt, cf. supra).

Wanneer dit teruggekoppeld wordt naar wat er effectief speelt – en juist niet speelt – vandaag in de Europese Raad rond de noodleningen, zou men de hierboven reeds aangehaalde discursieve keuze, waarbij nationale persconferenties na de Europese Toppen tot stand kwamen in vraag kunnen stellen. De toelichting tot de pers zou in “het kader van gemeenschapszin” exclusief in de handen van de voorzitter van de Europese Raad (bijgestaan door de Commissievoorzitter en eventueel premier of president van het voorzittende land) kunnen gelegd worden. De nadruk, bij afloop van de Toppen, komt op die manier niet meer te liggen bij de verschillende nationale ‘overwinningen’. Of we zouden de rol van de nationale parlementen in de besluitvorming van de totstandkoming van deze noodleningen kunnen herbekijken en limiteren. Van Rompuy heeft in

zijn laatste rapport omtrent de Europese Monetaire Unie (EMU) namelijk expliciet gesteld dat nationale parlementen niet in de beste positie verkeren om het gemeenschappelijk belang van de Unie in rekening te brengen (Van Rompuy, 2012a).

Dit alles is echter niet wat in deze uitwerking onder ‘het kader van gemeenschapszin’ wordt verstaan. Op die manier zou men echter enkel de uiting van een discours gebaseerd op het economisch rationalisme zoveel mogelijk trachten in te perken, waarbij het resultaat hoogstwaarschijnlijk de versterking van zo’n kader zou zijn. Met bijvoorbeeld het afschaffen van persconferenties van nationale delegaties wordt niet belet dat een discours gebaseerd op ‘het kader van eigenbelang’ tot stand komt in de verantwoording voor nationale parlementen of voor het nationale kiespubliek. Integendeel, dit zou een dergelijk discours, eens men teruggekeerd is uit Brussel en zich terug in de eigen hoofdstad bevindt, enkel nog versterken. Aangezien ‘het kader van eigenbelang’ niet aangevallen wordt en eigenlijk versterkt wordt, kan er zelfs geargumenteed worden dat de kans op compromissen in de Europese Raad verkleind wordt. Juist omdat de aanwezigheid van deze nationale persconferenties, waar nationale belangen benadrukt kunnen worden, *package deals* mogelijk maken. Op die manier blijft het ‘kader van eigenbelang’ geactiveerd. Hetzelfde geldt voor de discursieve keuze om de rol van de nationale parlementen in de besluitvorming van de noodfondsen te beperken³⁷, in het licht van “gemeenschapszin”. Opnieuw wordt louter een uiting van een discours rond eigenbelang gekanaliseerd, maar wordt dit niet als dusdanig onderuitgehaald. Het is waarschijnlijk dat het resultaat hiervan juist een meer negatieve attitude van de Europese burger ten aanzien van de Europese integratie produceert (terwijl het juist in dit onderzoek de bedoeling is een benadering te ontwikkelen die de steunverlening bevordert). In de zin van: “ons eigenbelang staat op het spel, maar we hebben er zelf niets over te zeggen”.

Hoe zou een alternatief discours van de Europese Raad omtrent de Europese noodleningen dan wel de nadruk kunnen leggen op gemeenschapszin? Hogerop werd reeds gesteld dat dit kader gebaseerd is op twee componenten. De eerste is het prioriteren van het economische belang van de hele gemeenschap (sociale rechtvaardigheid), de tweede is het benadrukken van niet-economische waarden als empathie, samenwerking en psychologisch welzijn. De noodleningen aan noodlijdende eurolanden zouden benaderd kunnen worden via de relatie tussen beide

³⁷ Er dient wel opgemerkt te worden dat het Duitse Grondwettelijk Hof zich over de verenigbaarheid van het ESM met de Duitse grondwet gebogen heeft. Het Hof heeft het ESM niet als ongrondwettelijk beoordeeld, maar heeft geoordeeld dat een mogelijke uitbreiding van de Duitse bijdrage hierin goedgekeurd moet worden door de Bundestag. Ook al zou de rol van de nationale parlementen en de verplichting hun goedkeuring te moeten vragen op meerdere wijze geïnterpreteerd kunnen worden in ESM Verdrag (Kaiser & Rickens, 2012, 20 sept.).

componenten. De financiële bijstand zou immers tot stand kunnen komen op basis van (het belang van) sociale binding in een gemeenschap waarvan bepaalde leden in financiële moeilijkheden verkeren (en niet omdat het in het ‘eigenbelang’ is, en dat daarmee hulp verleend wordt is louter het resultaat van het historische verloop van de Europese integratie en bijhorende samenklontering). Een discours geconstrueerd op basis van een geloof in het politieke gemeenschapsproject, gestart bij de verzoening van vroegere aartsrivalen en waarvan de euro de symbolisatie is.

Hulp ontstaat dus niet uit ‘eigenbelang’, maar heeft toch minder met onbaatzuchtigheid te maken dan men in de eerste plaats zou kunnen vermoeden. Centraal in deze gemeenschapsbenadering staat namelijk de zorg voor zichzelf. Zoals hierboven uiteengezet werd, start ‘zelfzorg’ ook vanuit de eigen persoon, maar distantieert zich van ‘eigenbelang’. In dit eerste kader wordt eigenbelang materieel en extrinsiek ingevuld en is dit altijd in competitie met de Andere, en dus ten koste van de Andere. Andere lidstaten worden dan financieel bijgestaan puur uit welbegrepen, economisch eigenbelang en omdat er dus – in competitie met de Andere – geen alternatieven voorhanden zijn. In dit ‘kader van gemeenschapszin’ staat echter niet de eigen welvaart, maar wel het eigen welzijn centraal. En daarin spelen sociale relaties een bepalende rol. De noodfondsen in de Unie als politieke gemeenschap, kunnen dus waargenomen worden als een uitgelezen kans om ‘iets voor een ander te kunnen betekenen’, op een hoog niveau met verreikende implicaties

Merk ook op dat met het centraliseren van ‘zelfzorg’, ook niet voorbijgegaan wordt aan de dubbelrol die de deelnemers van de Europese Raad dienen in te vullen, waar Van Middelaar op wijst (2012). De deelnemers, verkozen voor hun eigen nationaal kiespubliek, kunnen dan ook de stemming ervaren over een eventuele onwenselijkheid van een Europees optreden. Deze benadering vertrekt immers ook vanuit de eigen persoon, vanuit persoonlijke zorg en dus zorg voor de eigen onderdanen. Finaal is ook dit dus “eigen belang”, zo u wilt. In de actuele constructie van het discours, stellen we vast dat illustratie van een dergelijke benadering van de dubbelrol, door de Europese leiders, vooralsnog niet voorhanden is (zoals het eerste deel van de uitwerking van de case reeds duidelijk maakte). Er werd echter ook reeds gewezen op de bijzondere rol van de voorzitter, waarvan het Verdrag expliciet stelt dat deze geen nationaal mandaat kan uitoefenen en die de taak heeft het compromis te bevorderen (Europese Unie, 2010). De voorzitter plaatst zich aldus in een bevoorrechte positie om een centrale rol te kunnen spelen in het activeren van ‘het kader van gemeenschapszin’.

Wanneer we een oog werpen op de verklaringen geselecteerd volgens deze case (persconferenties en verklaringen voor het Europees Parlement na de Europese Toppen of Eurotoppen die in het

licht stonden van de noodleningen³⁸), is de belichting van de waarden in ‘het kader van gemeenschapszin’ onuitgesproken. In deze verklaringen wordt er in het algemeen weinig of geen aandacht besteed aan het verantwoorden van de noodleningen (welke waarden of doelen nagestreefd worden). En daar waar Van Rompuy het algemene kader toch schetst, wordt het ‘kader van eigenbelang’ geactiveerd (cf. supra). Er wordt wel vaak gesteld dat de noodleningen noodzakelijk zijn voor het vrijwaren van de stabiliteit in de gehele eurozone (Van Rompuy, 2010³⁹, 2011a⁴⁰, 2011g⁴¹). Deze stelling is echter niet onvereenigbaar met het hierboven geschetste ‘kader van eigenbelang’; het duidt immers voornamelijk op het reeds aangehaalde benadrukken van het gevaar voor de eigen economie door de ondergang van een andere lidstaat en bevestigt dit kader eerder dan dat het dit onderuithaalt. In het discours rond de Europese noodleningen blijft concrete illustratie die wijst op de activering van ‘het kader van gemeenschapszin’ met andere woorden uit. Belangrijk met betrekking tot deze case is dus wat niet gezegd wordt door Van Rompuy, in tegenstelling tot in andere speeches.

Er dient immers te worden opgemerkt dat, hoewel ‘het kader van gemeenschapszin’ niet nadrukkelijk geactiveerd wordt in het discours rond de noodleningen, het belang ervan desalniettemin expliciet erkend wordt in het bredere discours van Van Rompuy. Op die manier kan aangetoond worden dat dit kader minder ver staat van de huidige constructie van het discours van (de voorzitter van) de Europese Raad, dan dat het gebrek aan illustratie in deze specifieke case doet vermoeden. Wanneer Van Rompuy spreekt buiten het strikte institutionele kader van de Europese Raad (dus niet na afloop van een Top), kan de expliciete activering van ‘het kader van gemeenschapszin’ wel opmerkenswaardig ontward worden. Toen de EU de Nobelprijs voor de Vrede in ontvangst mocht nemen te Oslo op december 2012, ontstond er een diplomatieke ruzie over wie de Unie op het podium mocht vertegenwoordigen en het woord kon nemen om zo de wereld toe te spreken. Ook al kan de historiciteit en gewichtigheid van deze gebeurtenis moeilijk betwist worden, benadrukt dit gegeven in het bijzonder het belang dat men, vanuit de Unie, zelf gehecht heeft aan het gebeuren en bijhorende redevoering. Van Rompuy sprak in zijn Nobelspeech expliciet over het doel en de bijhorende waarden van de Europese

³⁸ Cf. voetnoot 32.

³⁹ Verklaring van Van Rompuy over het akkoord dat de Eurogroep bereikte waarin beslist werd over de eerste financiële steun aan Griekenland.

⁴⁰ Speech voor het Europees Parlement over de voorgaande Europese Raad waarin de politieke beslissing werd genomen een vereenvoudigde Verdragswijziging tot stand te brengen om zo het ESM (*de jure*) mogelijk te maken (cf. voetnoot 27).

⁴¹ Opmerkingen van Van Rompuy op de persconferentie na de Eurotop waar onder meer de actieradius van het EFSF werd uitgebreid: mogelijkheid tot het verlenen van proactieve bijstand, tot het aanwenden van de leningen ter herkapitaliseren van banken en tot tussenkomst op de secundaire obligatiemarkten (in uitzonderlijke omstandigheden en na analyse van de Europese Centrale Bank).

integratie. En hierbij werden de grenzen van nationale belangen expliciet en royaal overstegen en de *benevolence* van ‘het kader van gemeenschapszin’ opmerkenswaardig geactiveerd: *“Our quest for European unity is not a perfect work of art; it is work in progress that demands constant and diligent tending. It is not an end in itself, but a means to higher ends. In many ways, it attests to the quest for a cosmopolitan order, in which one person's gain does not need to be another person's pain; in which abiding by common norms serves universal values.(...) We share "l'irréductible humain", the irreducible uniqueness of the human being. Beyond our nation, beyond our continent, we are all part of one mankind”* (Van Rompuy, 2012c).

In een andere speech van Van Rompuy, gegeven in de Verrijzeniskapel in de Europawijk te Brussel waarin hij – naar eigen zeggen – zijn persoonlijke visie op de Europese integratie en haar geschiedenis uiteenlegt, wordt ook het ‘kader van eigenbelang’ nadrukkelijk onderuitgehaald. *“You will have understood that it is in the light of this philosophy of relationship, this philosophy of encounter, that I wish to see Europe's destiny unfold. For Europe means friendship too. Some may think me naïve, but was the first Franco-German Treaty not a friendship treaty? (...) Whatever the case, we must embark on a journey in search of this "extrasomething" which is within us and just waiting to be revealed. We must seek a purpose in life in general and in our own lives in particular. Such a purpose will never be found in the Ego. It resides in the Other and/or in our relations with the others. By embarking on such a search, each in our own individual way, we can bring to the community of Europe this added dimension which will eventually turn it into a Union in the true sense of the word. In fact, I would prefer to use the original term "community" rather than "Union" since this original, founding term has more human connotations”* (Van Rompuy, 2012b).

Tenslotte kan nog worden opgemerkt worden dat Van Rompuy, als Europese Raadsvoorzitter, ‘the World Book of Happiness’ aan alle wereldleiders geschonken heeft. Hierin wordt onder meer benadrukt dat ons geluk bepaald wordt door menselijke interacties; als we iets kunnen betekenen voor een ander en hiervoor erkenning krijgen (Clark, 2011). In een aanbevelingsbrief die hij hierbij voegde, pleitte hij voor het belang van positieve psychologie en voor het daadwerkelijk plaatsen van geluk, levenskwaliteit en het welbevinden van mensen bovenaan de politieke agenda (Van Rompuy, 2011f, zie bijlage 3). Ook in deze brief onderstreept hij nadrukkelijk het belang van de relatie met de andere: *“They do attach importance to those things that give meaning to daily life, but they tend to focus more on others than on themselves”*. Van Rompuy betwist in deze brief expliciet de naïviteit van deze psychologische en filosofische inzichten en beweegt regeringsleiders ertoe hier primordiaal belang aan te hechten in de politieke praktijk. Ook dit kan dus ook als expliciete activering van het ‘kader van gemeenschapszin’ waargenomen worden.

2.1.5. Conclusie

Het eerste luik van het onderzoek ('de EU en identificatievorming') was erop gericht een antwoord te vinden op de vraag "hoe de EU, in het licht van publieke steunverwerving, identificatievorming kan benaderen in haar discours rond de eurocrisis?". Hierbij werd de brug gemaakt tussen het onderzoeksdomein van de psychologie en dat van de EU Studies. Meer bepaald werd uitgegaan van een psychoanalytische benadering van identiteit en werden de implicaties hiervan bekeken op de EU's publieke steunverwerving. Er werden twee mogelijke algemene discursieve constructies – benaderingen van identificatievorming – onderscheiden. Vervolgens werd bekeken hoe deze theoretisch ontwikkelde inzichten toegepast zouden kunnen worden in het licht van de eurocrisis. Er werd gekozen om een concrete toepassing uit te werken rond de case van de Europese Raad en de Europese noodleningen.

Bij de uitwerking van die case dient te worden opgemerkt dat de beleidsmaatregelen tot de oprichting en uitbreiding van de noodfondsen niet *as such* werden benaderd. Er werd uitgegaan van deze als gegeven en er werd bekeken hoe het discours er rond geconstrueerd wordt en meer bepaald welke waarden (en dus drijfveren) hierin vervat zitten of hierin potentieel zouden kunnen weerspiegeld worden. De uitgewerkte benaderingen verschillen dus niet in hun daadwerkelijke, materiële uiting van 'solidariteit'.

Er werd gesteld dat de EU zich in haar discours zou kunnen baseren op het economisch rationalisme. Hierin wordt de nadruk gelegd op de individuele en nationale economische baten van de integratie (cf. oprichting en uitbreidingen van noodfondsen). Op die manier wordt het 'kader van eigenbelang' geactiveerd. Er wordt dan getracht aan de lidstaten en/of hun respectievelijke onderdanen duidelijk te maken dat het 'in hun eigen economisch voordeel is'. Als de publieke opinie dit dan ook als dusdanig percipieert, kan dit als basis gelden voor publieke steun aan de EU. In de uitgewerkte case rond de eurocrisis werd verwezen naar enkele mogelijke illustraties van een dergelijk discours: het gebruik van nationale persconferenties na de Europese Toppen, het discours van Merkels CDU in de Bundestag naar aanleiding van de stemming over de uitbreiding van het EFSF en de verwijzingen naar passages uit de verklaringen van voorzitter Van Rompuy.

De EU zou zich anderzijds ook kunnen baseren op een discours gericht op het 'kader van gemeenschapszin'. Het gebrek aan publieke steun zou immers ook benaderd kunnen worden vanuit Etzioni's *community deficit* (2007); een gebrek aan gemeenschapsgevoel. Er werd getracht

een vertaling te geven aan het theoretisch geschetste *community feeling* in het *self-transcendence* kader van Schwartz (Grouzet et al, 2005). ‘Het kader van gemeenschapszin’ is aldus gestoeld op twee grote waardeclusters. De eerste component gaat over het prioriteren van het economische succes van de gehele Unie. De steunverlening, waarop de case gebaseerd was, komt dan niet tot stand op basis van economisch eigenbelang (en andere lidstaten dienen voor dit nastreven te worden bijgesprongen, gezien een historisch gegroeide verwevenheid), maar door het centraliseren van de gemeenschap (waarvan leden in financiële moeilijkheden verkeren en dus financieel worden bijgestaan). Vanuit dit kader wordt de Europese integratie immers opgevat als de materialisatie van een vriendschapsrelatie tussen vroegere oorlogsrivalen. Er werd gesteld dat bij deze gemeenschapszin net ook het individu baat heeft. De eerste component van dit kader staat namelijk in verbinding met de tweede waarbij niet-economische waarden nagestreefd worden zoals hulpbehoevendheid, samenwerking, empathie, welbevinden; ‘het iets kunnen betekenen voor een ander’. De financiële bijstand, onder de vorm van noodleningen aan andere, noodlijdende, lidstaten uit één gemeenschap, biedt de Europese Unie de mogelijkheid het discours op dergelijke wijze te construeren dat beide componenten van dit gemeenschapskader rechtstreeks met elkaar verbonden worden. Concrete illustratie hiervoor in het discours van de Europese Raad rond de Europese noodleningen is echter minder uitgesproken. Ook Van Middelaar lijkt dit te concluderen wanneer hij stelt dat de noodzaak alle lidstaten bijeen te houden groter is dan die om het Europese (!) publiek te boeien (2012). Desalniettemin hebben de, in dit eerste luik van de Masterproef uitgewerkte inzichten, ons aangetoond dat zo’n gemeenschapsbenadering, in het licht van EU’s publieke steunverwerving, een alternatieve benadering zou kunnen zijn. We zouden zelfs kunnen stellen dat Van Rompuy dit zelf lijkt te bevestigen in andere speeches (cf. supra).

Het is echter niet geheel verwonderlijk dat voor het ene kader meer illustratie voorhanden is dan voor het andere. De twee kaders zijn immers psychologisch tegengesteld en dus onvereenigbaar. Wanneer men veel belang hecht aan economische baten voor de eigen staat of voor de eigen onderdanen, zal men moeilijkheden hebben ook gemeenschapszin na te streven. Dit betekent dat een discours zich niet kan baseren op beide benaderingen van identificatievorming (en wanneer dit toch gebeurt zal het dominante kader het andere ondermijnen). De politicologische implicaties voor de EU’s steunverwerving van de psychologische tegengesteldheid van deze benaderingen van identificatievorming worden in het hiernavolgende, tweede luik van de Masterproef belicht. De ene vorm van steun is immers de andere niet.

2.2. LUIK II: IDENTIFICATIEVORMING EN DE EU'S VITALITEIT

Deelvraag II: "Wat zijn de implicaties van de keuze voor deze of gene benadering van identificatievorming voor de vitaliteit van de EU?"

Dit onderzoek werd aangevat vanuit het belang van 'vitaliteit' voor een politiek project, onder de vorm van 'een door het volk gedragen politiek'. Er werd ervoor gekozen, het onderzoek dusdanig primordiaal te centraliseren rond 'steunverlening' en op zoek te gaan naar de verklaringsfactoren die hiermee verbonden zijn. In het eerste luik werden dan ook discursieve constructies naar voor geschoven en toegepast die steunverlening in rekening brachten. In het licht van het onderzoeksdoel, waarbij het streven naar 'vitaliteit' centraal staat, is ervoor gekozen om in dit deel van het onderzoek die steunverlening verder te preciseren. De 'vitaliteit' van een politiek project als de EU wordt hier dus ingevuld op basis van een concrete opdeling van publieke steun. In dit tweede luik van het onderzoek wordt door middel van een meta-analyse van algemene politiek wetenschappelijke literatuur, de differentiatie in steun van de hierboven uitgewerkte psychologisch tegengestelde waardekeaders onderzocht.

2.2.1. Specifieke vs. diffuse steun

'Steun' werd hierboven omschreven als een positieve, gunstige attitude ten aanzien van de EU of de Europese integratie (Easton, 1975). Een attitude als basis voor soortgelijk gedrag. Er werd gesteld dat deze invulling ook valt onder Crams 'identificatie met', maar het niet gelijk te stellen is aan het meer radicale 'identificeren als Europeaan' (2012). Easton maakt verder echter een theoretisch onderscheid tussen twee *modes* van politieke steun: specifieke steun – op basis van concrete beleidsuitkomsten en resultaten – langs de ene kant, en diffuse steun – op basis van een algemene evaluatie van het objectief waarvoor het politieke project staat (niet wat het produceert) – langs de andere kant (1975). Toch gaat het voorbij aan Eastons doordachte uitwerking diens indeling louter te beperken tot de verlening van algemene steun – los van concrete verwezenlijkingen – enerzijds, en steun op basis van specifieke resultaten anderzijds (een interpretatie waaraan meerderen zich in het academisch debat echter wel lijken te verbranden). Specifieke steun kan namelijk ook een evaluatie zijn van 'algemeen goed bestuur'. In tegenstelling tot diffuse steun, is deze evaluatie echter geconstrueerd op basis van de inwilliging van directe persoonlijke baten uit beleidsoutput, of eerder de perceptie ervan (gezien de beperkte cognitieve capaciteit van de gemiddelde kiezer om zelf vast te stellen of persoonlijke eisen al dan niet

ingewilligd werden). De evaluatie die bij diffuse steun tot stand komt is daarentegen gebaseerd op het object zelf, op de bredere betekenis van wat dit object voor iemand betekent en dus niet op basis van wat het doet. Integendeel, de attitude is favorabel in die zin dat men zelfs beleidsoutput tolereert die ingaat tegen het directe eigenbelang, ook al is die tolerantie niet eindeloos en zal een continuering hiervan de positieve attitude ook aantasten. Dit betekent uiteraard ook dat wanneer diffuse steun negatief is, dit een soort onwil veroorzaakt die niet gemakkelijk verholpen wordt door beleidsoutput.

De hieronder vermelde indeling neemt bovenstaande, in de literatuur vaak genegeerde precisering, mee in rekening en lijkt een adequate uitwerking van Eastons uitgangspunt op EU-niveau: utilitaire/specifieke/outputgeoriënteerde steun (waar de perceptie van baten van het EU-lidmaatschap centraal staat) vs. affectieve/diffuse/inputgeoriënteerde steun (emotioneel en 'identiteitsgerelateerd') (Boomgaarden et al., 2011). De *objects* van die steun, zijn zoals Easton stelt, bij die eerste groep het specifieke regime, bij die laatste de gemeenschap (1975). De diffuse steun wordt dan ook vertaald als 'de gemeenschapsgedachte'; een antwoord op de vage idealen weerspiegeld in de notie van Europese eenheid (Boomgaarden et al., 2011).

Nu is het belangrijk te wijzen op de implicaties die Easton zelf toekent aan zijn differentiatie in steun (1975). Hij stelt dat diffuse steun meer duurzaam is aangezien deze onafhankelijk is van output op korte termijn. In tegenstelling tot de specifieke steun die enkel maar zal voorkomen wanneer er ook daadwerkelijke voordelen geproduceerd worden. De diffuse steun leidt, volgens hem, tot een *commitment* (verbintenis die een zekere vorm van engagement inhoudt), een *we-feeling* (samenhorigheid), waarbij zelfs in moeilijke tijden – wanneer er geen werkelijke resultaten geproduceerd worden – steun optreedt. Dit zou een dieper, onderliggend geloof in de legitimiteit van het object weerspiegelen (cf. Etzioni's community deficit). Bij de specifieke vorm, is er geen sprake van geloof in de legitimiteit van het object, noch van vertrouwen.

Bij het uiteenleggen van deze implicaties van de differentiatie in steun lijkt het tenslotte relevant om kort te wijzen op het werk van politicologen die pleiten voor de nood aan passie en emotie in politieke discours (en in de eerste plaats in het EU discours). Hierboven werd namelijk Eastons diffuse steun onderverdeeld in een kader waartoe affectie en emotie centraal staan (Boomgaarden et al., 2011). Stavrakakis heeft als politicoloog het werk van Laclau & Mouffe bestudeerd en beveelt hen aan de affectieve dimensie van *nodal points* in de analyse op te nemen; meer aandacht zou moeten geschonken worden aan passie, emotie en affect in socio-politieke theorieën en

analyses (2005, 2007). Hij evalueert het politieke discours van de EU namelijk als een neutrale, onaantrekkelijke, administratieve noodzaak waardoor harten niet gewonnen kunnen worden. De nood aan affect is de belangrijkste les die hij trekt uit de verbinding tussen *discourse theory* en – jawel – Lacaniaanse psychoanalyse, na de vertaling te hebben gemaakt van *jouissance* voor politieke discoursanalytici. Deze inschatting komt overeen met de reeds vermelde evaluatie van Beasley die stelt dat het EU discours burgerschap op utilitaire wijze benadert (2006, 2010). In zijn werk wordt dit gebrek aan emotie uiteindelijk immers ook geïmplementeerd. Beide auteurs betwisten niet dat er politieke projecten geconstrueerd kunnen worden zonder minimale emotionele toegeving, maar wel dat deze niet in staat zijn duurzame steun te mobiliseren. Zowel Beasley als Stavrakakis blijven echter vaag in de wijze waarop emotie dan wel ingevuld kan worden in het EU discours. Hieronder moet blijken dat er in deze Masterproef alvast geprobeerd wordt hierop een mogelijk antwoord te bieden.

2.2.2. De EU's vitaliteit verzekerd?

De vitaliteit van een politiek project wordt in deze Masterproef gekwalificeerd op basis van Eastons conceptualisatie omtrent publieke steun (Easton, 1975; Boomgaarden et al., 2011). Diens tweeledige opdeling – en de verdere uitwerking hiervan – congrueert klaarblijkelijk met de tweeledige indeling van identificatievorming die in het eerste luik van het onderzoek werd opgemaakt. De geschetste achtergrond waarop ‘specifieke steun’ tot stand komt – (perceptie van) persoonlijke baten⁴² uit beleidsverwezenlijkingen van de Europese integratie; “wat levert het mij op?” – maakt immers de kern uit van het economisch rationalisme en ‘het kader van eigenbelang’. De context van de totstandkoming van ‘diffuse steun’ – algemene steun ten aanzien van het object zelf, de gemeenschapsgedachte, emotioneel en identiteitsgerelateerd – lijkt dan weer naadloos aan te sluiten bij ‘het kader van gemeenschapszin’. De differentiatie in steun vertelt ons dus meer over de beide kaders die onderscheiden werden in het eerste luik en op die manier over hun respectievelijke bijdrage tot een vitale EU.

⁴² Aangezien een expliciet onderscheid gemaakt wordt in de literatuur tussen ‘het utilitaire’ en ‘het affectieve’ (cf. Boomgaarden et al, 2011), wordt tegelijkertijd (impliciet) bevestigd dat de ‘persoonlijke baten’ van het utilitaire kader, duiden op een invulling van ‘eigenbelang’ (materieel, extrinsiek) en dus geen ‘baten’ omvat die verbonden zijn met de affectiviteit rond ‘zelfzorg’.

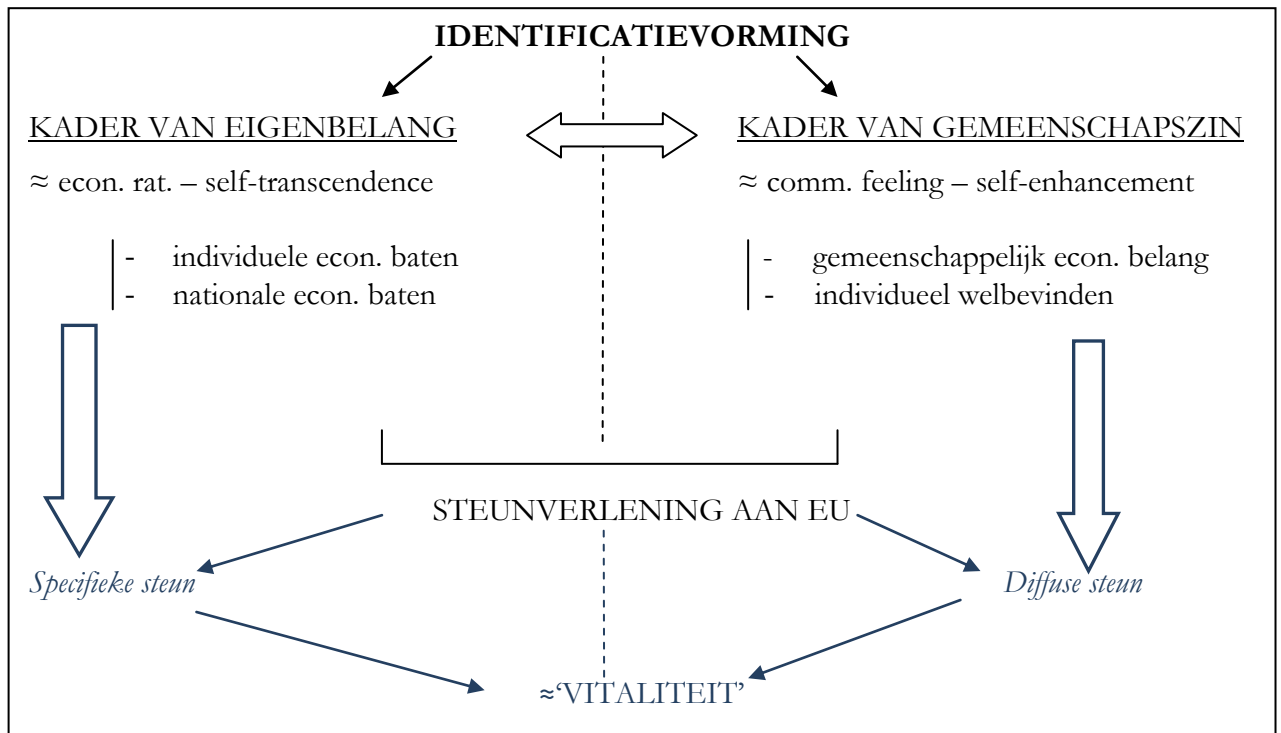

Fig. 5: Implicaties van de respectievelijke benaderingen van identificatievorming op de EU's vitaliteit

Er wordt dusdanig verduidelijkt dat in 'het kader van eigenbelang', logischerwijs, enkel steun verleend wordt wanneer er werkelijke, directe voordelen gematerialiseerd worden, of eerder wanneer de publieke opinie dit als dusdanig percipieert. Wanneer we dit terugkoppelen naar de eurocrisis en de geselecteerde case, zouden we kunnen stellen dat de voordelen van het EU- of EMU-lidmaatschap onduidelijk zijn en zelfs op het eerste zicht afwezig lijken. Populistische partijen in Europa maken vandaag gebruik van dergelijke oppervlakkige en simplistische analyses. Hierboven werd reeds uiteengezet dat de voordelen van de Europese integratie, en specifiek de financiële bijstand aan noodlijdende eurolanden, wel rationeel kunnen worden uitgelegd aan de bevolking. Juist door de complexiteit van de historisch gegroeide verwevenheid (die de eurocrisis aan de oppervlakte brengt maar waar vaak aan wordt voorbijgegaan) en juist omdat de voordelen voor de financiële bijstand aan andere lidstaten slechts de minimalisering van het eigen maximale verlies impliceren, worden de moeilijkheden of beperkingen (doch niet onmogelijkheid) van de steun die met het 'kader van eigenbelang' gepaard gaan in tijden van eurocrisis, aangetoond. In die lijn concludeert Easton zelfs dat dergelijke, specifieke steun minder duurzaam is, in vergelijking met diffuse steun (1975). Het wij-gevoel en het engagement zijn immers afwezig, hetgeen de kern uitmaakt van 'het kader van gemeenschapszin'.

De diffuse steun, die een discours gericht op het ‘kader van gemeenschapszin’ beoogt voort te brengen, is meer duurzaam aangezien deze onafhankelijk is van output op korte termijn en voortspuit uit een *we-feeling* (Easton, 1975). De steun die een gemeenschapskader tot stand brengt verhoogt de legitimiteit en het vertrouwen in het politieke project. Het impliceert een dieper geloof in het project zelf, dat door een discursieve constructie van het economisch rationalisme niet geproduceerd kan worden. Het omvat een geloof in de gemeenschapsgedachte waarbij de euro kan beschouwd worden als de symbolisatie van een groots politiek project dat aangevat werd door de vriendschapsbanden van vroegere oorlogsrivalen. Aangezien de voedingsbodem van de specifieke steun zich psychologisch afzet tegen de creatie van een wij-gevoel, kan men zelfs wijzen, in het licht van Etzioni’s *community deficit*, op de limieten van deze steunverlening ten aanzien van het verhelpen van het democratisch deficit (2007) (cf. supra). Wanneer de noodleningen benaderd worden via ‘het kader van gemeenschapszin’, wordt niet het geproduceerde economische eigenbelang geprioriteerd maar wel het eigen welzijn, dat in rechtstreekse verbinding staat met de gemeenschap. Er is met name een onderliggend geloof in de kracht en de zin van de EU als gemeenschap *as such*.

2.2.3. Conclusie

In dit tweede luik van de Masterproef werd verder gebouwd op de conclusies die in luik I van het onderzoek opgemaakt werden. Er werd, in het licht van het onderzoeksdoel, getracht een antwoord te formuleren op de vraag “welke de implicaties zijn van de keuze voor deze of gene benadering van identificatievorming voor de vitaliteit van de EU?”. Er werd ervoor geopteerd ‘vitaliteit’ te kwalificeren volgens de differentiatie in steun die ontward werd ten aanzien van de twee verschillende discursieve benadering van identificatievorming, waarbij de ene als meer duurzaam dan de andere wordt gekwalificeerd.

De steun die wordt verleend via ‘het kader van eigenbelang’, wordt beschouwd als minder duurzaam juist omdat deze afhankelijk is van concrete beleidsoutput. Het spreekt voor zich dat een dergelijke steunverlening in crisistijd op zijn eigen beperkingen stuit. Wanneer teruggekoppeld wordt naar de case, wordt duidelijk dat de persoonlijke economische voordelen van de noodleningen niet afwezig zijn, maar wel een rationeel onderbouwde, meer diepgaande en ietwat gecompliceerde uiteenzetting vergen die de baten aan de oppervlakte brengen. De steun die via ‘het kader van gemeenschapszin’ toegekend wordt, acht men als duurzamer, precies omdat

die inwilliging van ieders eigenbelang niet centraal staat. Men gelooft in de EU als gemeenschapsproject en in het nut dat dit voor ieder oplevert. In tijden van crisis moet steun daarom niet afwezig zijn en eigenlijk zelfs niet moeilijker te verwerven zijn; wanneer economische en financiële moeilijkheden opduiken (materiële inlevering wordt onvermijdelijk), komt het belang van sociale relaties hoe dan ook aan de oppervlakte. Meer nog, er werd gesteld dat wanneer diffuse steun negatief is, dit niet simpelweg ongedaan kan gemaakt worden door middel van beleidsoutput. Dit betekent concreet dat met een keuze voor ‘het kader van eigenbelang’ – en de daarmee onlosmakelijk verbonden typerende vorm van steun –, het versterken van het geloof in het object zelf (in de EU als gemeenschap) niet simultaan kan worden nagestreefd. In het licht van de differentiatie in de duurzaamheid van deze steun, kan deze opdeling ook een interessante bijdrage leveren aan de inzichten rond het democratisch deficit. In het eerste luik van de Masterproef werd er gerefereerd naar Etzioni’s conceptualisatie rond *community deficit*. Hierbij werd gesteld dat het institutionele democratisch deficit pas verholpen kan worden wanneer het sociaal psychologische gemeenschapsgevoel eerst versterkt wordt. Vermits het kader waarin de specifieke steun tot stand komt, zich psychologisch diametraal ten opzichte van het gemeenschapsgevoel plaatst, kan de beperking ervan in de bijdrage tot een groter democratiseringsgehalte in de EU worden waargenomen en wordt tegelijkertijd het gebrek aan duurzaamheid van dit type steun bevestigd.

3. ALGEMEEN BESLUIT

“Hoe kan de EU, in het licht van publieke steunvererving, identificatievorming benaderen in haar discours rond de eurocrisis en wat zijn de implicaties van de keuze voor deze of gene benadering voor de EU's vitaliteit?”

Deze Masterproef was erop gericht een antwoord te formuleren op bovenstaande centrale onderzoeksvraag. Allereerst dient dit antwoord genuanceerd te worden. In dit onderzoek werd niet dé methode ontrafeld die dé levensvatbaarheid van de EU kan verzekeren. Deze Masterproef werd echter wel aangevat vanuit de ambitie hiertoe een specifieke bijdrage te leveren, vanuit een restrictief perspectief. ‘De vitaliteit van een politiek project’ werd concreet opgevat vanuit publieke steun en de differentiatie in deze steunverlening. De verhouding tussen publieke steun en politieke discours werd dan weer specifiek benaderd vanuit de psychologie rond identiteit en de centrale rol van waardeclusters – *deep frames* – hierin. Zodoende werden twee mogelijke discursieve vormen van identificatievorming onderscheiden en uitgewerkt. Deze werden alsmede toegepast op een specifieke case van het EU discours rond de eurocrisis.

Op die manier kan een mogelijk en helder antwoord op de centrale onderzoeksvraag geformuleerd worden.

De EU kan identificatievorming benaderen vanuit het discursieve ‘kader van eigenbelang’. Dit betreft de in dit onderzoek uitgewerkte benadering die gecentraliseerd is rond het economisch rationalisme. Het is deze economisch utilitaire factor die in de EU Studies als één van de meeste belangrijke wordt geacht in de verklaring van steun aan de Europese integratie. Het economisch rationalisme stelt dat wanneer men kan uitleggen aan de Europese burgers dat zij zelf persoonlijk economisch baat hebben bij de integratie, en/of hun respectievelijke staat hierbij economisch bevoordeeld wordt, dit als basis geldt voor het verlenen van steun. ‘Het kader van eigenbelang’ construeert dan ook een discours (een benadering van identificatievorming) die de nadruk legt op de economische voordelen voor een persoon of zijn eigen staat.

Specifiek betreffende de eurocrisis werd een uitwerking rond de constructie van het discours van de Europese Raad rond de Europese noodleningen voltrokken. Hierbij kan publieke steun verworven worden door de nadruk te leggen op de hoge mate van verwevenheid tussen de lidstaten. De – door de integratie ontwikkelde – interdependentie zorgt er vandaag namelijk voor dat wanneer een lidstaat financieel in moeilijkheden komt, dit automatisch negatieve implicaties heeft voor alle andere lidstaten. Dit betekent dat het in het economisch belang is van elke staat, en diens onderdanen, dat een andere, noodlijdende lidstaat niet ten onder gaat. Na

respectievelijke rationele berekeningen op nationale niveaus, wordt de financiële bijstand aan noodlijdende eurolanden met andere woorden als voordeliger (lees: minder kostelijk) becijferd, dan in het geval men dit land aan de grillen van de financiële markt ten onder laat gaan.

Op basis van de politicologische inzichten rond steunverlening van David Easton, werd afgeleid dat een dergelijk kader zich beroept op ‘specifieke steun’. Het betreft een vorm van steun die zich nadrukkelijk afzet van een affectieve beladenheid en waarbij politieke projecten zich beroepen op beleidsoutput, op verwezenlijkingen van het regime. Het spreekt voor zich dat specifieke steun in tijden van crisis dan moeilijk(er) te bekomen is. Het bijspringen van andere lidstaten in tijden van eurocrisis lijkt op het eerste zicht dan ook niet rationeel, maar gezien de historisch gegroeide economische en financiële verwevenheid tussen de lidstaten (en in het bijzonder tussen de eurolanden), is deze echter wel rationeel te verklaren.

Wanneer staats- en regeringsleiders zich op een dergelijk ‘kader van eigenbelang’ beroepen, kan financiële bijstand aan noodlijdende eurolanden verantwoord worden en wordt waarachtig een voedingsbodem gevormd – op basis van het economisch rationalisme – voor specifieke steun aan de EU. Voor concrete illustratie in de huidige discursieve constructie van de Europese Raad werd onder meer gewezen op het pleidooi dat in de Bundestag gegeven werd door de fractieleider van Merkels CDU, toen een uitbreiding van het noodfonds er ter stemming werd gebracht. Hierbij werd immers nadrukkelijk geponeerd dat een vitaal Duits nationaal belang op het spel stond.

Ook werd gewezen op de institutionele keuze van de nationale persconferenties na afloop van de Toppen, als onderdeel van het discours. Op die manier worden traditioneel ‘nationale economische overwinningen’ benadrukt teneinde steun van het nationale kiespubliek achter het Europese compromis te krijgen. Derhalve wordt een specifieke invulling gegeven aan de dubbelrol die de staats- en regeringsleiders als Europees Raadslid dienen in te vullen (de druk van de nationale achterban enerzijds, en de spanning van de noodzaak tot een gezamenlijk optreden anderzijds): “het is in ons eigenbelang de anderen bij te staan”. Een algemeen bewustzijn van de onderlinge interdependentie veroorzaakt diverse nationale pressies die leiden tot een Europees optreden.

Ook Van Rompuy lijkt hierop de nadruk te leggen wanneer hij spreekt over de effectiviteit van de huidige *peer pressure*. Omdat noodlijdende eurolanden op die manier worden bijgestaan, de Europese integratie voortgestuwd wordt en publieke steun verworven kan worden, is het ook niet verwonderlijk (lees: is het rationeel) dat ook in het huidige discours van de Europese Raadsvoorzitter de activering van een dergelijk ‘kader van eigenbelang’ ontward kan worden.

‘Het kader van eigenbelang’ kan er dus op rationele wijze in slagen op basis van specifieke steun een positieve attitude ten aanzien van de EU – en overeenkomstig gedrag – op te wekken.

Het zal echter nooit in staat zijn Europese harten te veroveren, het gemeenschapsgevoel te versterken of een daadwerkelijk engagement ten aanzien van de gemeenschap (*commitment*) op te wekken. De specifieke steunverlening, waarvan ‘het kader van eigenbelang’ als draagvlak geldt, distantieert zich immers van ‘diffuse steun’. Deze vorm van steun spruit immers voort uit een algemene evaluatie van het objectief waarvoor een politiek project staat, en dus niet – primordiaal – uit wat het produceert. Diffuse steun is immers vóór alles gebaseerd op het object zelf, op de bredere betekenis van wat het object voor iemand betekent. Deze vorm van steunverlening zet zich af tegen de utilitaire uitwerking en werd in de EU Studies vertaald als ‘de gemeenschapsgedachte’; een antwoord op de idealen die de Europese eenheid weerspiegelen. Juist omdat diffuse steun primordiaal niet gebaseerd is op daadwerkelijk, direct geproduceerde voordelen wordt deze als duurzamer gekwalificeerd. Diffuse steun weerspiegelt, in tegenstelling tot specifieke steun, vertrouwen en geloof in de legitimiteit van het politieke project. De duurzaamheid van deze affectieve, emotionele en identiteitsgerelateerde vorm van steun wordt ook bevestigd door politicologen die wijzen op het belang van emotionele toegeving in politieke discours, specifiek in het licht van steunmobilisatie. Deze inzichten worden gehaald uit de Lacaniaanse psychoanalyse, die ons aldus instrumenten aanreikt in de verrijking van de inzichten in politieke discursieve constructies, met het oog op publieke steunverwerving.

Wanneer diffuse steun afwezig is, kan dit niet gemakkelijk verholpen worden door beleidsoutput. De Europese gemeenschapsgedachte, de emotionele binding ten aanzien van de EU, kan met andere woorden niet aangewakkerd worden op basis van verwezenlijkingen van het politieke regime. Hiermee wordt impliciet verwezen naar de sociaal psychologische notie van cognitieve dissonantie. De waarden waarop de respectievelijke vormen van steun tot stand komen, zijn namelijk psychologisch tegengesteld en dus incompatibel. Op die manier biedt het onderzoeksdomein van de psychologie ons diepgaande inzichten in de discursieve constructie van ‘het kader van eigenbelang’. Meer bepaald worden de beperkingen van een economisch rationele benadering en de specifieke steun die het produceert verder uitgediept. Simultaan wordt ons een alternatieve benadering aangereikt. .

Het 'kader van eigenbelang' is een benadering van psychologische identificatievorming in de zin dat het discursief bepaalt hoe we met onszelf en anderen horen om te gaan. Centraal in deze economisch rationele discursieve constructie staat een geheel van waarden die psychologisch tegengesteld zijn aan gemeenschapswaarden. Concreet betekent dit dat wanneer iemand zijn of haar eigenbelang nastreeft, die persoon moeilijkheden zal ondervinden tegelijkertijd ook solidariteit, samenwerking en gemeenschapszin na te streven. Dit betekent dat wanneer de EU in haar discours 'het kader van eigenbelang' activeert, het geloof in de EU als gemeenschap in wezen aangetast wordt. Een dergelijke economisch rationele benadering is bijgevolg ook ondeugdelijk wanneer men een versterking van de legitimiteit van het object als dusdanig ambieert (waardoor op die manier ook vraagtekens kunnen geplaatst worden bij de effectiviteit van de institutionele pogingen om het democratisch deficit in de EU te verhelpen, bij de hantering van een dergelijk discours). Identificatievorming in het EU discours zou met andere woorden, juist met het oog op publieke steunverwerving, ook benaderd kunnen worden vanuit gemeenschapszin, in het licht van *community building*. In de keuze voor deze alternatieve gemeenschapsbenadering, dient er weliswaar resoluut afstand genomen te worden van het economisch rationalisme en het uitgangspunt dat hieraan ten grondslag ligt.

Identificatievorming in het EU discours zou zodoende ook benaderd kunnen worden op basis van 'een kader van gemeenschapszin' waar vóór alles het economisch belang van de gehele gemeenschap geprioriteerd wordt (sociale rechtvaardigheid), en waar het psychologisch welzijn nagestreefd wordt op basis van waarden als empathie en samenwerking. Op die manier zou het discours rond diezelfde noodleningen geconstrueerd kunnen worden als een vorm van financiële bijstand precies omdat andere leden van de gemeenschap in financiële moeilijkheden verkeren; namelijk op basis van (het belang van) de sociale binding tussen de gemeenschapsleden. In deze Masterproef wordt immers uitgegaan van onderzoek dat aantoont dat de mens niet in wezen agressief, rationeel is. Het empathische, samenwerkende kenmerkt de mens evenzeer, maar het dominante discours – dat bepaalt hoe we met onszelf en anderen horen om te gaan – determineert welke kenmerken tot uiting komen en overheersen. 'Het kader van gemeenschapszin' baseert zich daarenboven op psychologische studies waaruit geconcludeerd kan worden dat mensen gelukkiger zijn als het empathische, samenwerkende tot uiting komt/kan komen; sociale relaties zouden de centrale rol innemen in het verklaren van iemands persoonlijk psychologisch welzijn en derhalve in de zoektocht naar 'het goede leven'. Op die manier heeft financiële bijstand aan anderen vanuit gemeenschapszin minder met onbaatzuchtigheid te maken dan op het eerste zicht lijkt. Centraal in de gemeenschapsbenadering staat immers de zorg voor

zichzelf. Deze ‘zelfzorg’, vertrekt ook van een persoonlijke bekommernis, maar in tegenstelling tot ‘eigenbelang’ is deze niet materieel, extrinsiek en in competitie met de andere.

Hoewel met een dergelijke invulling aldus ook niet voorbijgegaan wordt aan de druk van het eigen nationaal kiespubliek, komt concrete illustratie voor een dergelijke benadering door de Europese staats- en regeringsleiders vooralsnog niet geprononceerd aan de oppervlakte. Ook in het discours van voorzitter Van Rompuy rond de Europese noodleningen blijft de activering van het ‘kader van gemeenschapszin’ onuitgesproken. Illustratie uit andere van zijn redevoeringen – buiten het strikte institutionele kader van de Europese Raad – tonen echter aan dat ‘het kader van gemeenschapszin’ minder ver staat van de huidige discursieve constructie van (de voorzitter van) de Europese Raad, dan men op basis van het gebrek aan illustratie in deze case zou kunnen vermoeden. Van Rompuy lijkt aldus het belang van de gemeenschapswaarden in de identificatievorming in het EU discours te (h)erkennen, maar benadrukt dit niet in het discours rond de Europese noodleningen. Een dergelijk kader creëert nochtans een meer duurzaam draagvlak voor publieke steun.

Op basis van een multidisciplinaire, interpretatieve, meta-analytische literatuurstudie zocht deze Masterproef aansluiting bij de bestaande academische inzichten en beoogde het er zelf een innovatieve bijdrage aan te leveren. Aldus werden in dit onderzoek twee incompatibele benaderingen van identificatievorming onderscheiden, in het licht van de EU’s publieke steunverwerving, en werden deze toegepast op het EU discours rond de eurocrisis. Aangezien deze benaderingen verschillende concrete vormen van steun nastreven – differentiatie in duurzaamheid –, vertelt de keuze voor deze of gene benadering ons aldus ook meer over de vitaliteit van de EU.

Hoewel de kern van dit onderzoek theoretisch is, werd toch getracht de voeling met de huidige dominante representatie(s) van de sociale werkelijkheid niet te verliezen. Diepte-interviews hadden desalniettemin een zinvolle aanvulling kunnen betekenen om de door het onderzoek ontwikkelde inzichten verder te toetsen aan de praktijk. Dit geeft aldus ruimte voor verder onderzoek. Ook opent deze Masterproef de weg voor analyses waarbij vakkundige discoursanalytici – bij voorkeur bijgestaan door een onderzoeksteam met politicologen en psychologen – zich in het bijzonder focussen op de ontleding van psychologische *deep frames* in politieke discours.

In het afsluitende onderdeel worden beleidsaanbevelingen voorgeschreven op basis van de conclusies die dit onderzoek aan het licht bracht. Gezien het scherpe, maatschappijkritische uitgangspunt waaraan dit onderzoek ten grondslag ligt, wordt in het hiernavolgende deel van de Masterproef dan ook uitdrukkelijk getracht een emancipatorische bijdrage te leveren. In overeenstemming met het theoretisch gevolgde kader in deze Masterproef, zijn de hieronder uitgeschreven beleidsaanbevelingen ook ‘discursief’ en dus slechts ‘een’ bepaalde normatieve constructie van ‘de realiteit’ (of hoe die er zou kunnen uitzien).

4. DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN

“Europa en de doos van Pandora: Griekse tragedie of hoop op een gelukkiger bestaan?”

In de inleiding van deze Masterproef werd een Grieks mythologische metafoor gehanteerd ter verbeelding van de huidige eurocrisis. Er werd verwezen naar Pandora die bij het openen van haar doos de vredevolle, zorgeloze aardse toestand ongedaan maakte. Maar, wat bracht die Griekse mythe ons nu ook alweer bij? Kon Pandora de hoop in het vat bewaren wanneer zij het deksel terugplaatste, en blijft hoop ons daarom altijd bij? Of is hoop juist, op die manier, het enige wat ons, mensen, onthouden werd?

De twee benaderingen van identificatievorming die dit onderzoek aan de oppervlakte bracht, stellen de zaken heel duidelijk. Gezien hun volkomen psychologische tegengesteldheid en de differentiatie in implicaties voor de keuze van deze of gene discursieve constructie, staat de EU vandaag voor een heel duidelijke keuze.

De keuze voor het economisch rationalisme van het ‘kader van eigenbelang’ is alsmede de keuze voor het Europa van het verstand. Een Europa dat uitgaat van de mens als homo economicus en op die manier een dergelijk mensbeeld ook versterkt. Een Europa dat zich tevreden stelt met een Europese integratie gestoeld op welbegrepen eigenbelang. Een Europa dat zich richt tot 27 verschillende nationale publieke opinies en deze achter zich tracht te krijgen op basis van rede.

Een dergelijk Europa zal echter bezwaarlijk een Europees publiek kunnen boeien. Een op eigenbelang gestoelde Europese integratie kan het streven naar een hogere, kosmopolitische orde niet uitademen, maar weerspiegelt slechts het pragmatisme van een marktproject. Een economisch rationele Europese Unie zal nooit in staat zijn een dieperliggende solidariteitsgedachte op te wekken en kan niet claimen een ‘gemeenschap’ te zijn in de eigenlijke betekenis van het woord; immers hartstocht bevat geen rede. Dit lijkt ook Jacques Delors – voor velen de geestelijke vader van de euro – te besluiten: “you don’t fall in love with a common market; you need something else” (Delors geciteerd in Bideleux 2001, p. 25)

Kan de Unie zich tevreden stellen met een pragmatische, berekende, voorwaardelijke steunverlening? Kan de Unie zich bevredigen met steun die verleend wordt omdat minder kostelijke alternatieven niet voorhanden zijn en dus ‘bij gebrek aan beter’? Met betrekking tot de in dit onderzoek uitgewerkte case, zal de Unie bijgevolg moeten aanvaarden dat elke euro die

door andere lidstaten in de noodfondsen gestoken wordt, beschouwd zal worden als ‘de euro teveel’ en dat dusdanig een voedingsbodem gecreëerd wordt voor populisme. Op rationele wijze kan echter wel verklaard worden dat dit in het nationaal eigenbelang is, maar de noodzaak zal hoe dan ook ongenoegen veroorzaken.

Dit onderzoek heeft echter aangetoond dat alternatieven wel voorhanden zijn. De Europese berekening kan evengoed plaatsmaken voor de Europese gemeenschapsgedachte. Europa kan meer uitstralen dan het leed van een liefdeloos verstandshuwelijk⁴³. De Europese integratie van vandaag kan zich baseren op de warmte van de gemeenschapswaarden waaruit een door oorlogen verscheurd continent heropgebouwd werd. De euro kan meer zijn dan een jammerlijke noodzaak en als symbool van een groots politiek project fungeren – gelauwerd om de bevordering van broederschap onder naties.⁴⁴

In welk Europa willen we wakker worden? Welk Europa willen we achterlaten voor de volgende generaties?

Dit onderzoek kan beschouwd worden als een boodschap van hoop in tijden van crisis. Deze Masterproef wenst een bijdrage te leveren in het aanreiken van alternatieven in een periode die neigt naar uitzichtloosheid. Door de financiële en economische moeilijkheden waaraan de Europese samenleving vandaag wordt blootgesteld, wordt inlevering onvermijdelijk. De ongebreidelde hebzucht en de daarmee gepaard gaande stelselmatige, disproportionele schuldopbouw waaraan zowel staten als wij, individuen, ons schuldig hebben gemaakt, dient onontkoombaar teruggeschroefd te worden. Het wordt onafwendbaar dat we het met minder zullen moeten doen. Dit betekent dat meer dan ooit onze sociale relaties van tel zullen zijn. Dat meer dan ooit de noodzaak en het belang van de sociale binding aan de oppervlakte zal komen. Dat meer dan ooit beroep zal moeten gedaan worden op menselijke warmte en op de geborgenheid van een gemeenschap. En als de relatie met de andere op empathische, solidaire, samenwerkende wijze wordt ingevuld zullen we er in de eerste plaats zelf wel bij varen. Bij het streven naar geluk, dwingt de crisis tot creativiteit en eigenlijk is dit geruststellend; we zullen overleven⁴⁵.

⁴³ “The euro was supposed to be the manifestation of a grand political project. It feels more like a loveless marriage, in which the cost of breaking up is the only thing keeping the partners together” (The Economist, 2013, 23 ma.).

⁴⁴ Zie bijlage 4.

⁴⁵ “Sirtaki in tijden van crisis. Crisis of niet, de Grieken blijven feesten. Om zijn huwelijk met Anna (26) te vieren nodigde pomphouder Christos Karalis (44) familie en vrienden uit in zijn tankstation in een buitenwijk van de

Zoals in dit onderzoek geponereerd werd, bepaalt primordiaal de gemeenschap en haar dominant discours de manier waarop we met onszelf en anderen omgaan: “De zorg waarmee een individu zijn lichaam en dat van anderen benadert, zal voortvloeien uit de manier waarop een gemeenschap op existentiële kwesties collectieve antwoorden heeft geformuleerd” (Verhaeghe, 2012b, p.241). In die zin kan de Europese Unie als voortrekker fungeren in een veranderingsproces naar een warmere samenleving. Hierbij kan de eurocrisis juist als kantelmoment worden aangewend.

De EU kan haar identificatievorming benaderen op basis van ‘het kader van gemeenschapszin’. Ze kan ervoor kiezen de gemeenschapsgedachte, solidariteit, samenwerking en empathie als onderliggende waarden te centraliseren in haar discursieve constructie. Op die manier kan er gestreefd worden naar ‘het goede leven’, naar een gelukkiger bestaan. Op die manier kan de Unie de leden van haar gemeenschap tot zich en ten aanzien van elkaar binden omdat dusdanig gezamenlijke antwoorden gegeneerd worden op existentiële vragen.

Zoals dit onderzoek immers heeft toegelicht, maken existentiële, dieperliggende waarden de onderlaag uit van een discours. Dit betekent dat de ontleding van de psychologische kaders van een specifiek discours rond een concrete case, zoals in deze Masterproef werd uitgewerkt, veelbetekenend is, en gezien deze als spiegel geldt voor individuen, verregaande implicaties heeft. De toepassing in dit onderzoek trachtte aldus duidelijk te maken dat puur discursieve kaders achter een vaste, gegeven vorm van financiële bijstand veelbetekenend zijn.

havenstad Patras. 'Dat bespaart me de huur van een feestzaal', zegt hij. 'De zaken gaan minder goed nu brandstof zwaarder wordt belast. De transportsector draait op een lager pitje, de Grieken laten de auto vaker aan de kant staan of doen hem van de hand. Honderden benzinstations gingen de jongste jaren op de fles' (De Standaard, 2012, 24 okt.) (zie bijlage 5).

“Door bezuinigingsmaatregelen heeft de Spaanse overheid een flink stuk van de cultuursubsidies moeten schrappen. Het gevolg is dat acteurs nog meer dan anders op zoek zijn naar werk. Maar omdat je kan blijven klagen over het gebrek aan fondsen, of er ook iets aan kan doen, slaan acteurs de handen in elkaar en stampen ze goedkopere en vooral kleinere producties uit de grond. Zo komt het dat wanneer je ‘s avonds in het centrum van Madrid rondwaalt, in de wijk waar Chinese tapijtenverkopers hun zaken doen, het kan gebeuren dat je een rij mensen ziet staan voor een deur, wachtend in een van de nauwe straatjes op een signaal om binnen te mogen komen. Ze schuiven aan voor het Microteatro por Dinero, een van de kleinste en meest succesvolle theaterhuizen van de Spaanse hoofdstad. Er passen twee dozijn oncomfortabele stoelen in, want voor meer is er geen ruimte. De twee acteurs spelen op een paar tiental centimeter van elkaar. De microtheaters zijn een succes: er komen er steeds meer bij. “Niemand wordt hier rijk van”, zegt José Martret, de oprichter van Microteatro por Dinero. “We hebben nu wel een kans om de eindjes aan elkaar te knopen. Bovendien spelen we elke keer voor een uitverkocht publiek. Ook al bestaat dat maar uit vierentwintig mensen.” (Vranckx, 2013, 9 mei.)

Daar waar dit geen deel uitmaakte van de eigenlijke, praktische en concrete uitwerking van de case in dit onderzoek, kan in dit overkoepelende discussiegedeelte echter wel vraagtekens geplaatst worden bij de effectieve ‘solidariteit’ of ‘hulp’ die deze noodleningen impliceren⁴⁶.

Indien de Europese Raad de noodleningen daadwerkelijk en volmondig zou benaderen op basis van ‘het discursieve kader van gemeenschapszin’, zou bijvoorbeeld het tempo en de rigiditeit van de besparingsprogramma’s, die als voorwaarde gelden voor de financiële bijstand – en als sociale praktijk ook onderdeel uitmaken van de allesomvattende theoretische benadering van discours⁴⁷ –, betwist kunnen worden. Door de striktheid van de besparingshervormingen en hun beoogde snelle verloop – die trouwens niet alleen beperkt blijven tot de noodlijdende lidstaten –, dalen lonen en pensioenen, gaan jobs verloren, verminderen sociale uitkeringen, wordt gezondheidszorg duurder en gaat een generatie jongeren stilaan verloren. Net in tijden van crisis, wanneer materiële inlevering noodzakelijk wordt, zou de taart, meer dan ooit, eerlijker verdeeld moeten worden en zou de samenleving juist de bescherming van de minstbedeelden en meest kwetsbaren moeten verzekeren. Hierbij moet de Unie niet inzetten op liefdadigheid tussen haar lidstaten – giften die een bestaande afhankelijkheidsrelatie tussen een arrogante toplaag en vernederde onderdrukten in wezen in stand houden –, maar dient het meer dan ooit te streven naar op empathie gebaseerde vormen van samenwerking en solidariteit (dus niet ‘in competitie met de Andere’), waarbij het algemeen belang, sociale rechtvaardigheid, sociale mobiliteit en sociale emancipatie centraal staan.

Het kan betwist worden of de EU het budget heeft om een daadwerkelijke herverdelende taak op zich te nemen en zelfs of dit überhaupt deel zou moeten uitmaken van haar beleid. Maar met het huidige (aan de financiële bijstand verbonden) besparingsmantra heeft de Unie een verantwoordelijkheid in het aantasten van de nationale sociale beschermingen en het veroorzaken van sociale onrechtvaardigheid. In het licht van een gemeenschapsbenadering lijken verder het prioriteren van het Europees toezicht en de regulering van banken en financiële markten, de strijd tegen fiscale onrechtvaardigheid en een toekomstgericht EU budget dan ook opportuun. Als directe maatregel ter bestrijding van de eurocrisis kan, in het licht van een gemeenschapszin, ook op de relevantie van eurobonds gewezen worden (die vooralsnog uitblijven juist omdat het ingaat tegen het directe eigenbelang van de financieel sterkere lidstaten).

⁴⁶ In die zin wordt terug verwezen naar de straatbetogingen die in de inleiding van deze Masterproef aangehaald werden, precies ter illustratie van een gebrek aan publiek draagvlak.

⁴⁷ In tegenstelling tot de onbruikbaarheid van de globale abstracte notie van discours volgens Laclau & Mouffe voor een concrete, praktische uitwerking, kan er in deze sectie van de Masterproef, waar algemene aanbevelingen uitgeschreven willen worden, – juist in het licht van de inzichten die dit onderzoek en de specifieke uitgewerkte toepassing genereerde – echter wel teruggegrepen worden naar discours als *all-encompassing* en kan aldus de ‘effectieve, genomen beleidsmaatregelen’ omtrent de noodfondsen in vraag gesteld worden (cf. voetnoot 28).

Daarnaast kunnen we ons als kiezer beter afvragen in hoeverre we zelf voldoende ruimte geven aan onze nationaal verkozen politici, zodat zij hun dubbelrol op gemeenschapswijze zouden kunnen benaderen. Want zoals Van Middelaar stelt kan de passage naar Europa pas voltooid worden als ook wij, burgers, onze individuele dubbelrol beseffen (2012).

Wij als individuen geven immers zelf ook mee vorm aan het heersende discours: “Op zijn beurt zijn de gemeenschappelijke antwoorden daarop een effect van individuele keuzes”. In die zin begint elke verandering bij zelfreflectie. Op die manier komt het er vooral op aan zelf in te leveren en te matigen, niet langer slaaf te zijn van extrinsieke verlangens, het algemeen belang te prioriteren en burgerzin voorop te stellen. Om zelf in onze dagelijkse interactie in onze directe omgeving ‘gemeenschapswaarden’ naar voren te schuiven: iets betekenen voor een ander, de gevoelens van een en ander begrijpen en delen, er voor elkaar zijn in moeilijke tijden. Ik zelf heb alvast heel wat werk.

Eurocrisis in het Europees Jaar van de burger; laten we samen de gelegenheid te baat nemen. Voor de andere en daarom ook voor onszelf. It’s about Europe, it’s about *us*.

Gent, 9 mei 2013

cri'sis (<etymologie)⁴⁸

Afgeleid van het Griekse *krísis*

Afstammend van het neutrale werkwoord *krínein* 'onderscheiden, beslissen'

Refereert naar een kantelmoment in een ziekte waarop de persoon beter of slechter kan worden

Psychologische toestand waarin de oude levensgewoontes ontoereikend blijken voor
een harmonisch oplossing van gerezen moeilijkheden

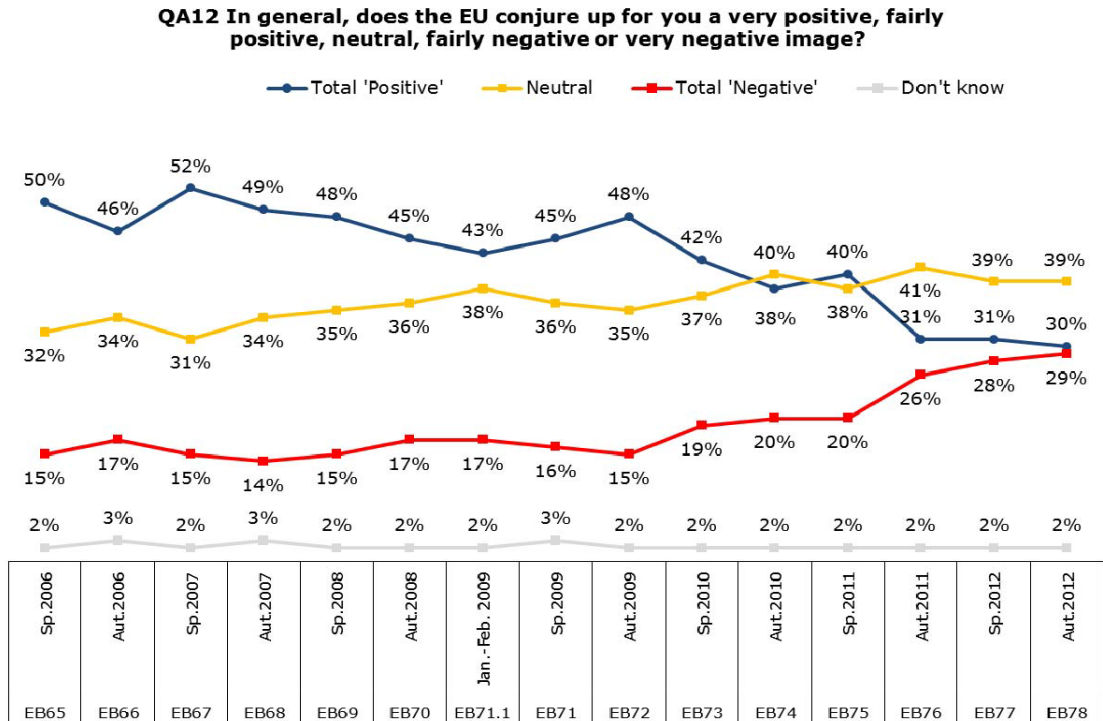
Beslissend moment

Moment van de waarheid

⁴⁸ Bailly (1950); Van Dale (1961)

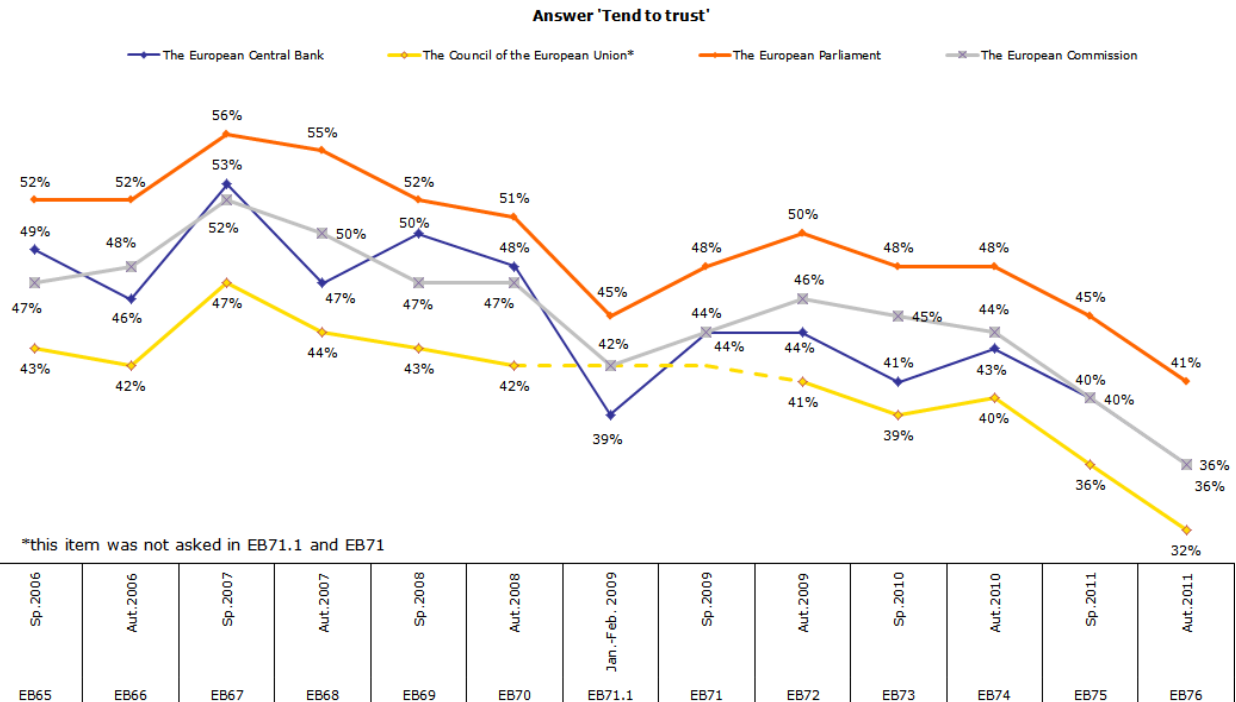
5. BIJLAGEN

1. Standaard Eurobarometers, Europese Commissie (2011b, 2012).

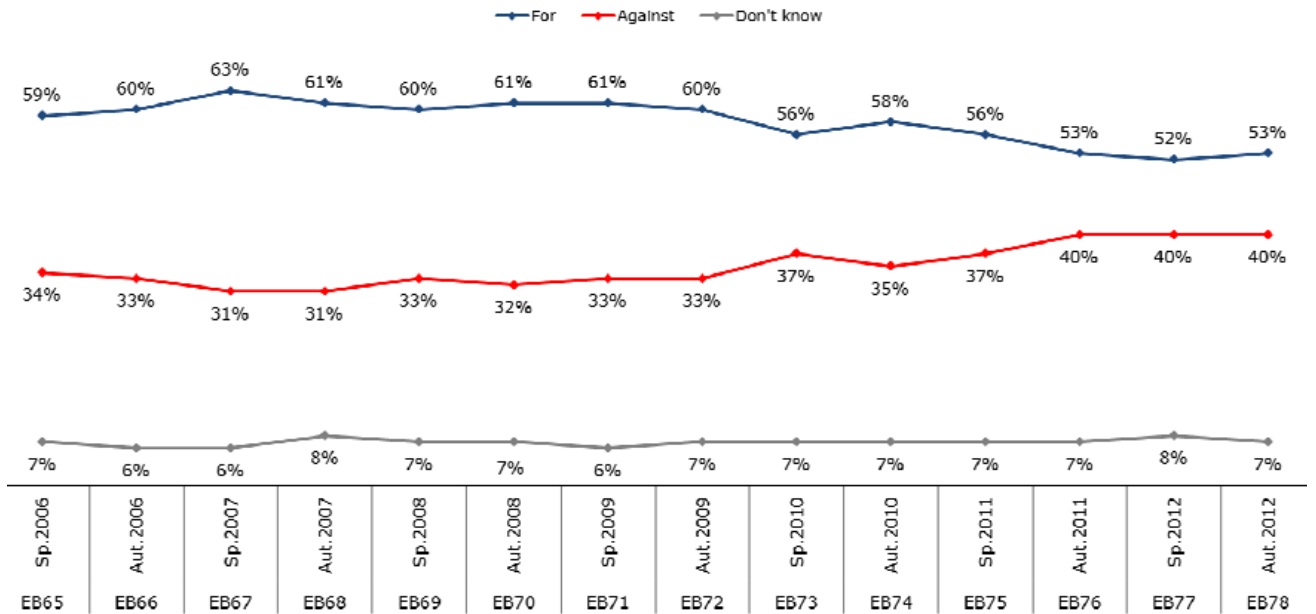
Data gebaseerd op: Europese Commissie (2011b, 2012). *Eurobarometer 78. Public Opinion in the European Union*. TNS Opinon & Social.

QA14 For each of the following European bodies, please tell me if you tend to trust it or tend not to trust it.

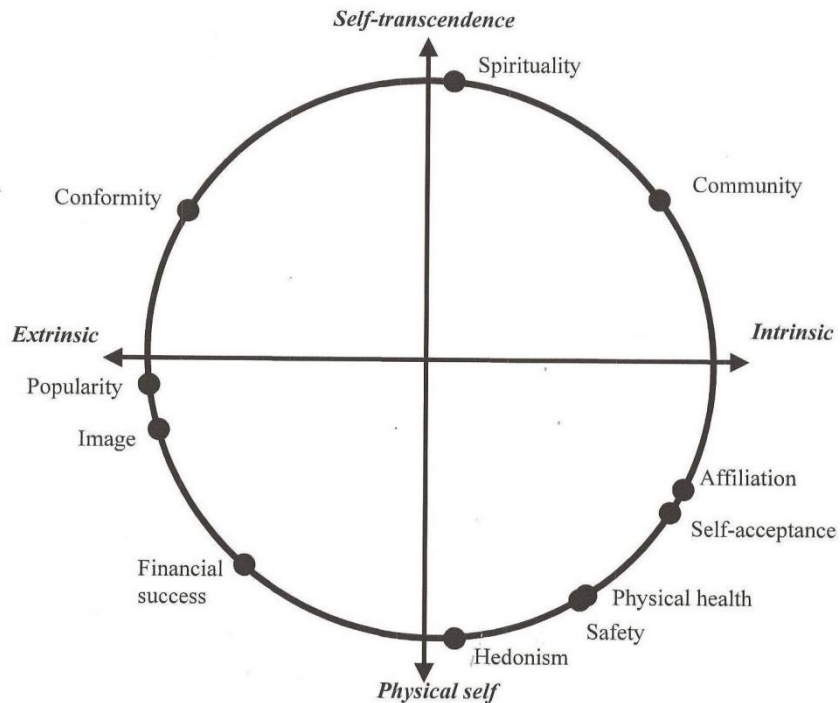
Data gebaseerd op : Europese Commissie (2011b). *Eurobarometer 76. Public Opinion in the European Union*. TNS Opinon & Social.

QA18.1 What is your opinion on each of the following statements? Please tell me for each statement, whether you are for it or against it.
A European economic and monetary union with one single currency, the euro

Data gebaseerd op: Europese Commissie (2012). *Eurobarometer 78. Public Opinion in the European Union*. TNS Opinon & Social.

2.

Circumplex van waarden (Grouzet et al., 2005)

3. Van Rompuy, 2011f

To all world leaders

I am very happy to present you with this copy of *The World Book of Happiness*. This book gathers the insights of 100 researchers of happiness from 50 countries. It comes to you not only with my wishes for a 'Happy New Year', but also with my request to you as world leaders to make people's happiness and well-being our political priority for 2012. While the initiative for this book comes from a Belgian, it is today an international bestseller and is being translated for readers across the world.

Positive thinking is no longer something for drifters, dreamers and the perpetually naive. Positive psychology concerns itself in a scientific way with the quality of life. At stake are not only the happiness and well-being of individuals, but also those of groups, organisations and countries. And above all, in today's global world we can all learn from one another. It is time to make this knowledge available to the man and woman in the street. Not in a populist way, but in a realistic, long-term and inspiring manner. Policymakers, leaders and politicians bear an important and ethical responsibility in this matter.

People who think positively see more opportunities, perform better, possess greater resilience, take more often correct and sound decisions, negotiate better, have more self-confidence, maintain better relations, take greater responsibility, have more trust placed in them and so on. In short, they give more hope to others because they experience it themselves. In order to release this positive energy, people need oxygen. Society can offer this oxygen. Positive education, positive parenting, positive journalism and positive politics play a crucial role here. This oxygen we can also create ourselves by a balanced existence or a religious or philosophical rooting.

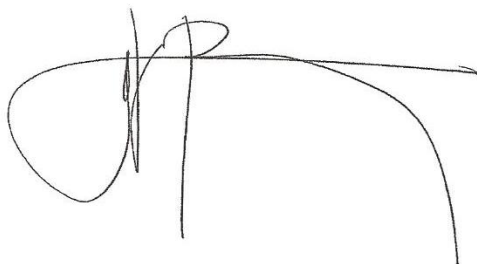
Why not address women and men from all angles of their multiple intelligence? How and when do we excite their sense of curiosity, intelligence, passion, perseverance, friendship, simplicity, authenticity, honesty, creativity, excellence, values and humour? I know the cynics will immediately dismiss these proposals as naive. But they are not. By addressing men and women who are on a growth path, we all become better and happier people. We then do not turn every incident into a trend and every anecdote into a general truth. As a consequence our governing will stimulate self-knowledge, reflection, sense of responsibility and commitment.

Positively inclined people see everything in its right proportions. They put things into perspective and are not envious of others. They do attach importance to those things that give meaning to daily life, but they tend to focus more on others than on themselves.

For this reason I am very happy to give my support to the worldwide activity of Lord Richard Layard (www.actionforhappiness.org), which offers all of us starting-points for more happiness. It is an international movement for positive social change. Thousands of men and women in more than a hundred countries are committed to it.

I wish you and the people for whom you are responsible happiness, well-being and quality of life. May *The World Book of Happiness* stimulate us all on this path.

Happy New Year!

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized 'H' and 'R' followed by a long horizontal line that curves downwards at the end.

Herman Van Rompuy
Chairman of the European Council

4. The Norwegian Nobel Committee, 2012

The Nobel Peace Prize for 2012

The Norwegian Nobel Committee has decided that the Nobel Peace Prize for 2012 is to be awarded to the **European Union (EU)**. The union and its forerunners have for over six decades contributed to the advancement of peace and reconciliation, democracy and human rights in Europe.

In the inter-war years, the Norwegian Nobel Committee made several awards to persons who were seeking reconciliation between Germany and France. Since 1945, that reconciliation has become a reality. The dreadful suffering in World War II demonstrated the need for a new Europe. Over a seventy-year period, Germany and France had fought three wars. Today war between Germany and France is unthinkable. This shows how, through well-aimed efforts and by building up mutual confidence, historical enemies can become close partners.

In the 1980s, Greece, Spain and Portugal joined the EU. The introduction of democracy was a condition for their membership. The fall of the Berlin Wall made EU membership possible for several Central and Eastern European countries, thereby opening a new era in European history. The division between East and West has to a large extent been brought to an end; democracy has been strengthened; many ethnically-based national conflicts have been settled.

The admission of Croatia as a member next year, the opening of membership negotiations with Montenegro, and the granting of candidate status to Serbia all strengthen the process of reconciliation in the Balkans. In the past decade, the possibility of EU membership for Turkey has also advanced democracy and human rights in that country.

The EU is currently undergoing grave economic difficulties and considerable social unrest. The Norwegian Nobel Committee wishes to focus on what it sees as the EU's most important result: the successful struggle for peace and reconciliation and for democracy and human rights. The stabilizing part played by the EU has helped to transform most of Europe from a continent of war to a continent of peace.

The work of the EU represents "fraternity between nations", and amounts to a form of the "peace congresses" to which Alfred Nobel refers as criteria for the Peace Prize in his 1895 will.

Oslo, 12 October 2012

5.

©Nick Hannes/The Continuity of Man⁴⁹

“This is how we respond to the crisis, (...). Please show these pictures to Merkel. A Greek keeps on laughing and celebrating, even when his money is being taken away”

(Hannes, 2013, 9 mei).

⁴⁹ De publicatie van deze foto in de Masterproef werd verkregen met de goedkeuring van de fotograaf, Nick Hannes. Sinds 2010 reist hij langs Mediterrane kusten voor zijn project ‘The Continuity of Man’.

6. BIBLIOGRAFIE

- Bailly, A. (1950). *Le Dictionnaire grec-français*. 'Le Bailly'. Paris : Hachette.
- Barnea, M.F. & Schwartz, S.H. (1998). Values and Voting. *Political Psychology*, 19 (1), pp. 17-40.
- Bideleux, R. (2001). 'What does it mean to be European?'. In Smith, M. & Timmins, G. (Eds.). *Uncertain Europe*. London: Routledge.
- Beasley, A. (2006). Public Discourse and Cosmopolitan Political Identity: Imagining the European Union Citizen. *Futures*, 38, pp. 133-145.
- Beasley, A. (2011). Toward a Rhetorical Cosmopolitanism: Stoics, Kant, and the Challenges of European Integration. *Advances in History of Rhetoric*, 14, pp. 114-128.
- Boomgaarden, H.G., Schuck, A.R.T., Elenbaas, M. & de Vreese, C.H. (2011). Mapping EU Attitudes: Conceptual and Empirical Dimensions of Euroscepticism and EU Support. *European Union Politics*, 12 (2), pp. 241-266.
- Bourdieu, P. (1993). *La Misère du Monde*. Paris : Le Seuil.
- Bundestag. *Deutscher Bundestag. Web- und Textarchiv*. Geraadpleegd op 18 april 2013 op http://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2011/35862641_kw39_de_europa.
- Caprara, G.V., Schwartz, S.H., Capanna, C., Vecchione, M. & Barbaranelli, C. (2006). Personality and Politics : Values, Traits, and Political Choice. *Political Psychology*, 27 (1), pp. 1-28.
- Chrysochoou, D. (2010). Europe's contested democracy. In Cini, M. & Pérez-Solórzano Borragán, N. (Eds.). *European Union Politics*. New York : Oxford University Press.
- Clark, A. (2011). De sociale kring. In Bormans, L. (Ed.). *Geluk. The world book of happiness*. Leuven: Lannoo.
- Cohen, B. J. (1971). *The future of sterling as an international currency*. London: Macmillan.
- Cram, L. (2012). Does the EU Need a Navel? Implicit and Explicit Identification with the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 50 (1), pp. 71-86.
- Crompton, T. (2010). *Common Cause. The Case for Working with our Cultural Values*. WWF-UK's Change Strategy Report.
- Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11, pp. 227-268.
- De Standaard (2012, okt. 24). *Ooggetuige. Sirtaki in tijden van crisis*.
- De Ville, F. & Orbie, J. (2011, nov. 3). Zwijgen in het belang van de euro?. *De Standaard*, p.24.
- De Waal, F.B.M. (2008). Putting Altruism Back into Altruism: The Evolution of Empathy. *The Annual Review of Psychology*, 59, pp. 279-300.
- De Waal, F.B.M., Leimgruber, K. & Greenberg, A.R. Giving is self-rewarding for monkeys. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105 (36), pp. 13685-13689.
- Druckman, J.N. (2001). On the Limits of Framing Effects: Who Can Frame? *Journal of Politics*, 63, pp. 1041-1066.

- Dunn, E.W., Aknin, L.B. & Norton, M.I. (2008). Spending Money on Others Promotes Happiness. *Science*, 319 (5870), pp. 1687-1688.
- Durand, C. & Keucheyan, R. (2012, nov.). Vers un césarisme européen. Suspension de la démocratie à la faveur de la crise. *Le Monde Diplomatique*, p.3.
- Easton, D. (1975). A Re-assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*, 5, pp. 435-457.
- Eichenberg, R.C. & Dalton, R.J. (1993). Europeans and the European Community: the Dynamics of Public Support for European Integration. *International Organization*, 47 (4), pp. 507-534.
- Ehin, P. (2001). Determinants of Public Support for EU Membership: Data from the Baltic Countries. *European Journal of Political Research*, 40, pp. 31-56.
- Etzioni, A. (2007). The Community Deficit. *Journal of common market studies*, 45 (1), pp.23-42.
- Europese Commissie (2011a). *Advies van de Commissie over het ontwerp-besluit van de Europese Raad tot wijziging van artikel 136 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie met betrekking tot het stabiliteitsmechanisme voor de lidstaten die de euro als munt hebben*. Brussel.
- Europese Commissie (2011b, nov.). *Eurobarometer 76. Public Opinion in the European Union*. TNS Opinon & Social. Brussel.
- Europese Commissie (2012, nov.). *Eurobarometer 78. Public Opinion in the European Union*. TNS Opinon & Social. Brussel.
- EFSF. *European Financial Stability Mechanism*. Geraadpleegd op 16 april 2013 op www.efsf.europa.eu.
- ESM. *European Stability Mechanism*. Geraadpleegd op 16 april 2013 op www.esm.europa.eu.
- Euro Summit Statement (2011, okt. 26). *Euro Summit Statement*. Brussels.
- Europese Unie (2010). *Geconsolideerde Verdragen. Handvest van de Grondrechten*. Luxemburg: Bureau voor Publicaties van de Europese Unie.
- Eurozone. *Eurozone Portal. The Official Gateway to the Euro Area*. Geraadpleegd op 20 april 2013 op www.eurozone.europa.eu.
- Foucault, M. (1985). *De Zorg voor Zichzelf. Geschiedenis van de Seksualiteit*. Nijmegen: Sun.
- Foucault, M. (2004). *Breekbare Vrijheid. Teksten & Interviews*. Boom: Parrèsia.
- Foucault, M. (2008). *Le Gouvernement de Soi et des Autres. Cours au collège de France. 1982-1983*. Paris : Gallimard Seuil
- Gabel, M. (1998). Public Support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories. *The Journal of Politics*, 60 (2), pp. 333-354.
- Gabel, M. & Palmer, H. (1995). Understanding Variation in Public Support for European Integration. *European Journal of Political Research*, 27, pp. 3-19.
- Gabel, M. & Scheve K. (2007). Estimating the Effect of Elite Communications on Public Opinion Instrumental Variables. *American Journal of Political Science*, 51 (4), pp. 1013-1028.
- Goren, P. (2005). Party Identification and Core Political Values. *American Journal of Political Science*, 49 (4), pp. 881-896.

- Grouzet, E., Kasser, T., Ahuvia, A., Fernandez-Dols, J.M., Kim, Y., Lau, S., Ryan, R.M., Saunders, S., Schmuck, P. & Sheldon, K.M. (2005). The Structure of Goal Contents across fifteen cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, pp. 800-816.
- Hannes, N. (2012, okt. 24). *Crisis Wedding in Greece*. Geraadpleegd op 9 mei 1950 <http://nickhannes.be>.
- Hooghe, L. & Marks, G. (2004). Does Identity or Economic Rationality Drive Public Opinion on European Integration? *Political Science & Politics*, 37 (3), pp. 415-420.
- Hooghe, L. & Marks, G. (2005). Calculation, Community and Cues: Public Opinion on European Integration. *European Union Politics*, 6 (4), pp. 419-443.
- Hooghe, L. & Marks, G. (2008). A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*, 39, pp. 1-23.
- Horner, V., Carter, J.D., Suchak, M. & De Waal, F.B.M. (2011). Spontaneous Prosocial Choice by Chimpanzees. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 108, pp. 13847–13851.
- Howarth, D. & Torfing, J. (2005). *Discourse Theory in European Politics. Identity, policy and governance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Inglehart, R. (1970). Cognitive Mobilization and European Identity. *Comparative Politics*, 3, pp. 45-70.
- Jorgensen, M. & Philips, L. (2010). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage Publications.
- Kahneman, D. & Deaton, A. (2010). High Income Improves Evaluation of Life but Not Emotional Well-Being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107 (38), pp. 16489-16493.
- Kaiser, S. & Rickens, C. (2012, sept. 20). Bailout Fund: Euro Zone Changing ESM to Satisfy German Court. *Der Spiegel*.
- Kasser, T. & Ryan, R.M. (1996). Further Examining the American Dream: Differential Correlates of Intrinsic and Extrinsic Goals. *Society for Personality and Social Psychology*, 1996, 22 (3), pp. 280-287.
- Kasser, T. (2000). Two Versions of the American Dream: Which Goals and Values make for a High Quality of Life? *Advances in Quality of Life Theory and Research*, 4, pp. 3-12.
- Krugman, P. (2012, sept. 27). Europe's Austerity Madness. *The New York Times*.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Toward a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1990). Post-Marxism without Apologies. In Laclau, E. (Ed.) *New reflections on the Revolution of our Time*. London: Verso.
- Lakoff, G. (2010). Why it Matters how we Frame the Environment. *Environmental Communication*, 4 (1), pp. 70-81.
- Lucassen, P.L.B.J. & Hartman, T.O. (2007). *Kwalitatief Onderzoek: Praktische Methoden voor de Medische Praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Mak, G. (2012). *De bond van Tišma. Wat als Europa klappt?* Antwerpen: Atlas.
- McLaren, L.M. (2002). Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat? *The journal of Politics*, 64 (2), pp. 551-566.

- McLaren, L.M. (2007). Explaining Mass-Level Euroscepticism: Identity, Interests, and Institutional Distrust. *Acta Politica*, 42, pp. 233-251.
- McLaren, L. (2010). Public Opinion and the EU. In Cini, M. & Pérez-Solórzano Borrágán, N. (Eds.). *European Union Politics*. New York : Oxford University Press.
- Mortelmans, D. (2009). *Handboek Kwalitatieve Onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.
- Myers, D.G. & Diener, E. (1995). Who is Happy? *Psychological Science*, 6, pp. 10-19.
- Myers, D.G. (2000). The Funds, Friends, and Faith of Happy People. *American Psychologist*, 55 (1), pp. 56-67.
- Orbie, J. (2009a). *Theorie van de Europese Integratie. Ideeën, Belangen en Instellingen*. Leuven: Acco.
- Orbie, J. (Ed.) (2009b). *Europe's Global Role. External Policies of the European Union*. Farnham: Ashgate.
- Piurko, Y., Schwartz, S.H. & Davidov, E. (2011). Basic Personal Values and the Meaning of Left-Right Political Orientations in 20 Countries. *Political Psychology*, 32 (4), pp. 537-561.
- Preston, S.D. & De Waal, F.B.M. (2002). Empathy: Its ultimate and proximate bases. *Behavioral and Brain Sciences*, 25, pp. 1-72.
- Raad van de Europese Unie (2013, ma. 14). *Regels voor de Organisatie van de Bijeenkomsten van de Eurotop*. Brussel.
- Roccas, S., Schwartz, S.H. & Amit, A. (2010). Personal Value Priorities and National Identification. *Political Psychology*, 31 (3), pp. 393-419.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, pp. 1-65.
- Schwartz, S.H. (1994). Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values? *Journal of Social Issues*, 50 (4), pp. 19-45.
- Sheldon, K.M., Ryan, R.M., Deci, E.L. & Kasser, T. (2004). The Independent Effects of Goal Contents and Motives on Well-Being: It's Both What You Pursue and Why You Pursue It. *Personality and Social Bulletin*, 30 (4), 475-486.
- Sereni, S. (2006). *'Doelgerichte Grilligheid'. Een discours-theoretische lektuur van het werk van Charlotte Mutsaers*. Doctoraatsonderzoek. Université de Liège, Faculté de Philosophie et Lettres.
- Stavrakakis, Y. (2005). Passions of identification: discourse, enjoyment, and European identity. In Howarth, D. & Torfing, J. (Eds.). *Discourse theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Stavrakakis, Y. (2007). *The Lacanian Left. Psychoanalysis, Theory, Politics*. Edinburgh : University Press.
- The Norwegian Nobel Committee (2012, okt. 12). *The Nobel Peace Prize for 2012*. Oslo.
- The Economist (2013, ma.23). *Just when you thought it was safe*.
- Torfing, J. (2005). *Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges*. In Howarth, D. & Torfing, J. (Eds.). *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Van Dale (1961). *Groot woordenboek der Nederlandse Taal*. 's Gravenhage: Uitgeverij Martinus Nijhoff.

- Van Middelaar, L. (2012). *Le Passage à l'Europe. Histoire d'un commencement*. Paris: Editions Gallimard.
- Van Rompuy, H. (2010, mei 2). *Statement by President Van Rompuy following the Eurogroup agreement on Greece*. Brussels.
- Van Rompuy, H. (2011a, jan. 19). *Speech by Herman Van Rompuy President of the European Council at the European Parliament*. Brussels.
- Van Rompuy, H. (2011b, jun. 28 2011). *Remarks by Herman Van Rompuy President of the European Council at the European Parliament Conference of Presidents*. Brussels.
- Van Rompuy, H. (2011c, okt. 27). *Remarks by the President of the European Council Herman Van Rompuy at the European Parliament*. Strasbourg.
- Van Rompuy, H. (2011d, okt. 27). *Remarks by President of the European Council Herman Van Rompuy following the meeting of the Euro Summit*. Brussels.
- Van Rompuy, H. (2011f). *Brief aan alle wereldleiders*. Brussel.
- Van Rompuy, H. (2011g, jul. 21). *Remarks by President Van Rompuy at the Press Conference following the Eurozone Summit*. Brussels.
- Van Rompuy, H. (2012a, dec. 5). *Towards a Genuine Economic and Monetary Union*. Brussels.
- Van Rompuy, H. (2012b). *Bringing Hope and Solidarity to European Integration. A Temple for Europe*. Brussels.
- Van Rompuy, H. (2012c). *From War to Peace: a European Tale. Nobel Peace Prize Lecture*. Oslo.
- Verdun, A. (2010). Economic and Monetary Union. In Cini, M. & Pérez-Solórzano Borrágán, N. (Eds.). *European Union Politics*. New York : Oxford University Press.
- Verhaeghe, P. (2008). *Over normaliteit en andere afwijkingen. Handboek Klinische Psychodiagnostiek*. Leuven: Acco.
- Verhaeghe, P. (2011). Wat ik van Freud en Lacan geleerd heb – met de hulp van analysanten. Zes stellingen over psychoanalyse en psychotherapie. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 17 (2), pp. 102-115.
- Verhaeghe, P. (2012a). *Genderstudies en Seksuele Stoornissen*. Niet-gepubliceerde cursus, Gent: Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.
- Verhaeghe, P. (2012b). *Identiteit*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Vos, H. (2010, okt. 28). *Onze begroting in de greep van Europa*. Opiniestuk 'De Redactie'.
- Vos, H. (2011a). *Besluitvorming in de Europese Unie. Een survivalkit*. Leuven: Acco.
- Vos, H. (2011b, nov. 17). Eurocrisis zet democratie op stand-by. Europa kan uit moeras raken, maar dreigt legitimiteit te verliezen. *De Standaard*, p.22.
- Vos, H. (2011c, okt. 17). Europa's welbegrepen eigenbelang. Ploeterend en wel door de crisis. *De Standaard*, p.24.
- Vos, H. & De Ville, F. (2011, jan. 3). De euro verdwijnt niet. De muntunie kan alleen nog vooruit. *De Standaard*, p.36.
- Vranck, R. (2013, ma. 1). *In het Spoor van Rudi Vranckx. Het Verdriet van Europa*. Geraadpleegd op 9 mei 2013 op <http://facebook.com/inhetspoorvanrudivranckx>.
- VSCB (2012, ma. 2). *Verdrag inzake Stabiliteit, Coördinatie en Bestuur in de economische en monetaire unie*. Brussel.

- Warneken, F. & Tomasello, M. (2006). Altruistic Helping in Human Infants and Young Chimpanzees. *Science*, 311 (3), pp. 1301-1303.
- Wilkinson, R.G. & Pickett, K.E. (2006). Income Inequality and Population Health: A Review and Explanation of the Evidence. *Social Science & Medicine*, 62, pp. 1758-1784.
- Wilkinson, R.G. & Pickett, K.E. (2009). Income Inequality and Social Dysfunction. *Annual Review of Sociology*, 35, pp. 493-511.
- Wodak, R. (2008). Concept and Terms in Discourse Studies. In Wodak, R. & Krzyzanowski, M. (Eds.). *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R. & Krzyzanowski, M. (2008). *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*. New York: Palgrave Macmillan.